

Міністерство освіти і науки України
Інститут української мови НАН України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра сучасної української мови

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріали Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 110-річчю від дня
народження професора Іларіона Слинька

16–17 червня 2022 р.

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2022

УДК 811.161.2'367(08)
А 437

Актуальні проблеми синтаксису : сучасний стан і перспективи дослідження : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (Чернівці, 16-17 червня 2022 р.) / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 246 с.
ISBN 978-966-423-718-2

Actual problems of syntax: current status and prospects of research : materials of the International scientific conference dedicated to the 110th anniversary of the birth of Professor Hilarion Slinko (Chernivtsi, June, 16-17, 2022) / resp. ed. S. T. Shabat-Savka. Chernivtsi : Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2022. 246 p.

Редакційна колегія:

Світлана Шабат-Савка, доктор філологічних наук, професор;
Іванна Струк, кандидат філологічних наук, асистент;
Наталія Шатілова, кандидат філологічних наук, асистент.

Тези доповідей надруковано в авторській редакції.

У збірнику представлено матеріали Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», що відбулася 16–17 червня 2022 р. на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича з нагоди 110-річчя від дня народження професора Іларіона Слинька.

Для науковців, учителів, студентів – усіх, кого цікавлять актуальні питання синтаксичної теорії, аспекти функціонування різнорівневих мовних одиниць у дискурсивно-жанрових формах української мови, проблеми лінгвостилістики та лінгвоперсонології.

The materials of the International Scientific Conference «Actual Syntax Problems: Current Status and Prospects of Research» that was held on June 16–17, 2022 at the Faculty of Philology of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych on the occasion of the 110th anniversary of Professor Hilarion Slinko are presented in this collection.

For scientists, teachers, students – all who are interested in current issues of syntactic theory, aspects of the functioning of multilevel language units in discursive-genre forms of the Ukrainian language, problems of linguistic stylistics and linguistic personology.

ISBN 978-966-423-718-2

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2022

ПРОГРАМА

Міжнародної наукової конференції
**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ»**,
присвяченої 110-річчю від дня народження
професора Іларіона Слинька

Голова оргкомітету

ПЕТРИШИН Роман – доктор фізико-математичних наук, професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Заступники голови оргкомітету

БУНЧУК Борис – доктор філологічних наук, професор, декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ШАБАТ-САВКА Світлана – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Члени оргкомітету

КУЛЬБАБСЬКА Олена – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

РУСНАК Наталія – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ТКАЧ Людмила – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ГУЦУЛЯК Тетяна – доктор філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

АНТОФІЙЧУК Алла – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

МАКСИМ'ЮК Оксана – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ТОМУСЯК Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

СТРУК Іванна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ТЕСЛІЦЬКА Галина – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ШАТІЛОВА Наталія – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

СКЛЯРОВА Олена – старший лаборант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Регламент наукових читань

Доповідь на пленарному засіданні	– до 15 хв.
Наукові повідомлення на засіданні секції	– до 10 хв.
Виступ у дискусії	– до 5 хв.

Робота наукової конференції

16 червня 2022 р.

09⁴⁵ – 10⁰⁰	Реєстрація учасників конференції на онлайн-платформі Google Meet.
10⁰⁰ – 13⁰⁰	Пленарне засідання.
14⁰⁰ – 18⁰⁰	Секційні засідання.

17 червня 2022 р.

10⁰⁰ – 12⁰⁰	Круглий стіл <i>«Концептуальні засади синтаксичної теорії професора Іларіона Слинька»</i> (Червона зала Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича).
12⁰⁰ – 13⁰⁰	Підведення підсумків конференції (звіти керівників секцій).
14⁰⁰ – 16⁰⁰	<i>Пам'ять людська не знає забуття</i> : на місці вічного спочинку професора Іларіона Слинька (Центральний цвинтар, м. Чернівці).

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

16 червня 2022 р.
Початок о 10.00

Вітальне слово: **Роман ПЕТРИШИН** – ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор фізико-математичних наук, професор.

Павло ГРИЦЕНКО – директор Інституту української мови Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор.

Борис БУНЧУК – декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор.

Світлана ШАБАТ-САВКА – завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

СИНТАКСИС ДІАЛЕКТНИЙ І / ЧИ СИНТАКТИКА ГОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ?

Павло ГРИЦЕНКО, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української мови НАН України.

ПРОБЛЕМА СТАТУСУ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПОЯСНЮВАЛЬНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ.

Катерина ГОРОДЕНСЬКА, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України.

ПРАЦІ ПРОФЕСОРА І. І. СЛИНЬКА З ІСТОРИЧНОГО СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НОСІЙ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ.

Людмила ТКАЧ, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

«ІМ'Я В НАУЦІ. ПРОФЕСОР ІЛАРІОН СЛИНЬКО»: ВІД КОНЦЕПЦІЇ МОНОГРАФІЇ ДО ВИДАННЯ.

Олена КУЛЬБАБСЬКА, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

СЕМАНТИЧНА Й ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ПОЛІ-
ФУНКЦІЙНІСТЬ НОВІТНІХ ПУБЛІЦИСТИЧНО-ПОЛІТИЧ-
НИХ ПЕРИФРАЗ.

Микола СТЕПАНЕНКО, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої освіти України, професор кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ТЕОРІЯ СИНТАКСИСУ ІВАНА ВИХОВАНЦЯ: ФУНКЦІЙ-
НО-СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР.

Анатолій ЗАГНІТКО, доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології, декан філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса.

ОСОБЛИВІСТЬ МД-СТРУКТУР ЗІ З'ЯСУВАЛЬНИМИ
ВІДНОШЕННЯМИ УСКЛАДНЕНОЇ БУДОВИ.

Василь ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України.

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ МОВИ
УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ СЬОГОДЕННЯ.

Інна ЗАВАЛЬНЮК, доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.

Наталія КОНДРАТЕНКО, доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики, декан філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТИПОЛОГІЙНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ.

Ірина ПОПОВА, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

ПРОБЛЕМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА Н. ГУЙВАНЮК.

Надія БОЙКО, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

ГРАМАТИЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ ЯК ЗАСІБ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ.

Жанна КОЛОЇЗ, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ НАДЛИШКОВОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ НА РІВНІ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.

Людмила МАРЧУК, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

ПРО СПОЛУЧЕННЯ СЛІВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ.

Володимир БАРЧУК, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ВИСЛОВЛЕННЯ-ПОБАЖАННЯ В ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК.

Наталія РУСНАК, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

СИНТАКСИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВЕРНЕНОГО МОВЛЕННЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.

Мар'ян СКАБ, доктор філологічних наук, професор кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ЛІНГВОКРЕАТИВНІСТЬ У СИНТАКСИСІ: КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ КОНТЕКСТ.

Світлана ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ЗАСІДАННЯ СЕКЦІЙ

Секція 1

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ: ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ, КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ІСТОРИЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

16 червня 2022 р.
Початок о 14.00

Керівники секції: **Катерина ГОРОДЕНСЬКА**,
доктор філологічних наук, професор;
Микола СТЕПАНЕНКО,
доктор філологічних наук, професор.

Секретар: **Надія ВІТРУК**,
кандидат філологічних наук, асистент.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Історія безприменникових конструкцій української мови в дослідженнях професора І. Слинька.*

Марія БРУС, доктор філологічних наук, доцент кафедри

української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

2. *Основні аспекти вивчення простого двоскладного речення в курсі історичної граматики.*

Тетяна БИЧКОВА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

3. *Підмет з кількісним значенням в українській мові (на матеріалі повісті Ольги Кобилянської «Земля»).*

Наталія ПОПОВИЧ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

4. *Генітив зі значенням просторовості крізь призму досліджень з історичного синтаксису І. І. Слинька.*

Ніна СТЕПАНЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

5. *Речення з предикатами стану/ставлення суб'єкта як маркери мовної особистості Ольги Кобилянської: прагматично-релевантний вимір.*

Руслана ШРАМКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської та німецької філології, асистент кафедри сучасної української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

6. *Синтаксичні особливості односкладних речень апеляції.*

Надія ВІТРУК, кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

7. *Проблема типології сурядних словосполучень в українському мовознавстві.*

Наталія КОМЛИК, аспірант кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

8. *Синтаксичні структури-англіцизми в сучасній українській мові.*

Лада ПРИЙМА, аспірант кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

9. *Проблеми деталізації основних синтаксичних одиниць*

сучасної української літературної мови.

Денис МЕДИНСЬКИЙ, учитель української мови та літератури Спеціалізованої школи І–ІІІ ступенів № 120 міста Києва з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу.

Секція 2

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТЕКСТ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

16 червня 2022 р.

Початок о 14.00

Керівники секції: **Анатолій ЗАГНІТКО**,
доктор філологічних наук, професор;
Мар'ян СКАБ,
доктор філологічних наук, професор.
Секретар: **Іван ПОЛЮЖИН**, аспірант.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Проблеми граматичних трансформацій при перекладі фразеологізованих синтаксичних конструкцій з української мови англійською.*

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Ужгородського національного університету; **Іван ПОЛЮЖИН**, аспірант, викладач кафедри прикладної лінгвістики Ужгородського національного університету.

2. *Компаративні фразеологічні одиниці: досвід закріплення стереотипних ознак.*

Тетяна СЕМАШКО, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України.

3. *Національно марковані форми дієслівного керування.*

Лариса КОЛБАБА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України; **Валентина**

ФУРСА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України.

4. *Функційні вияви еліптичних структур на сторінках вінницьких газет.*

Валентина БОГАТЬКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, заступник декана з виховної та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

5. *Способи реалізації означеності синтаксичної особи в польській мові.*

Оксана КОРПАЛО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

6. *Аналітичні нерозкладні компоненти у світлі теорії синтаксичної номінації та кореферентності.*

Оксана МАКСИМ'ЮК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

7. *Валентність процесуальних дієслів у мові та мовленні.*

Олеся СУЛИМА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

8. *Прислівники на -о (-е) у вториннопредикатній функції.*

Оксана ФЕДУРКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

9. *Особливості функціонування відіменникових прийменникових еквівалентів з темпоральною семантикою в сучасній українській мові.*

Наталія КИСЛА, кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

10. *Функційний потенціал переповідних конструкцій у художньому тексті.*

Оксана КРАВЦОВА, доктор філософії, менеджер з адміністративної діяльності «Гончаренко центр Чернівці».

11. *Функційні параметри дієслів комунікативної взаємодії*

в масмедійному дискурсі періоду російської ворожої агресії.

Олена КОНЄСВА, старший викладач кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Секція 3

КОМУНІКАТИВНИЙ СИНТАКСИС І ЛІНГВОПРАГМАТИКА

16 червня 2022 р.

Початок о 14.00

Керівники секції: **Наталія КОНДРАТЕНКО**,
доктор філологічних наук, професор;
Світлана ШАБАТ-САВКА,
доктор філологічних наук, професор.

Секретар: **Іванна СТРУК**,
кандидат філологічних наук, асистент.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Колоквіалістика як наука й основні напрями дослідження.*
Марія ЛИЧУК, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України.

2. *Синтаксичні конструкції як засіб переконування у промовах Президента України в час війни.*

Оксана ЗЕЛІНСЬКА, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

3. *Гармонійний комунікативний простір як передумова успішної життєдіяльності.*

Людмила КОВАЛЬ, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

4. *Творчі інтенції мовця як важливий чинник формування мотиваційної структури образних дериватів.*

Тетяна ГУЦУЛЯК, доктор філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

5. *Типологічні інтенції синкретичних поширювачів: модифікаційні проєкції.*

Олексій ВОРОБЕЦЬ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

6. *Probleme ale sintaxei limbii române vorbite: topicalizarea.*

Феліція ВРИНЧАНУ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

7. *Регулятивність окличних речень у художній прозі про російсько-українську війну.*

Світлана ГАЛАУР, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

8. *Агенс та реципієнт у реченнях різного комунікативного спрямування.*

Оксана ДАСКАЛЮК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

9. *Типи окличних речень у комунікативному аспекті.*

Галина НАВЧУК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету; **Лариса ШУТАК**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

10. *Прагматичне навантаження окличних речень у гуморесці Ольги Кобилянської «Він і вона».*

Юлія РУСНАК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

11. *Синтаксична організація реплік-заперечень у драматичному тексті буковинських письменників.*

Іванна СТРУК, кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Секція 4

КАТЕГОРІЙНИЙ СИНТАКСИС І НОВІТНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

16 червня 2022 р.

Початок о 14.00

Керівники секції: **Василь ШИНКАРУК**,
доктор філологічних наук, професор;
Олена КУЛЬБАБСЬКА,
доктор філологічних наук, професор.

Секретар: **Галина ТЕСЛІЦЬКА**,
кандидат філологічних наук, асистент.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Категорія соціативності у граматиці сербської мови.*

Людмила БЛОКОНЕНКО, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

2. *Порядок слів у реченні української мови як наскрізне синтаксичне поняття.*

Ольга ТУРКО, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

3. *Частки як виразники констатувальної модальності в романі В. Шкляра «Чорний ворон. Залишинець».*

Ірина ДЖОЧКА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

4. *Лінгвопрагматичні параметри суб'єктивної модальності.*

Світлана ПЕДЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

5. *Засоби вираження реальності / ірреальності в порівняльних конструкціях.*

Світлана РОШКО, кандидат філологічних наук, доцент

факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

6. *Категорійний словотвір у контексті творення предикатних / непередикатних синтаксичних структур.*

Лариса ШУТАК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету; **Галина НАВЧУК**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

7. *Синтаксична категорія відокремлення як актуалізатор ад'єктивних компонентів у структурі простого речення.*

Галина ТЕСЛІЦЬКА, кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Секція 5

ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС І ПИСЬМЕННОЦЬКИЙ МОВОСТИЛЬ

16 червня 2022 р.
Початок о 14.00

Керівники секції: **Борис БУНЧУК**,
доктор філологічних наук, професор;
Людмила МАРЧУК,
доктор філологічних наук, професор.
Секретар: **Наталія РЕУЦЬКА**, аспірант.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Різноманітність поетичного синтаксису у віршах Лесі Українки циклу «Ритми».*

Борис БУНЧУК, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури, декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

2. *Повість Осипа Турянського «Поza межами болю» крізь призму її синтаксичної організації.*

Марія ФЕДУРКО, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

3. *Поезія Марії Матіос як експлікатор експресивного синтаксису.*

Віра КОТОВИЧ, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

4. *Зображально-виражальні засоби в синтаксичній палітрі поетичного мовосвіту Анатолія Перерви.*

Олеся ТЄЛЄЖКІНА, доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології, доцент кафедри українознавства Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова.

5. *Еліптичні неповні речення як засіб стилізації розмовності в мовотворчості Марії Матіос.*

Марія ЦУРКАН, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

6. *Поетика номінативних речень.*

Олена ОЛЕКСЕНКО, кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

7. *Лексико-синтаксичні засоби експресивності в публіцистичному дискурсі Оксани Пахльовської.*

Уляна ГАЛІВ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

8. *Експресивний синтаксис поезії Михайла Івасюка.*

Лариса МАРКУЛЯК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

9. *Синтаксичні параметри мовостилю Євгенії Ярошинської.*

Галина МОРАРАШ, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Буковинський університет».

10. *Віршове перенесення як стилістичний елемент поезії Іона Мінулеску.*

Крістінія ПАЛАДЯН, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

11. *Експресивізація дуплексивів.*

Людмила ТОМУСЯК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

12. *Синтаксична організація історичної поеми Івана Перепеляка «Остання любов гетьмана».*

Маргарита ГОЛТВЕНИЦЬКА, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, української та іноземної філології Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

13. *Окличні висловлення як засоби реалізації емотивності у художньому дискурсі Марії Матіос.*

Уляна КЕМІНЬ, аспірант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, викладач української мови та української літератури фахового медичного коледжу Буковинського державного медичного університету.

14. *Синтаксичні фігури та їхні конструкції у творчості Василя Пачовського (на основі поетичної збірки «Розсипані перли»).*

Наталія РЕУЦЬКА, аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Секція 6

ДІАЛЕКТНИЙ СИНТАКСИС У КОНТЕКСТІ ЕКСПЛІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО В МОВІ

16 червня 2022 р.

Початок о 14.00

Керівники секції:

Павло ГРИЦЕНКО,

доктор філологічних наук, професор;

Наталія РУСНАК,

доктор філологічних наук, професор.

Секретар:

Олена СКЛЯРОВА, магістр філології.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Літературно-діалектна взаємодія в художньому дискурсі: синтаксеми зі стійкими виразами та зворотами.*

Марія ДРУЖИНЕЦЬ, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

2. *Просте речення в середньонаддніпрянських говірках.*

Ганна МАРТИНОВА, доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

3. *Уживання порівнянь у подільському діалектному мовленні.*

Наталія КОВАЛЕНКО, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; **Борис КОВАЛЕНКО**, доктор філологічних наук, директор навчально-наукового інституту української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

4. *Синтаксис в об'єктиві моноговіркового дослідження.*

Тетяна ГРОМКО, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

5. *Вставні компоненти в усному діалектному дискурсі.*

Алла ГАЛАС, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

6. *Граматична варіантність у гуцульських говірках Північної Буковини.*

Людмила КОЛЄСНИК, кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу діалектології Інституту української мови НАН України.

7. *Фразеологізми з семантикою способу дії в говірках Закарпаття: синтаксичний аспект дослідження.*

Олена ЮСІКОВА, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту української мови НАН України.

8. *Termenul de cătașă ca piesă de bază a costumului bărbătesc.*

Діана КІБАК, кандидат філологічних наук, асистент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Секція 7

СИНТАКСИС І ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВІ ФОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

16 червня 2022 р.

Початок о 14.00

Керівники секції: **Інна ЗАВАЛЬНЮК**,
доктор філологічних наук, професор;
Людмила ТКАЧ,
доктор філологічних наук, професор.
Секретар: **Наталія ШАТІЛОВА**, кандидат
філологічних наук, асистент.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

1. *Структура номінативних речень у заголовках прогнозів погоди.*

Алла РОМАНЧЕНКО, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

2. *Засоби стилістичного синтаксису в текстах української реклами.*

Людмила ТКАЧ, доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Анна ЗАКУТНЯ**, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної та загальноекономічної підготовки Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту; **Тетяна МОЙСЮК**, магістрант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

3. *Функційний обшир етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі.*

Світлана ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Андрій КАПАЦИ**, студент III курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

4. *Синтаксичні параметри щоденникового дискурсу Ольги Кобилянської.*

Алла АНТОФІЙЧУК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

5. *Особливості функціонування прийменниково-іменникових темпоративів у художньому дискурсі Григорія Сковороди.*

Людмила ДЕРЕВ'ЯНКО, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

6. *Функційні можливості питальних речень як дискурсивних одиниць в українському епістолярії.*

Неля ПАВЛИК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету.

7. *Синтаксична організація проповідницького тексту.*

Оксана ЦИПЕРДЮК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

8. *Особливості синтаксичних норм у правничому дискурсі.*

Руслана ДЗІСЬ, кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

9. *Синтаксичні компоненти в інклюзивній комунікації.*

Руслана ДЗІСЬ, кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Владислав БОБИЛКОВ**, студент III курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

10. *Автокомунікативні синтаксичні репрезентанти суб'єктивної оцінки в щоденниковому дискурсі.*

Людмила ДЕЙНА, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

11. *Синтаксичні анормативи в курсі «Літературного редагування».*

Марина ІВАСЮТА, кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

12. *Конструкції семантико-синтаксичного паралелізму в мовно-образній системі поетичного тексту.*

Наталія ШАТЦЛОВА, кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

13. *Різномірні сурядні компоненти як засіб створення дискурсу ворожості та її подолання в масмедійному просторі.*

Світлана АЛЕКСЕЄВА, старший викладач кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

14. *Ступінь поширення фразеологічних одиниць в авторському мовленні та в мовленні персонажів (на матеріалі прозових творів Пантелеймона Куліша).*

Аліна ДЕРІЙ, аспірант кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

БАГАТОГРАННІСТЬ НАУКОВОГО ФЕНОМЕНА ПРОФЕСОРА ІЛАРІОНА СЛИНЬКА

*Місце І. І. Слинька серед тих мовознавців,
кто заклав основи історичного та сучасного
синтаксису, збагатив його концептуальні засади
власними спостереженнями та висновками.*

Ніна Гуйванюк

Розвиток синтаксичної думки не лише на Буковині, а й в Україні загалом вияскравлює ім'я Іларіона Іларіоновича Слинька (1912–1994) – видатного вченого-лінгвіста, талановитого і невтомного науковця-новатора, добросовісного та принципового педагога, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Чернівецького державного університету. Багата наукова спадщина вченого увійшла окремою віхою в історію української лінгвістичної науки, його монографії, численні статті, навчальні посібники і підручники стали в наукових колах філологів авторитетними, читабельними й хрестоматійними.

І. І. Слиньку судилося крок за кроком пройти нелегкий шлях свого наукового становлення – від студента філологічного факультету до шкільного вчителя, згодом – викладача педагогічного інституту, а відтак – завідувача кафедри української мови Чернівецького державного університету, якою керував упродовж двадцяти п'яти років. Загальний педагогічний стаж учителя-філолога – 53 роки, з них 48 років невтомної праці в закладах вищої освіти.

Народився І. І. Слинько 19 червня 1912 р. у Києві в родині вчителів, а дитинство провів на Полтавщині (м. Карлівка), де в 1925 р. закінчив семирічну неповну середню школу. Вищу освіту здобув Іларіон Іларіонович у Запорізькому педагогічному інституті на факультеті мови та літератури, отримавши 1936 р. диплом першого ступеня та рекомендацію в аспірантуру. Працював учителем української мови СШ № 1 м. Молочанська (1936–1939 рр.), завучем та вчителем української мови СШ № 12 ім. В. Токмак; викладачем української мови в Мелітопольському педінституті (1940–1947 рр., з перервою у зв'язку з мобілізацією до армії під час Другої світової війни), старшим викладачем української мови в Кіровоградському (1947–1952 рр.) та завідувачем кафедри

української мови в Кременецькому (1952–1956 рр.) педагогічних інститутах. У 1956 р. І. І. Слинко переїхав на Буковину і до 1994 р. працював у Чернівецькому університеті, а з вересня 1963 р. – очолив кафедру української мови.

Перші наукові спроби вченого (статті «*Часові звороти в “Літописі С. Величка”*» (1951 р.) та «*Способи вираження обставин*» (1952 р.) означили дві лінгвістичні проблеми, над якими Іларіон Іларіонович працював упродовж усього життя: історія української мови та синтаксис сучасної української літературної мови. В історію українського мовознавства він увійшов передусім як видатний історик мови і синтаксист.

Досліджуючи історичний синтаксис, І. І. Слинко невтомно вивчав писемні пам'ятки української мови як надійні джерела вивчення її історії, зокрема становлення синтаксичної системи. Грунтовність досліджень, ретельність, глибина наукового аналізу – такі домінуючі риси науковця Слинка яскраво відображає його архівна спадщина, збережена на кафедрі сучасної української мови Чернівецького університету. Це рукописи, зроблені власноруч, старанно переписані, збережені у зшитках із саморобними палітурками. Роботу професора ускладнювала відсутність друкованих аналогів багатьох пам'яток, адже зробити ксерокопії тоді було неможливо, не було й комп'ютерних технологій, цифрових можливостей чи мультимедійних засобів. Навіть власні статті, що їх надсилали учений для опублікування, він самостійно зшивав у палітурки і власноруч підписував.

Натхненне й скрупульозне вивчення рукописів та стародруків, наукове осмислення складних проблем історичного синтаксису української мови переросли в ґрунтовні фахові наукові дослідження: кандидатську дисертацію «*Синтаксис “Літопису С. Величка”*», яку успішно захистив 17 травня 1954 р. у Львівському університеті, одержавши вчений ступінь кандидата філологічних наук; монографії «*Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)*» (1968 р.); «*Історія просторових зворотів з складними приїменниками в українській мові*» (1968 р.), навчальні посібники «*Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст.*

(Часові звороти)» (1968 р.), *«Історія об'єктних зворотів української мови»* (1969 р.), а також докторську дисертацію *«Дослідження з історичного синтаксису української мови XVII–XVIII ст. (історія предикативних, присвійних, об'єктних, просторових і часових зворотів)»*, яку захистив 19 травня 1971 р., здобувши науковий ступінь доктора філологічних наук (1971 р.), а відтак – учене звання професора (1972 р.).

Лінгвістичну проблематику, що її порушив учений у докторській дисертації, поглиблено висвітлює монографічне видання *«Історичний синтаксис української мови»* (Київ: Вища школа, 1973), у трьох розділах якого розглянуто важливі питання історії простого речення української мови, зокрема описано розвиток предикативних, присвійних та об'єктних конструкцій з урахуванням усієї складності історичного процесу. Для встановлення наукової істини вчений старанно й ретельно проаналізував значну кількість староукраїнських пам'яток XIV–XVIII ст., залучивши до аналізу надзвичайно репрезентативну і жанрово неоднорідну джерельну базу: не лише пам'ятки ділового характеру, що відображають живе розмовне мовлення, а й літописи, граматики й словники, твори художнього, релігійно-полемічного, релігійно-дидактичного спрямування тощо. Порівняльний аналіз наочно увиразнив живомовний характер грамот, листів, універсалів, актових книг, статутів. Як навчальний посібник для студентів філологічних факультетів університетів, ця праця належить до фундаментальних синтаксичних студій і не втрачає своєї значущості та актуальності й нині.

Надійним підручником з історії української мови для студентів-філологів є колективна праця *«Історична граматика української мови»* (Київ: Вища школа, 1980; співавтори – М. А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько), де ґрунтовно висвітлено основні питання методології та методики курсу історичної граматики, з'ясовано місце української мови серед інших слов'янських мов, проаналізовано процес розвитку історичної фонетики, морфології та синтаксису від праслов'янської доби до сучасного стану української мови. Іларіон Іларіонович підготував розділ «Синтаксис», теоретично узагальнивши власні напрацювання про специфіку зворотів із часовою, просторовою, присвійною та об'єктною семантикою, що сформували граматичний лад української мови.

У спектрі доміантних лінгвістичних інтересів професора Слинька І. І. повсякчас перебував і новітній синтаксис української мови, зокрема нові аспекти дослідження синтаксичних одиниць – формально-граматичний, семантичний і комунікативний. Знаковим у творчому доробку вченого став колективний підручник «**Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання**» (Київ : Вища школа, 1994; співавтори: І. І. Слинько та його учні М. Ф. Кобилянська і Н. В. Гуйванюк), у якому синхронно описано синтаксичну систему сучасної української мови, подано критичний огляд літератури з проблемних питань. У пріоритетах авторського колективу – не догматичне, а творче опанування синтаксичної науки, виформовування у студентів власних поглядів на проблемні та дискусійні питання. Ця фундаментальна праця збагатила синтаксичну теорію новими оригінальними ідеями: розвинуто вчення про моделі (або структурні схеми) словосполучень, простих, складнопідрядних і складносурядних речень; по-новому потрактовано парадигму простих і складних речень; описано міжсхемні та міжрівневі дериваційні відношення, зв'язки простих і складних речень з текстом; додано поняття про поділ прислівних поширювачів на узгоджені, керовані і прилягаючі, про наявність дуплексивів і локативних чи темпоральних членів речення тощо.

Творчий пошук і прагнення подати власну інтерпретацію традиційних і нових проблем сучасного синтаксису, проблемність викладу матеріалу в підручнику увиразнює термінологія, що її вперше увів до наукового обігу Іларіон Слинько, зокрема: *поширюючі члени речення*, або *поширювачі* – другорядні члени речення (оскільки основне їх призначення – поширювати мінімальну структуру і зміст речення); *однойдерні речення* – односкладні речення (оскільки вони мають один предикативний центр – одне «ядро»); *комунікати* – окремі висловлення, що не відповідають певному граматичному зразку простого речення, тобто це речення-висловлення; *partiципні речення*, *квантитативно-генітивні речення* тощо. З огляду на нове тлумачення багатьох синтаксичних понять у підручнику змінено і традиційний порядок розташування тем: спершу розглянуто зв'язки між словами, потім словосполучення, прості речення, комунікати, речення з сурядними рядами, речення з напівпредикативними зворотами, речення з суб'єктно-модальними формами, речення з кличними

комунікатами, складнопідрядні речення, складносурядні речення, складні безсполучникові комунікати.

Професор Ніна Гуйванюк, одна зі співавторів, назвала підручник «лебединою піснею» свого Вчителя, «однією з найповніших і найкращих праць». Ґрунтовне видання чернівецьких філологів здобуло широке визнання й високе поцінування видатних українських мовознавців (В. М. Русанівського, Ю. О. Карпенка, К. Г. Городенської, Д. Г. Бучка, С. І. Дорошенка та ін.) як найсучасніший і найповніший курс з теоретичного синтаксису, найавторитетніший навчальний посібник для викладачів та студентів вищих навчальних закладів України.

Діапазон наукових зацікавлень професора Іларіона Слинька в царині синтаксису увиразнюють статті лінгводидактичного спрямування, що їх учений публікував у журналах «Мовознавство», «Дивослово», «Українська мова в школі», «Українська мова і література в школі», прагнучи поєднати досягнення наукової теорії з практикою й методикою викладання синтаксису в школі: «Словосполучення в шкільному курсі мови», «Чи все зроблено для перебудови шкільного синтаксису?», «Поняття про речення та його головні члени в шкільному курсі мови», «Другорядні чи поширюючі члени речення?», «Чи є односкладні речення?», «Сполучник чи сполучне слово?» тощо.

Постать Іларіона Слинька в українському мовознавстві, багатогранність його наукового феномена репрезентує науковий доробок ученого, що налічує 2 монографії (одноосібна та колективна), 3 підручники та навчальних посібники з грифом МОНУ, 3 навчально-методичних посібники, понад шістдесят наукових статей в авторитетних виданнях з українського мовознавства (академічних журналах, збірниках наукових праць, матеріалах міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій).

Професор Іларіон Слинько зумів стати науковим лідером, згуртувавши молодих дослідників, яким фахово передавав свої знання, навчав мистецтву лінгвістичного дослідження, залучав до творчих дискусій, заохочував до самостійності та ініціативності. Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації Н. Д. Бабич (1972 р.), М. Ф. Кобилянська (1976 р.), Н. В. Гуйванюк (1977 р.), С. С. Перепелиця (1985 р.), І. Ю. Кобилянський (1986 р.). Здобувши високий науковий авторитет та визнання на філологічній

нів, зокрема в галузі синтаксису, вчений заклав підвалини і став очільником синтаксичної школи Чернівецького університету, традиції і розбудову якої достойно продовжила його учениця, професор Ніна Гуйванюк. Своєрідною візитівкою стала Всеукраїнська наукова конференція з актуальних проблем синтаксису, яку зніціював і провів Іларіон Іларіонович у 1965 р. як завідувач кафедри української мови і яка започаткувала традицію проведення синтаксичних конференцій на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Синтаксичний лад української мови в діахронному та синхронному аспектах професор І. І. Слинко досліджував упродовж п'ятьох десятиліть. Талановитий та ініціативний, цілеспрямований і наполегливий, самодисциплінований і надзвичайно працездатний, вимогливий і доброзичливий, він увійшов до когорти видатних мовознавців другої половини ХХ ст. на засадах наукового сумління, переконливої аргументації й відважного новаторства. Прикметно, що ім'я славетного вченого Буковини увійшло до словникових статей академічного видання *«Українська мова: Енциклопедія»* (Київ, 2013 р.), до хрестоматії *«Видатні особистості з українського мовознавства»* (Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), до енциклопедичного словника-довідника *«Українська грамати́ка в іменах»* (Донецьк, 2013 р.), з нагоди ювілейних дат професору Слинку І. І. не водночас присвячено наукові конференції з актуальних проблем синтаксису (1997, 2002, 2008, 2012).

На пошану буковинського вченого з нагоди його 105-річчя видано монографічне науково-довідкове видання: *«Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинко»* (Чернівці, 2019 р.), що його підготували викладачі кафедри сучасної української мови Чернівецького університету – Олена Кульбабська та Наталія Шатілова.

Цьогорічну наукову конференцію ***«Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження»*** кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводить з нагоди 110-річчя від дня народження професора Іларіона Слинка – вченого і педагога, праці якого справедливо увійшли до фонду кращих надбань філологічної науки і яскраво представили генезис формування синтаксичної системи української мови на національній основі.

ПРО ВЧИТЕЛЯ І НАУКОВЦЯ ДОБРИМ СЛОВОМ

З різних джерел про науково-педагогічну спадщину професора Іларіона Слинька¹

ГУЙВАНІЮК НІНА. У вінок шани до столітнього ювілею ученого і педагога Іларіона Іларіоновича Слинька. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження:* програма, матеріали та тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинька. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 22–35.

Віддати шану визначному філологу й педагогу, докторові філологічних наук, професору Чернівецького університету Іларіону Іларіоновичу Слинькові готується сьогодні вся наукова громадськість України, кому відомі його праці з історичного та сучасного синтаксису української мови, з методики викладання мови в школі. Понад сто наукових праць – такий науковий набуток професора І. І. Слинька. Серед них 7 монографій, підручники та навчальні посібники для вишів, наукові статті, опубліковані в авторитетних всеукраїнських виданнях. Його наукові праці відзначаються високопрофесійним рівнем, надзвичайно відповідальним ставленням до лінгвістичних фактів, аргументованістю та всебічною обґрунтованістю висновків.

Високу оцінку науковців здобула монографія І. І. Слинька «**Історичний синтаксис української мови**», присвячена процесові формування синтаксичної системи української мови на національній основі, що з'явилася в результаті аналізу значної кількості історичних джерел української мови XIV–XVIII ст., якими вважають грамоти, актові книги, листи й універсали, літописи, релігійно-полемічні трактати тощо. У цій праці автор висвітлює історію розвитку окремих типів синтаксичних конструкцій як

¹ Фрагменти з наукових праць українських мовознавців.

засобів вираження об'єктних, означальних та обставинних відношень, що їх по-різному витлумачували на той час граматики української мови, говорить про заміну подвійних відмінків орудним предикативним чи прийменниково-відмінковими формами тощо. Для зіставлення дослідник широко залучає факти українських говорів, розмовного мовлення, аналогічні явища інших слов'янських мов. Своє дослідження І. І. Слинько вибудував у діахронічному плані, ставлячи за мету «виявити справжню картину розвитку зазначених конструкцій з урахуванням усієї складності історичного процесу». Дослідник простежує, які саме синтаксичні форми чи звороти українська мова успадкувала з давньоруської доби, а які виникли пізніше на національному ґрунті української мови або ж є запозиченими з інших слов'янських мов.

Праці І. І. Слинька були відомі і в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. М. А. Жовтобрюх запрошує професора з Чернівців стати співавтором колективної праці **«Історична граматика української мови»** (К. : Вища школа, 1980; співавтори – М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко), що стала одним з кращих підручників з історії української мови для студентів університетів. Розділи, написані І. І. Слиньком, були теоретичним узагальненням його власних досліджень з історичного синтаксису про звороти з часовим та просторовим, присвійним та об'єктним значеннями, що формували граматичний лад української мови.

Для повного усвідомлення того, що таке синтаксис, зауважував І. І. Слинько, не досить тільки перелічити його основні одиниці. Необхідно вказати на те спільне, що об'єднує ці одиниці, – граматичну структуру мови. При цьому варто враховувати, що синтаксичні одиниці різних рівнів пов'язані одні з одними як у системі (структурі) мови, так і під час її функціонування. Питанню про предмет синтаксису І. І. Слинько присвятив спеціальний навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету **«Синтаксис сучасної української мови»** (Чернівці, 1978). Учений обстоював комплексний підхід до аналізу синтаксичних одиниць: формально-граматичний, семантичний і комуникативний.

Іларіон Слинько був чудовим організатором синтаксичної науки в Україні. Зокрема, він започаткував свою діяльність як

завідувача кафедри української мови Чернівецького університету проведенням у 1965 році Всеукраїнської наукової конференції з проблем синтаксису. У цій конференції взяли тоді активну участь співробітники Інституту мовознавства АН УРСР, а також провідні науковці університетів та педагогічних інститутів. З доповідями виступили О. С. Мельничук («Про два синтаксичних рівні формування і опису словосполучень»), В. С. Ващенко (Дніпропетровський університет), який в 1940–1941 роках завідував кафедрою української мови Чернівецького університету («Основні підстави стилістичного синтаксису»), І. Г. Чередниченко («Підрядно-з'єднувальні сполуки присубстантивного підпорядкування (на матеріалі російської та української мов)»), а також Л. О. Кадомцева, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Арват, П. Д. Тимошенко, Г. М. Удовиченко, Т. О. Туліна, Л. М. Полюга, М. У. Каранська та ін. Ця конференція започаткувала традицію проведення синтаксичних конференцій в Україні.

Лебединою піснею стала одна з найповніших і найкращих праць професора Слинька, колективна монографія, яку він написав у співавторстві зі своїми учнями (Н. В. Гуйванюк та М. Ф. Кобилянською), – **«Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання»**, що здобула визнання і високу оцінку вчених та викладачів вищих навчальних закладів України. На жаль, учений тримав у руках лише верстку цієї праці, яку підтримали схвальними рецензіями академік В. М. Русанівський, професор Ю. О. Карпенко (Одеський університет) та доцент В. В. Явір (Криворізький педінститут) і яка надійшла з видавництва «Вища школа» з Києва у грудні 1993 року. Книга вийшла у світ уже після смерті проф. Слинька І. І., якого не стало 1 січня 1994 р.

І. І. Слинько був людиною виняткової самодисципліни, ініціативним та здібним організатором філологічної науки на Буковині, вимогливим і доброзичливим вихователем педагогічних і наукових кадрів. Його відзначали глибока порядність, високий професіоналізм, надзвичайна відданість науці, постійне прагнення до розв'язання найскладніших лінгвістичних проблем. Його місце серед тих мовознавців, хто заклав основи історичного та сучасного синтаксису, збагатив його концептуальні засади власними спостереженнями та висновками. На жаль, його основна науково-педагогічна діяльність у Чернівецькому університеті

в 70–80-х рр., в часи тоталітаризму і переслідування за відстоювання національної специфіки української мови, не давала змоги по-справжньому, повноголосо розгорнутися таланту вченого, який, безперечно, міг би сказати в науці й зробити набагато більше, оскільки стояв на фундаменті кращих граматичних традицій українських граматистів попередніх історичних періодів. Він знав праці багатьох репресованих мовознавців 20–30-х рр. (О. Синявського, М. Сулими, М. Гладкого, О. Курило, С. Смерчинського та ін.), як також праці С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича та ін., чії імена були у той час під забороною. На жаль, учений не міг у своїх наукових розвідках використати покликань на них. Проте, читаючи праці з історичного синтаксису І. І. Слинька, ми відчуваємо їхні думки, чуємо їхній голос за відстоювання національної специфіки української мови, яку досить повно відображає, зокрема, і її граматичний лад.

Отож маємо сьогодні нагоду вклонитися низько педагогу і вченому Іларіонові Іларіоновичу Слинькові і, взявши усе найцінніше з його мовознавчої спадщини, продовжити ті наукові дослідження, які він розпочав, але не встиг зробити та на які благословив нас.

* * *

БАБИЧ НАДІЯ. Повага – категорія незнищенна. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: програма, матеріали та тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинька.* Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 36–37.

Повага – категорія незнищенна. Так я думаю про свою повагу до професора Іларіона Іларіоновича Слинька, з іменем якого у мене пов'язано багато добрих спогадів, які переросли саме в добрі з плином часу, з осмисленням того періоду мого життя, у якому цей винятково обдарований мовознавець дбав про моє зростання.

Іларіон Іларіонович був керівником моєї дисертації. Стояв на тому, що аспіранта треба сміливо кинути в наукове море, а вже впливе чи ні – проблема і його, і керівника. Впливла.

А відкритих пар страшенно боялася, бо на обговоренні, як би добре не відгукнулися колеги, керівник завжди знаходив такі аспекти, які реалізувати я ще не була готова, але яку мали б привести кожного на той рівень, за яким потреба самовдосконалення стане рисою характеру.

Такою рисою постійного самовдосконалення, наукового і методичного, Іларіон Іларіонович відзначився сам. Його лекції не були, можливо, строго академічними за формою, але саме такими – за науковим рівнем. Строгий і безкомпромісний в оцінюванні знань студентів і фахового рівня підлеглих, він був співчутливою людиною у випадках чийогось болю...

Ми гордилися, що були «Слиньковими». Що, перевтомлені його вимогливістю, вчилися самоорганізованості і твердості характеру. А, заслухані в його наукову нетрадиційність, відважне новаторство, яке він умів відстоювати перед титулованими опонентами, засвоювали наукову етику.

І невідомо, якими були б ми у цьому науковому і людському світі, якби серед наших великих учителів не було професора Слинька І. І.

* * *

ГОРОДЕНСЬКА КАТЕРИНА. Проблемні питання синтаксису у виші. *Актуальні проблеми синтаксису: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька.* Чернівці: ЧДУ, 1997. С. 16–18.

Навчальні підручники з мови орієнтують на однозначне розв'язання всіх питань, що передбачені програмою. Це навіть є обов'язковою умовою викладу матеріалу в них. Проте практика вивчення теоретичних курсів, а також проведення практичних і семінарських занять переконує в тому, що творче застосування матеріалу можливе тільки за умови аналізу різних підходів до кожної проблеми, різних бачень того чи того явища, бо це привчає мислити, аналізувати, а не бездумно запам'ятовувати наукові постулати. Такий матеріал викладачі та студенти черпають з наукових праць і навчальних посібників, які повніше й глибше представляють найновіші здобутки певної галузі лінгвістичних знань.

Мовознавча громадськість України одержала в користування унікальний навчальний посібник – «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» (автори: І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. К.: Вища школа, 1994), який досі не має аналогів ні за широтою охоплення наукової проблематики з синтаксису, ні за науковим рівнем її аналізу. У ньому досить повно подано всі надбання синтаксичної науки, глибоко проаналізовано й оцінено вже відомі й нові підходи до вивчення найскладніших теоретичних проблем синтаксису, докладно прокоментовано нові концепції. Та найбільше уваги приділено проблемним питанням сучасного синтаксису. Автори посібника не просто викладають їх суть, а й намагаються висловити своє ставлення до них, визначити їх слабкі й позитивні місця, подати свої рекомендації щодо доцільності їх використання.

У навчальних підручниках студенти вивчають переважно формально-граматичний синтаксис. Рецензований посібник знайомить їх з проблемами семантичного, комунікативного, трансформаційного та генеративного синтаксису, що розширює їхню орієнтацію в багатогранних аспектах синтаксичної науки.

* * *

БУЧКО ДМИТРО. Єдність навчально-прикладного аспекту з проблемними пошуками новітньої лінгвістики.

Актуальні проблеми синтаксису: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька. Чернівці: ЧДУ, 1997. С. 19–20.

Рецензована праця цікава саме тим, що в ній навчально-прикладний (методичний) аспект органічно поєднується з проблемними пошуками новітньої лінгвістики. У посібникові подається вичерпний синхронний опис синтаксису сучасної української мови (від ХІХ ст. до наших днів). При цьому аналіз та інтерпретація лінгвальних фактів спирається на глибоку й ґрунтовну теоретичну основу, яка забезпечує системний погляд на мовну систему і засвідчує концептуально новий погляд на український синтаксис. Важливо зазначити, що якраз цей момент відчутно вирізняє згаданий посібник від інших підручників з синтаксису

української мови, які здебільшого використовувались і продовжують використовуватися в навчальних інституціях України. Можна з певністю стверджувати, що він (поряд із деякими іншими подібними працями) сприятиме відчутному переосмисленню синтаксичної теорії. Йдеться про комплексність висвітлення проблем синтаксису та розгляд синтаксичних явищ української мови не лише в граматично-формальному, але семантичному й комунікативному аспектах.

* * *

ЛОМАКОВИЧ СВІТЛАНА. Важливе джерело формування лінгвістичного мислення студентів. *Актуальні проблеми синтаксису*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька. Чернівці: ЧДУ, 1997. С. 21–22.

Синтаксису сучасної української мови належить особливе місце серед дисциплін, які формують лінгвістичне мислення студентів-філологів, адже саме у складі одиниць синтаксису – вершинного рівня мовної системи – одиниці інших рівнів виявляють свою значущість як засобів мови і мовлення. Викладання синтаксичної теорії відповідно до сучасного етапу її розвитку, прилучення студентів до досягнень лінгвістичної думки – завдання, яке потребує певного забезпечення. Передовсім це стосується наявності підручників і навчальних посібників, що задовольняли б потреби вищої філологічної освіти. Водночас упродовж певного періоду часу філологічні факультети відчували брак такої літератури. Створення підручників та навчальних посібників з синтаксису сучасної української мови було усвідомлене як першорядне завдання українського мовознавства. Саме тому видання в 1994 році навчального посібника І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» було безсумнівно актуальним і своєчасним. Завдання книги, як його визначили автори, – допомогти студентам-філологам зорієнтуватися в сучасній синтаксичній проблематиці, познайомитися з різноманітними, часто суперечливими, поглядами на основні одиниці синтаксису, їх склад, граматичну природу та класифікацію.

Автори навчального посібника успішно виконали складне завдання: не тільки найповніше виявити синтаксичну проблематику, сучасні підходи до вивчення питань синтаксису, їх розв'язання різними дослідниками, а також вирізнити з-поміж розмаїття поглядів ті ідеї, які відбивають сучасний стан синтаксичної науки, звернути увагу на безперечні здобутки лінгвістичної думки, як вітчизняної, так і світової.

Навчальний посібник І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» повністю відповідає вимогам вищої філологічної освіти, сприяє ефективному засвоєнню студентами граматичної теорії сучасної української мови, допомагає фахівцям-філологам, викладачам синтаксису простежити розвиток граматичної думки, критично оцінити традиційні описи синтаксичної системи, виявити в них те цінне, що визначило сучасні напрями наукових досліджень. Книга знайомить студентів і викладачів з новими досягненнями науки, акцентує увагу на апробованих часом ідеях і концепціях.

* * *

ІМ'Я В НАУЦІ. ПРОФЕСОР ІЛАРІОН СЛИНЬКО:
монографічне науково-довідкове видання / упорядники:
О. В. Кульбабська, Н. О. Шатілова. Чернівці: Чернівецький
нац. ун-т, 2019. 608 с.

Сорок вісім років поспіль досліджував особливості синтаксичного ладу української мови в діахронному та синхронному аспектах доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького державного університету Іларіон Іларіонович Слинько (19.06.1912–01.01.1994). Грунтовні праці «Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)» (1968), «Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (Часові звороти)» (1968), «Історія об'єктних зворотів української мови» (1969), «Синтаксис сучасної української літературної мови: проблемні питання» (у співавт. із Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської, 1994) та численні статті вченого за-

свідчують не лише його творчий пошук і прагнення подати власне бачення традиційних і нових проблем сучасного синтаксису – формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного, але й вагомий внесок у розвиток історичного синтаксису.

З'ясування репертуару одиниць синтаксису, що виформовують його предмет, ієрархії синтаксичних категорій та основних чинників їх взаємодії, типологія синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень на двох рівнях – словосполучення та речення, окреслення формально-семантичних співвідношень між ними, функції основних граматичних засобів у різних функційних стилях літературної мови й у живому народному мовленні – ось далеко неповний діапазон наукового зацікавлення чернівецького мовознавця.

Виходом у світ цієї книги кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича віддає шану визначному філологу й педагогу, граматичні й методичні праці якого широко відомі громадськості України.

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ПРОФЕСОРА ІЛАРІОНА СЛИНЬКА¹

МОНОГРАФІЇ

1. Слинко І. І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти): монографія. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. 112 с.

2. Слинко І. І. Історія просторових зворотів з складними прийменниками в українській мові. *Синтаксична будова української мови*: колективна монографія / АН УРСР; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наук. думка, 1968. С. 129–139.

ДИСЕРТАЦІЇ

1. Слынко И. И. Синтаксис летописи Величко: дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 661 «Языки народов СССР – украинский язык». Львов, 1954.

2. Слынко И. И. Исследование по историческому синтаксису украинского языка XIV–XVIII вв. (История предикативных, притяжательных, объектных, пространственных и временных оборотов): дисс. на соискание учёной степени докт. филол. наук: спец. 661 «Языки народов СССР – украинский язык». Львов, 1970.

АВТОРЕФЕРАТИ

1. Слынко И. И. Синтаксис летописи Величко: автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук: спец. 661 «Языки народов СССР – украинский язык». Львов, 1954. 15 с.

2. Слынко И. И. Исследование по историческому синтаксису украинского языка XIV–XVIII вв. (История предикативных, притяжательных, объектных, пространственных и временных оборотов): автореф. дисс. на соискание учёной степени докт. филол. наук: спец. 661 «Языки народов СССР – украинский язык». Львов, 1970. 58 с.

¹ Подаємо за: *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: Програма, матеріали та тези доповідей Всеукр. наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження професора І. І. Слинка (Чернівці, 28 листопада 2012 р.) / Відп. за випуск Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 38–48. (Список праць уклали Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська.)

**ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНІ
ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ**

1. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (Часові звороти): навч. посібн. Чернівці: Вид-во Чернівецького університету, 1968. 91 с.
2. Слинько І. І. Історія об'єктних зворотів української мови: навч. посібн. Чернівці: Вид-во Чернівецького університету, 1969. 106 с.
3. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови: посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів. Київ: Вища школа, 1973. 215 с.
4. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: навч. посібн. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1978. 31 с.
5. Історична граматики української мови: навч. посібник для студ. філол. ф-тів ун-тів і пед. ін-тів / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинько та ін. / відп. ред. С. П. Самійленко. Київ: Вища школа, Голов. вид-во, 1980. 319 с.
6. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.

РЕЦЕНЗІЇ

1. Слинько І. І. Новий збірник вправ з орфоєпії. *Радянська школа*. 1947. № 2.
2. Слинько І. І. Граматики української мови А. Загородського. *Радянська школа*. 1947. № 4.
3. Слинько І. І. Про новий російсько-український словник. *Мовознавство*. 1948. № 4.
4. Слинько І. І. Рец. на кн.: «Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. Київ: Вид-во КДПІ, 1978. 106 с.». *Мовознавство*. 1980. № 2. С. 92–93.
5. Слинько І. І. Рец. на кн.: «Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. Київ: Вища школа, 1986. 175 с.». *Українська мова і література в школі*. 1990. № 2. С. 3–11.

НАУКОВІ СТАТТІ

1. Слинько І. І. Часові звороти в літописі С. Величка. *Наукові записки Кіровоградського педагогічного інституту*: зб. наук. праць. № 1. Кіровоград, 1951.
2. Слинько І. І. Із спостережень над крилатими висловами

в українській мові пожовтневої доби. *Наукові записки Кіровоградського педагогічного інституту*. Т. 1. Кіровоград, 1951.

3. Слинько І. І. Способи вираження іменних обставин. *Українська мова в школі*. 1952. № 1. С. 72.

4. Слинько І. І. К вопросу об истории творительного предикативного в украинском языке. *XIII отчетная научная сессия профессорско-преподавательского состава Черновицкого государственного университета* (Черновцы, февраль 1957 г.): тезисы докл. Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 1957. С. 224–226. (Секція філологічних наук).

5. Слинько І. І. К вопросу об истории творительного предикативного в украинском языке. *Научный ежегодник за 1956 г.* (филологический факультет) / ред. кол.: отв. ред. К. М. Леутский, И. Ф. Калужный, Н. А. Лищенко, В. М. Лесин, З. Н. Горохова, А. Н. Токмаков и др. Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 1957. Т. 1. Вып. 1. С. 221–225.

6. Слинько І. І. Історія присвійних конструкцій української мови за свідченням пам'яток XIV–XVIII століть. *Наукові записки Чернівецького університету*: зб. наук. праць / ред. колегія: В. І. Кузнецов, І. І. Слинько, І. Г. Чередниченко; відп. ред. І. Г. Чередниченко. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1958. Т. XXXI. Вип. 7: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов (До IV Міжнародного з'їзду славістів). С. 33–58. (Серія філологічних наук).

7. Слинько І. І. Історія присвійних конструкцій української мови за свідченням пам'яток XIV–XVIII століть. *XIV наукова сесія* (Чернівці, 21–28 лютого 1958 р.): тези допов. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1958. С. 10–12. (Секція філологічних наук).

8. Слинько І. І. До питання про історію орудного предикативного в українській мові. *Наукові записки Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1959. Т. XXXII. Вип. 8. С. 63–83. (Серія філологічних наук).

9. Слинько І. І. До питання про історію орудного предикативного в українській мові. Міжвузівська наук. конф. «Питання історичного розвитку української мови» (Харків, 15–20 грудня 1959 р.): тези повід. Харків: Вид-во Харківського ун-ту імені О. М. Горького, 1959. С. 62–83.

10. Слинько І. І. Міжвузівська конференція з питань укладання діалектологічних словників (Чернівці, 23–25 січня 1960 р.).

Українська мова в школі. 1960. № 4. С. 92–94.

11. Слинько І. І. Про деякі питання українського правопису. *Питання прикладної лінгвістики: міжвузівська наук. конф. (Чернівці, 22–28 вересня 1960 р.)* / літ. ред. Ю. О. Карпенко. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1960. С. 79–83.

12. Слинько І. І. Наслідки вступних екзаменів з української мови Чернівецького університету. *Українська мова в школі*. 1960. № 5. С. 90–93.

13. Слинько І. І. Зміни знахідного відмінка з об'єктно-просторовим значенням. *Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1959 г.* (филологический факультет): отдельный оттиск / отв. ред. К. М. Леутский. Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 1960. С. 191–194.

14. Слинько І. І. Історія знахідного володіння, управління і керівництва в українській мові. *Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1959 г.* (филологический факультет): отдельный оттиск / отв. ред. К. М. Леутский. Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 1960. С. 127–130.

15. Слинько І. І. Зміни у вживанні знахідного відмінка з об'єктним значенням за пам'ятками XIV–XVIII ст. *Наукові записки Чернівецького університету*: зб. наук. праць; відп. І. І. Слинько. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1961. Т. XXXXII. Вип. 11: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. Кн. 2. С. 3–32. (Серія філологічних наук).

16. Слинько І. І. З історії знахідного відмінка від назв живих істот в українській мові. *Учёные записки Черновицкого университета*: сб. науч. трудов. Черновцы: Изд-во Черновицкого гос. ун-та, 1961. Т. XLVII. Вып. 14: Вопросы синтаксиса. С. 57–85. (Серія філологічних наук).

17. Слинько І. І. Інфінітив у функції другорядних членів речення. *Українська мова в школі*. 1961. № 6. С. 21–32.

18. Слинько І. І. Деякі спостереження над прямими додатками в українській мові. *Міжвузівська наукова конференція з питань синтаксису* (Львів, 25–28 січня 1962 р.). Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1962. С. 53–55.

19. Слинько І. І. Історія орудного засобу за свідченням давньоукраїнських пам'яток XIV–XVIII ст. *XVIII наукова сесія* (Чернівці, травень – червень 1963 г.): тези допов. / відп. ред.:

Г. І. Сінченко. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1963. С. 10–12. (Секція філологічних наук).

20. Слинько І. І. Історія орудного логічного суб'єкта в пасивних зворотах за свідченням українських пам'яток XIV–XVIII ст. *Матеріали XIX наукової сесії* (Чернівці, травень – червень 1963 г.): тези допов. / відп. ред. : Г. І. Сінченко. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1963. С. 10–12. (Секція філологічних наук).

21. Слинько І. І. Історія знахідного непрямого об'єкта в українській мові за пам'ятками XIV–XVIII ст. *Наукові записки Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963. Т. 57. Вип. 18: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. Кн. 3. С. 50–69. (Серія філологічних наук).

22. Слинько І. І. Історія родового відмінка при інфінітивах мети за свідченням пам'яток XIV–XVIII ст. *Наукові записки Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963. Т. 57. Вип. 18: Питання історії і діалектології східнослов'янських мов. Кн. 3. С. 70–86. (Серія філологічних наук).

23. Слинько І. І. Історія орудного засобу за свідченням давньоукраїнських пам'яток XIV–XVIII ст. *Славістичний збірник (до V Міжнародного з'їзду славістів)*: окремий відбиток / І. К. Білодід (відп. ред.) та ін. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. С. 228–240.

24. Слинько І. І. Наблизити правопис до потреб школи. *Українська мова і література в школі*. 1963. № 3. С. 67–70.

25. Слинько І. І. Звороти з орудним відмінком у мові О. Кобилянської. *Республіканська наукова конференція «Творчість Ольги Кобилянської», присвячена сторіччю з дня народження письменниці* (Чернівці, 28 листопада – 1 грудня 1963 р.): тези допов. / відп. ред. Г. І. Сінченко, Слинько І. І., Томашук Н. О. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1963. С. 47–49.

26. Слинько І. І. Історія родового часу за свідченням давньоукраїнських пам'яток XIV–XVIII ст. *XX наукова сесія Чернівецького університету* (Чернівці, квітень 1964 р.): тези допов. / відп. ред. Г. І. Сінченко. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1964. С. 69–79. (Секція філологічних наук).

27. Слинько І. І. Історія безприменниково-просторових зворотів української мови порівняно з іншими слов'янськими. *VI Українська славістична конференція* (Чернівці, 13–18 жовтня 1964 р.):

тези допов. / відп. ред.: А. Р. Волков. Чернівці: Вид-во Чернівецького держ. ун-ту, 1964. С. 69–72.

28. Слинько І. І. Історія приад'єктивних зворотів за давньоукраїнськими пам'ятками XIV–XVIII ст. *XXI наукова сесія Чернівецького університету* (Чернівці, травень – червень 1965 р.): тези допов. / відп. ред. Г. І. Сінченко. Чернівці, 1965. С. 18–23. (Секція філологічних наук).

29. Слинько І. І. Історія родового часу за свідченням давньоукраїнських пам'яток XIV–XVIII ст. *З історії української та інших слов'янських мов*: зб. наук. праць. Київ: Наук. думка, 1965. С. 63–79; (резюме рос. м.).

30. Слинько І. І. Історія деліберативних зворотів в українській мові. *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови* (Чернівці, вересень 1965 р.): тези допов. / відп. ред.: І. І. Слинько. Чернівці: ЧДУ, 1965. С. 100–104.

31. Слинько І. І. Із спостережень над ад'єктивним керуванням в усній формі літературної мови. *Республіканська наукова конференція, присвячена вивченню закономірностей розвитку усної форми української літературної мови* (Полтава, 12–15 травня 1965 р.): тези допов. Полтава, 1965. С. 85–86.

32. Слинько І. І. Із спостережень над синтаксисом буковинських говорів. *Юбилейная научная конференция, посвящённая 25-летию воссоединения Северной Буковины с Украинской ССР* (Черновцы, 25 июля 1865 г.): тезисы докл. / члени редколегії: Г. І. Сінченко (відп. ред.), Ю. О. Карпенко, І. І. Слинько, В. І. Кузнецов, М. А. Назарок. Черновцы: ЧГУ, 1965. С. 12–13.

33. Слинько І. І. Історія другого знахідного від іменників української мови. *XXII наукова сесія Чернівецького університету* (Чернівці, червень 1966 р.): тези допов. / ред. кол. : Ю. О. Карпенко (відп. ред.), В. І. Кузнецов, В. М. Лесин, М. А. Назарок, І. І. Слинько. Чернівці: ЧДУ, 1966. С. 25–29. (Секція філологічних наук).

34. Слинько І. І. Науково-дослідна робота на мовознавчих кафедрах: кафедра української мови Чернівецького університету. *Інформаційні матеріали Наукової ради з проблеми «Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй»*: допов. і повід. / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наук. думка, 1968. Вип. 6. С. 9–11.

35. Слинько І. І. Розвиток досліджень з українського мовознавства на Буковині. *Розквіт економіки і культури Радянської Буковини*: матеріали конф., присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції (Чернівці, 18–20 травня 1967 р.) / ред. кол.: К. М. Леутський (відп. ред.), Г. С. Габ, З. І. Іваненко, М. Г. Ігнатенко, М. Т. Шепета, Л. М. Чернець. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. С. 170–174.

36. Слинько І. І. Історія орудного предикативного і другого називного від прикметникових форм. *Мовознавство*. 1969. № 5. С. 48–57.

37. Слинько І. І. Історія деяких синтаксичних зворотів південно-західних говорів за пам'ятками XIV–XVIII ст. *Праці XIII Республіканської діалектологічної наради* (Київ, квітень 1969 р.): матеріали / відп. ред. Ф. Т. Жилко. Київ: Наук. думка, 1970. С. 71–80.

38. Слинько І. І. Історія об'єктних конструкцій з прийменником ЗА в українській мові. *XXVII наукова сесія Чернівецького університету* (Чернівці, лютий 1971 р.): тези допов. / відп. ред. Ю. О. Карпенко. Чернівці: ЧДУ, 1971. С. 25–29.

39. Слинько І. І. Роль говорів у ставленні синтаксичної системи української літературної мови XIV–XVIII ст. Міжвузівська наук. конф. «Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів»: тези допов. і повідомл. Київ: Наук. думка, 1972. С. 102–104.

40. Слинько І. І. Відображення синтаксичного керування у «Словнику української мови». *Інформаційні матеріали Наукової ради з проблеми «Закономірності розвитку національних мов у зв'язку з розвитком соціалістичних націй»*: допов. і повід. / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наук. думка, 1974. Вип. 16. С. 31–34.

41. Слинько І. І. Словосполучення в шкільному курсі мови. *Українська мова і література в школі*. 1975. № 8. С. 68–76.

42. Слинько І. І. Історія опозицій з прийменниками *зь, вь, безь* для вираження способу дії в українській мові. *Мовознавство*. 1976. № 3. С. 51–59.

43. Слинько І. І. Речення з однорідними членами. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 12. С. 58–66.

44. Слинько І. І. Поняття про речення та його головні члени в шкільному курсі мови. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 6. С. 48–56.

45. Слинсько І. І. Типи простих речень. *Українська мова і література в школі*. 1977. № 9. С. 51–59.
46. Слинсько І. І. Парадигматика простого речення української мови (двоскладне речення). *Мовознавство*. 1978. № 3. С. 23–30.
47. Слинсько І. І. Парадигматика простого речення української мови (односкладне речення). *Мовознавство*. 1980. № 3. С. 22–29.
48. Слинсько І. І. Речення із звертаннями, вставними словами, відокремленими членами. *Українська мова і література в школі*. 1980. № 2. С. 46–51.
49. Слинсько І. І. Чи є односкладні речення? *Мовознавство*. 1985. № 4. С. 48–53.
50. Слинсько І. І. Парадигматика складного речення. *Мовознавство*. 1987. № 3. С. 12–16.
51. Слинсько І. І. Заперечні генітивні речення. *Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб.* 1987. № 14. С. 94–98.
52. Слинсько І. І. Сполучник чи сполучне слово? *Українська мова і література в школі*. 1987. № 4. С. 31–36.
53. Слинсько І. І. Другорядні чи поширюючі члени речення? *IX Республіканська славістична конференція «Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів»* (Одеса, 12–14 травня 1987 р.): тези допов. і повід. 1987. Ч. 1. С. 59–60.
54. Слинсько І. І. Із спостережень над синтаксисом творів О. Кобилянської. *Республіканська наукова конференція «Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури»* (до 125-річчя з дня народження письменниці). (Чернівці, 24–26 листопада 1988 р.): тези допов. і повід.: у 2-х ч. Ч. II: Мовознавство / відп. ред.: Б. І. Мельничук. Чернівці: ЧДУ, 1988. С. 44–45.
55. Слинсько І. І. Другорядні чи поширюючі члени речення? *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 3–7.
56. Слинсько І. І. Чи все зроблено для перебудови шкільного синтаксису? *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 3–7.
57. Слинсько І. І. Сполучникові конструкції у відокремлених зворотах. *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 61–65.
58. Слинсько І. І. Чи змінюється значення складнопідрядного речення від місця підрядного? *Дивослово*. 1995. № 4. С. 20–22.

**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ**

РІЗНОРІДНІ СУРЯДНІ КОМПОНЕНТИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ДИСКУРСУ ВОРОЖОСТІ ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ В МАСМЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Світлана Алексєєва

старший викладач кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
svitlana_alekseeva@ukr.net

Прості ускладнені речення з різнорідними сурядними компонентами часто вживаються в масмедійних засобах через особливі виражальні можливості та сконденсований зміст, зокрема для створення дискурсу ворожості та шляхів її подолання.

Різнорідні сурядні компоненти являють собою різнофункційні члени речення, об'єднані за принципами однорідності та паралелізму в сурядні ряди. Це семантично сумісні словоформи, поєднані сурядними сполучниками та інтонацією, пов'язані з тим самим зовнішнім членом речення, диференційною ознакою яких є різнотипність синтаксичних функцій. Наприклад: ***Хто та які товари може імпортувати без ПДВ, мита та акцизу на час воєнного стану*** («Бухгалтер.УА», 11.04.2022); ***Кулеба анонсував «парад візитів» іноземних посадовців до України: хто і коли приїде*** (ТСН, 31.01.22).

На протигагу однорідним членам речення, яким властива функційна однорідність, різнорідні компоненти виявляють лексико-семантичну або логіко-семантичну, неповну, однобічну однорідність [1, с. 14], і визначаються як однорядні, але не однорідні [2, с. 29–30]. Однакова синтаксична позиція таких словоформ і сурядний зв'язок між ними дозволяють уважати їх рядами [3, с. 299], але відсутність супідрядного зв'язку з третім членом унеможлиблює їхню однорідність.

Лексично сумісні різнорідні сурядні компоненти виявляють повну або часткову різнофункційність і по-різному співвіднесені зі спільною зовнішньою словоформою (координація і підрядний зв'язок керування; підрядний зв'язок у різновидах сильного і слабого керування тощо). Наприклад: ***Історики розповіли, хто і для чого купував у Стародавньому Римі ніт та***

кров гладіаторів за величезні гроші (GSMinfo); З історичною пам'яттю ситуація подібна: залежно **кого і про що питати** (Я. Грицак, «Обозреватель», 4 лютого, 2017).

Різномірні сурядні компоненти об'єднані не лише спільними семантиками (узагальнено-предметними, узагальнено-адвербіальними, питальними, запереченнями, позитивної чи негативної суб'єктивної оцінки тощо), а й на рівні висловлювання, беручи участь у формуванні його змісту та комунікативної мети. Наприклад: *Напій з відходів. **Хто і навіщо** придумав розчинну каву?* (Ranok ICTV, 30.01.22); ***Хто, як і чому** краде сухпайки зі складів української армії* (U-news); ***Як і чому** Британія стає одним із найближчих союзників України* (BBC News Україна, 01.02.22); *Війна всього світу проти РФ: **хто і як** допомагає Україні у боротьбі з агресором* (Сьогодні.ua, 08.04.22); *Одним словом, як на мене, не перечулюймося аж так на рівнянні на Захід. Ні, це не означає, що не треба вчитися. Вчитися треба у **всіх і звідусіль*** (О. Забужко, Збруч.eu, 09.02.22). У масмедійних джерелах переважають сурядні ряди різнофункційних словоформ, виражених займенниками та займенниковими прислівниками, чия узагальнена семантика у відповідному контексті слугує одночасно для створення дискурсу ворожості і шляхів її подолання, підтримуючи принизливий, образливий тон або позитивну спрямованість чи нейтральність висловлювань.

Список використаної літератури

1. Дудик П. С. Просте ускладнене речення: навч. посіб. Вінниця, 2002. 335 с.
2. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП Вид. Дім «Персонал», 2009. 208 с.
3. Слинко І. І., Кобилянська М. Ф., Гуйванюк Н. В. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.

СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Алла Антофійчук

кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
avonofaga@ukr.net

В основі автокомунікативності щоденникового дискурсу – реалізація інтенції сповіді, фіксації подій, спогадів, думок, що репрезентовані у форматі внутрішнього діалогу. За твердженням Т. Радзівєвської, «сукупність обставин, за яких відбувається створення мемуарного тексту, забезпечує мемуаристові максимальний ступінь свободи мовної поведінки, внаслідок чого спостерігається актуалізація стилістичної компетенції та набутих за життя мовних навичок» [2, с. 263]. Автор щоденникового дискурсу постає у різних іпостасях: як діяч, носій психологічного стану, хронікер, при цьому зберігаючи основну властивість щоденникової оповіді – автоадресованість. Саме ця особливість до певної міри й визначає структурну організацію щоденникового дискурсу.

Реалізація автокомунікативних параметрів щоденникового дискурсу Ольги Кобилянської позначена динамічністю, експресивністю, емоційністю, які виявляються на всіх мовних рівнях, у тому числі й синтаксичному. У структуруванні внутрішнього діалогу письменниці важливу роль відіграють риторичні питальні речення – ствердження або спростування, що оформлені питальними конструкціями. Зазвичай це питально-окличні емоційні побудови, що входять до експресивних щоденникових фрагментів: *Що нині за красна днинка! Одна, одна в моїм життію?! Лиш хвилька, бодай одна* [1, с. 74].

Для підсилення суб'єктивного ставлення до описуваної події письменниця послуговується емоційно конотованими вставленими конструкціями, що слугують побіжними зауваженнями, додатковими повідомленнями тощо: *Ми подивилися одне на одного глибоко поважно і потиснули кріпко руки – це було дуже коротко – і все минуло* [1, с. 73].

У складних синтаксичних конструкціях з різними типами синтаксичного зв'язку авторські описи репрезентують різноманітні мовні засоби, що інтегровані комунікативними інтенціями: повтори, прислівникові оцінні лексеми у позиції головного члена односкладного речення, підсилювальні частки тощо: *Трохи, трохи мені легше, вітер чоло гаряче мені обвіяв, якось запізнилась, але ще мені страшно на душі, не можу виписати, дивуюся, що м ще не здуріла, бігме, що дивуюся... ні, а то руське так ми обридло, що не можу далі писати – він прецінь русин...* [1, с. 76].

Синтаксичні структури, що формують емоційне тло щоденникових фрагментів, нерідко семантично ускладнені авторизацією – вказівкою на суб'єкта емоційного стану, що виражений давальним відмінком: *Хмари сумно летять, а гори такі неприязні, ох, цілий світ мені не милий!* [1, с. 73].

Характерною ознакою структурування щоденникового дискурсу О. Кобилянської є використання односкладних речень, серед яких переважають означено-особові (що є природним для структури щоденникової оповіді) та виразно емоційні безособові конструкції. Основним синтаксичним засобом відтворення подій, ситуацій у щоденникових текстових масивах є складнопідрядні з'ясувальні речення. Своєрідністю щоденникової оповіді письменниці є обірваність, незавершеність текстових фрагментів.

Отож проєкція мовної особистості О. Кобилянської на загальне автокомунікативне тло щоденникового дискурсу презентована структурною організацією щоденникової оповіді, що представлена широким спектром синтаксичних конструкцій.

Список використаної літератури

1. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т. Т. 9: Щоденники. Публіцистика. Критика. Спогади. Автобіографії / упоряд. В. І. Антофійчук; прим. В. А. Вознюка, Я. Б. Мельничук, Ю. М. Микосянчик. Чернівці: Букрек, 2022. 392 с. : іл.

2. Радзівська Т. В. Дискурсивні простори: істориколінгвістичний вимір. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 323 с.

ПРО СПОЛУЧЕННЯ СЛІВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СИНТАКСИЧНІ ОДИНИЦІ

Володимир Барчук

*доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Прикарпатського національного університету*

імені Василя Стефаника

volodymyr.barchuk@pnu.edu.ua

Система синтаксичних одиниць у формальному синтаксисі описана достатньо повно. Водночас типологія, системно-структурні співвідношення та інтерпретація синтаксичних конструкцій зазвичай відображають традиції, що сформовані у процесі вивчення синтаксису в різний час та за різних підходів. З огляду на це, на нашу думку, варто звернути увагу на деякі інтерпретаційні аспекти синтаксичних одиниць, зокрема ті, які так чи так впливають на їхнє визначення та концептуалізацію.

Звернімося до базового синтаксичного ярусу, який представлений у традиційному розумінні простим реченням та словосполученням. І речення, і словосполучення структурно співвідносні через те, що утворені поєднанням слів (синтаксем, синтаксичних слів), які на морфологічному рівні порівнювані із морфемами як будівельними елементами базового ярусу грами. Сурядні конструкції традиція не розглядає поряд зі словосполученням та реченням, а виводить на інший рівень – членів речення, використовуючи термін сурядні ряди. Варто зауважити, що у ньому помітна тавтологія, оскільки в означенні сурядний (наприклад, зв'язок) уже є вказівка на ряд, тобто компонент структури.

Традиція починати аналіз синтаксичних одиниць зі словосполучень не виправдана, оскільки словосполучення – периферійна одиниця синтаксичної системи, зорієнтована на поширення речення. Правда, вивчена першою, послідовно корелює із морфологічним рівнем граматики та має рельєфні формальні та семантичні ознаки; водночас цих одиниць серед синтаксичних найбільше. Однак семантично та функційно вони формують межу граматики із лексичною системою одиниць, а належать синтаксису через те, що складені зі слів (синтаксичних слів) та поєднані **зв'язком** (підрядним). Варто зазначити, що традиційні вияви

підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання) доречно визначати не видами, а формами, оскільки підрядність (односпрямована залежність) диференційована формально. За єдиного підходу до визначення синтаксичного статусу та природи одиниць базового ярусу варто використовувати термін *сполучення слів*, диференціювавши їх на синтаксичні одиниці за зв'язком. Отож словосполучення – це *підрядне сполучення слів*.

Сурядні сполучення слів є одиницями, структурно співвідносними зі словосполученнями, оскільки такі ж давні, як і підрядні сполучення слів (розглядати їх як деривати складносурядних речень немає підстав, бо вони мають спільне і синхронне походження із паратактичних конструкцій). Сурядні сполучення слів представлені двома формами сурядного зв'язку – співвіднесенням та кореляцією (про сурядні сполучення слів див.: Барчук В. Сурядність: типологічний аспект. *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 13–20). Отож сурядні сполучення слів необхідно розглядати на одному рівні з підрядними сполученнями. До речі, вивчення їхньої природи та ознак дає підстави відмовитись від хисткої концепції сполучникової природи сурядного зв'язку, що була сформована на рівні сполучень речень (складносурядних речень).

Розглядаючи речення, традиційно не починають зі зв'язку, як за характеристики підрядних сполучень, а з опису компонентів граматичної основи речення. Однак вершинний мовний знак – речення – має особливий та фундаментальний для мовної системи, яка є проекцією системи світобудови, тип зв'язку – дворядний, виявлений в особливій його формі – координації. *Дворядний зв'язок* виражений як взаємозалежність, а термін утворений за дериваційною моделлю та традицією суголосно із сурядним і підрядним.

Диференційною системотворчою синтаксичною категорією є зв'язок, він сформований на рівні сполучень слів; водночас він є й визначальним критерієм диференціації синтаксичних одиниць. На фундаментальному синтаксичному ярусі утворене *дворядне сполучення слів* – вершинний і ядерний мовний знак, що реалізує мову як систему, позначаючи факт модельованого світу; приядерну і периферійну зони формують сурядне і підрядне сполучення слів.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ В КУРСІ ІСТОРИЧНОЇ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тетяна Бичкова

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

t.bychkova@chnu.edu.ua

Історичний синтаксис, завданнями якого є «відтворення давніх синтаксичних конструкцій, виявлення причин і тенденцій змін на синтаксичному мовному рівні, встановлення хронологічних меж появи чи зникнення певних синтаксичних явищ» [2, с. 165], розглядають в останній темі дисципліни «Історична граматики української мови». Якщо історії становлення фонетичної і морфологічної систем присвячена основна частина курсу, то для вивчення змін синтаксичного ладу мови в діяхронії відведено лише дві лекційні години, під час яких необхідно висвітлити питання, пов'язані з історією розвитку простого і складного речення. Тому за умов обмеженої кількості годин викладання цієї теми варто, на нашу думку, зосередити на тих основних явищах, які збереглися в сучасній українській мові або, навпаки, були специфічними для давньо- та староукраїнської мови і згодом зникли.

Передусім необхідно звернути увагу студентів на те, що зміни синтаксичного рівня мови відбувалися у безпосередньому й тісному зв'язку з процесами на морфологічному рівні. Так, наприклад, втрата категорії двоїни вплинула на способи представлення головних і другорядних членів речення; розвиток лексико-граматичної категорії істот – неістот спричинив зміни у вираженні прямого додатка тощо.

Розглядаючи головні і другорядні члени простих двоскладних речень, наголошуємо на тому, що майже всі засоби їх представлення були успадковані сучасною українською мовою – і це свідчить про безперервний розвиток синтаксичної системи української мови від найдавніших часів і до сьогодні. З іншого боку, необхідно підкреслити, що деяким мовним одиницям або формам

у попередні періоди не були властиві ті чи ті синтаксичні функції або, навпаки, у сучасній українській мові вони їх втратили. Так, зокрема, варто згадати, що особові займенники першої та другої особи у ролі підмета вживалися досить рідко. Займенник 3-ї особи в цій функції почав виступати значно пізніше. Однією з причин цього, очевидно, було те, що *онь, оно, она* за походженням є вказівним займенником. Натомість невласивим для сучасної української мови є використання у ролі підмета кличного відмінка.

З-поміж специфічних рис давньоукраїнського синтаксису обов'язково відзначаємо подвійні відмінки, зокрема давальний і знахідний (*Галиць. не быти ему живу; ...отнимающих от нас живот, врага того мним*), які поступово стали виходити з ужитку і вже у староукраїнській мові почали змінюватися орудним предикативним відмінком або прийменниковими конструкціями.

На окрему увагу заслуговують ускладнені речення, до яких у давнину належали речення з однорідними членами, звертаннями, вставними і вставленими конструкціями, з відокремленими членами. Усі ці засоби ускладнення збереглися в сучасній українській мові. Проте існував і особливий відокремлений зворот *давальний самостійний*, утворений поєднанням «іменника або займенника в давальному відмінку і діеприкетника (здебільшого активного нечленного) у цьому ж відмінку, що виконував предикативну функцію» [1, с. 98]. Але вже у староукраїнській мові такі конструкції вживалися лише зрідка і згодом були остаточно витіснені підрядними реченнями часу або причини.

Отже, вивчення історичного синтаксису дає студентам змогу простежити розвиток синтаксичної системи української мови, виявити основні зміни зокрема у структурі простого двоскладного речення, з'ясувати, які явища були властиві попереднім періодам розвитку мови, а які збереглися до сьогодні.

Список використаної літератури

1. Історія української мови. Синтаксис. Київ: Наукова думка, 1983. 504 с.
2. Крижанівська О. І. Історія української мови: Історична фонетика. Історична граматики: навч. посібн. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 248 с.

КАТЕГОРІЯ СОЦІАТИВНОСТІ У ГРАМАТИЦІ СЕРБСЬКОЇ МОВИ

Людмила Білоконенко

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

Криворізького державного педагогічного університету

bk.ludmila1020@gmail.com

Семантична наповненість категорії соціативності (КС) широка, неоднорідна та рухлива; знаходить вияв в окремих філософських системах і методології деяких наук. Неоднозначність сприйняття є причиною вивчення лише деяких її аспектів (переважно особливостей і формальних способів вираження [1]). Тому наукова ідентифікація КС сербськими лінгвістами може збагатити поле осягання явища українцями, спонукати до нових наукових ідей.

Автори книги про синтаксис сербської мови [2] зазначають, що СК охоплює значне коло граматичних та лексико-граматичних значень, проявляється при контакті не менше двох учасників певної спільної дії чи стану. У вузькому значенні – це суспільний зв'язок між двома людьми. У широкому – відносини, які можуть бути: між людиною та живою істотою, об'єктом, абстрактним поняттям; між істотами, істотою та об'єктом, абстрактним поняттям; між предметами, предметом та абстрактним поняттям. Сербські вчені окреслюють три площини вияву КС, де контактерами, з одного боку, є люди, живі істоти та предмети, з іншого, – люди, істоти, об'єкти, поняття, предмети [2, с. 701]. Кордони цих площин розмиті, перетинаються. Сенс комунікації ґрунтовано на предметній ситуації, коли ролі комунікантів хоча б у чомусь однакові, тому їх стосунки є соціативними і для очевидних випадків взаємодії (*Мајка шета са дететом*) і коли зв'язок прихований за іншим змістом (*А они с њим – на суд*).

КС з'єднана з категоріями часу, взаємності, об'єктності, якості зв'язку тощо, які можуть виявлятися одночасно. Не виключене вживання двох конструкцій із різною соціативною вагою (*Упознај ме са оном девојком с плавом марамом*), проте застосування конструкцій із реальним та ослабленим чи хибним

соціативним значенням обмежене (*Појела је један сендвич са апетитом, један са шунком и један са пријатељем*).

Основна форма вираження КС – морфосинтаксична, виявляється в конструкціях на зразок: *На игралишту је био тренер са играчима*. Продуктивною синтаксичною формою є вживання синтагми зі сполучником *и* (*Мајка и дете шетају*). Є й інші засоби: паралельні синтагми або окремі лексеми: прислівники (*заједно, скупа, узајамно*), іменники (*заједница, група*), займенники (*узајамни, заједнички*), дієслова (*раздружити се, растати се*). Подекуди репрезентована лексемами на позначення спільних дій або осіб, які їх виконують (*саосећати, сарађивати, саучествовати, сарадник, сапутник*). Синтаксичні функції іменних висловів із соціативним значенням є різними: суб'єкта, об'єкта, іменної частини присудка (*Ове путнице су мајке са децом*).

Науковці визначають і семантичні типи КС. Прямий тип: відношення між особами при рівноправному виконанні певної дії або стану, але жоден із них не зміг би це зробити поодинці (*Он је све прекинуо с њом*). Непрямий тип: кожен з учасників міг би здійснити щось незалежно від іншого, але стосунки між ними є (*Отац коси са својим синовима*). Хибний: відношення, які в суспільстві загалом не реалізуються, але їх можна зрозуміти та лінгвістично представити як спільну та неповторну дію (*Био је спреман да умре с њима*). Тип соціативного цілого: відносини, коли одна особа є невіддільною «частиною» іншої (*Пред школом је стајао учитељ са ученицима*). Псевдосоціативний: відношення між учасниками, які мають спільне місце та час вияву контакту (*Отишли су с првим кишама*).

Короткий огляд КС показує складну діалектику її природи та змісту, проте є підстави стверджувати: поряд із подібністю у засобах вираження й типах у різних мовах, є відмінності, які можуть сприяти виявленню особливих рис КС в українській мові та вможливити прояснення її глибинної структури.

Список використаної літератури

1. Левакіна Т.В. Реалізація соціативності в морфемній і словотвірній підсистемах сучасної української мови. *Науковий вісник ХДУ. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2017. № 4. С. 221–225.

2. Синтакса савременога српског језика: проста реченица / Пипер П. и др.; у ред. Ивић Ј. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005. 1165 с.

ФУНКЦІЙНІ ВИЯВИ ЕЛІПТИЧНИХ СТРУКТУР НА СТОРІНКАХ ВІННИЦЬКИХ ГАЗЕТ

Валентина Богатко

*кандидат філологічних наук, заступник декана з виховної та соціальної роботи, доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*
bogatkovv@i.ua

Сьогодні, від початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, особливо чутливим до суспільних змін, позамовних впливів є публіцистичний стиль. «Стилістичні уподобання сучасного суспільства найповніше, найоб'єктивніше віддзеркалює мова засобів масової інформації (ЗМІ), серед яких особливе місце належить пресі» [1, с. 5].

Проблемам публіцистичного стилю приділяли достатню увагу чимало дослідників (Д. Х. Баранник, В. І. Грицина, М. А. Жовтобрюх, Л. І. Конюхова, М. М. Пилинський, Н. М. Сологуб, О. А. Сербенська та ін.).

Публіцистичне мовлення зазнало значних змін, оскільки мова газет подає багатючий матеріал для спостережень над розвитком виражальних засобів сучасної української мови, чільне місце серед яких посідають еліптичні речення.

На думку П. С. Дудика, еліптичні речення яскравим і специфічним лексико-структурним типом неповних речень, у яких «уявлення про неназваний член речення (або його частину) безпосередньо встановлюється з їхнього власного змісту і будови, насамперед із лексичного значення та граматичної форми синтаксично залежних членів (члена)» [2, с. 169]. Наприклад: *А всі кати, окупанти – в пекло* (33 канал, № 16, 13.04.2022, с. 7); *Хоч ангелом на небесах* (33 канал, № 16, 13.04.2022, с. 1).

Важливою є думка В. І. Голоюха про те, що в еліптичних конструкціях «другорядні члени становлять каркас і будівельний матеріал, виконують роль конструктивних компонентів певної моделі», тому за традиційною схемою їх членувати не можна, вони піддаються тільки актуальному членуванню – на тему і

рему, або виступають як комплексна рема [3, с. 25] : *З нами Бог! З рашистами – диявол!* (33 канал, № 16, 13.04.2022, с.7).

В. І. Шульгіна вважає еліптичні конструкції специфічним фактом мовленнєвої економії на рівні синтаксису мовлення, суть якого полягає в «імпліцитному виявленні плану вираження одного (чи більше) компонента синтаксичної конструкції при експліцитному виявленні плану змісту цього (цих) компонента і збереженні змісту синтаксичної конструкції» [4, с. 6]. Наприклад, в еліптичному реченні *А тим часом сотні вбитих чоловіків, згвалтованих жінок та дівчаток у Бучі, Бородянці, Ірпіні, Гостомелі...* (33 канал, № 16, 13.04.2022, с. 11) маємо чітко окреслену модель сконденсованого висловлення, семантика якого ширша, ніж механічна сума значень вербалізованих словоформ.

Отже, у газетних текстах еліптичні речення виконують функцію економії мовних засобів, стають засобом вираження різноманітних емоційно-оцінних значень, часто виражають нерозчленовані афективні емоції, зміст яких визначається контекстом уживання еліптичної одиниці.

Список використаної літератури

1. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики. Навчальний посібник для спецкурсу. Вінниця: НОВА КНИГА, 2010. 176 с.
2. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). Київ: Наукова думка, 1983. 288 с.
3. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21–26.
4. Шульгіна В. І. Еліптичні конструкції і мовленнєва варіантність. *Мовознавство*. 1992. № 4. С. 47–51.

ПРОБЛЕМИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА Н. ГУЙВАНЮК

Надія Бойко

*доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри
української мови, методики її навчання та перекладу
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
bni_bni52@ukr.net*

Феномен експресивного синтаксису та стан його вивчення схарактеризовано лінгвістами як новий напрям синтаксичних досліджень в українському мовознавстві. Проблеми експресивного синтаксису стали об'єктом лінгвістичних студій Н. Гуйванюк [1–8], С. Єрмоленко [9], А. Загнітка [10], В. Чабаненка [11], С. Шабат-Савки [12] та інших учених. Антропоцентричне підґрунтя мовознавчих праць окреслює нові перспективи вивчення експресивності синтаксичних одиниць у світлі авторських концепцій, базовою з-поміж яких постає категорія експресивності, а емотивність, оцінність, інтенсивність та образність репрезентують її субкатегорії [6, с. 415].

У численних працях Н. Гуйванюк [1–8] на багатому фактичному матеріалі ґрунтовно й по-новому проаналізовано експресивні синтаксичні мовні явища, окреслено їхні виразні афективні семантичні плани, запропоновано нові підходи до структурно-семантичного, когнітивного та комунікативно-функційного синтаксису української мови. Із позицій актуальних сучасних методологічних і теоретичних засад дослідниця обґрунтувала такі поняття, як «синтаксична номінація», «корелативність», «формально-семантичні співвідношення» в системі синтаксичних одиниць. Згадувані синтаксичні проблеми проаналізовано на рівні речення і тексту, питань семантики й модальності, типології синтаксем, еквівалентів речень, складних речень ускладненої структури, текстів різних стилів тощо.

Особлива роль у науковому дискурсі Н. Гуйванюк належить студіям, що відбивають концептуальні погляди на сутність і специфіку експресивності українських синтаксичних одиниць.

Так, авторка окреслила досягнення й виявила низку проблем, пов'язаних зі значущістю одиниць експресивного синтаксису, скажімо, для поетичної мови, яка акумулює «особливу експресію та естетику», репрезентовану самотніми синтаксичними побудовами, конструкціями відкритих рядів [6, с. 410]. Осмислення специфіки поетичного тексту розкрито крізь призму «граматики поетичних інновацій», які зумовлюють експресивність тексту, відображають авторські інтенції, національну маркованість мовної картини світу. Проблему експресивності синтаксичних одиниць Н. Гуйванюк послідовно пов'язує з проблемами «художності, мовної естетики, емоційної наснаженості творів» та з «характером авторського почерку» [6, с. 410].

Заглиблення в таїну мовотворчості буковинських письменників ХІХ–ХХ ст. у площині самотніх синтаксичних побудов уможливило висновок про те, що інтенсифікатором експресивності на семантичному рівні й «найвиразнішим засобом експресивізації висловлень є так звана експресивна лексика», яка виконує низку значущих для комунікації функцій, забезпечуючи високий ступінь суб'єктивності синтаксичних одиниць [2, с. 91]. Як чинники, що спрямовують мовомислення реципієнта в царину афективного, суб'єктивного, тобто в емотивно-аксіологічне русло й виявляють у художньому просторі значний експресивний потенціал, схарактеризовано низку явищ синтагматичного характеру, як-от: сегментація, парцеляція, лексичний повтор із контекстним (синтаксичним) поширенням, питальні побудови в монологічному мовленні, номінативні речення (зазвичай ланцюжки номінативних речень), вставлені конструкції, індивідуально-авторські випадки моделювання висловлень, а також побудови, в основі яких економність чи синтаксична надлишковість – еліipsis, антиеліipsis, усічення (недомовленість) тощо [2, с. 91].

Отже, у працях різних років написання справедливо акцентовано на самотніх рисах українського експресивного синтаксису, на зв'язках синтаксичних структур художнього дискурсу з емоційно-оцінною, духовно-естетичною сферами життя українського народу. Експресивний синтаксис інтерпретовано як особливий спосіб мовомислення й моделювання національної мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Гуйванюк Н. В. Комунікативно-модальний спектр змістової структури речень з частками. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. Вип. 26. Ч. 1. С. 260–267.
2. Гуйванюк Н. В. Лексичні й синтаксичні експресеми як засіб суб'єктивації висловлення (на матеріалі творів буковинських письменників). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 90–96.
3. Гуйванюк Н. Перспективи сучасної комунікативної граматики. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*: зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 321–322: Слов'янська філологія. С. 222–228.
4. Гуйванюк Н. Речення переповідної модальності у мові творів Ольги Кобилянської. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*: зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: Книги – ХХІ, 2004. Вип. 216–217: Слов'янська філологія. С. 232–239.
5. Гуйванюк Н. Синтаксичні експресеми з антиципацією. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка*: зб. наук. пр., присв. 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2007. С. 84–92.
6. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибр. праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
7. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
8. Гуйванюк Н. В., Пацаранюк Ю. М. Способи реалізації іронії у структурі висловлення: монографія. Чернівці: ЧНУ, 2009. 168 с.
9. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.
10. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2006. 338 с.
11. Чабаненко В. А. Стилiстика експресивних засобiв української мови. Запорiжжя: ЗДУ, 2002. 351 с.
12. Шабат-Савка С. Т. Категорiя комунiкативної iнтенцiї в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 411 с.

ІСТОРІЯ БЕЗПРИЙМЕНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОФЕСОРА І. СЛИНЬКА

Марія Брус

*доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
mariya_brus@ukr.net*

У діячронії синтаксичні відношення між компонентами словосполучень і речень передавалися первинно за допомогою інтонації, порядку розміщення слів, окремих лексичних елементів чи граматичним оформленням слів. Однак поступово розвинулося морфологічне вираження всіх частин синтаксичних конструкцій, тобто використання відмінкових форм повнозначних частин мови, початок якому дало виокремлення категорії імен та дієслів, їхніх граматичних ознак. Найважливішим способом відображення синтаксичних зв'язків між словами стала іменна категорія відмінка. Ця категорія сформувалася ще в праслов'янський період і була успадкована давньоукраїнською мовою. У ній кожний відмінок виражав здебільшого кілька граматичних значень та використовувався в різних синтаксичних позиціях. Розвиток їх тривав упродовж майже усієї історії, але найважливішим у ньому став процес занепаду безприйменникових і виникнення прийменникових форм.

Наукове опрацювання зазначеної проблеми розпочате орієнтовно від середини ХХ ст., коли посилилася увага до історичного синтаксису та до історії відмінків зокрема. Але підвалини для цього були закладені ще в першій половині ХХ ст. завдяки працям О. О. Потебні, Є. К. Тимченка, Л. А. Булаховського та інших учених. Уперше, ймовірно, про історичний синтаксис ішлося в курсі з «Історичної граматики української мови» (1957), до якого ввійшов розділ про зміни безприйменникових відмінків. Відтоді над питаннями історичного синтаксису української мови працювали О. П. Безпалько, О. С. Мельничук, С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, Г. Х. Щербатюк,

В. М. Русанівський та інші. Основні наукові погляди на історичне минуле синтаксису української мови були звернуті і професора І. І. Слинька. Найважливіші його праці присвячені дослідженню саме історії відмінкових конструкцій у діяхронії [Слинько 1968, 1973 та ін.].

Праці Іларіона Слинька охопили період розвитку староукраїнської мови XIV–XVIII ст. Вибір цього проміжку часу зрозумілий і незаперечний. У давньоукраїнській мові XI–XIII ст. виразниками синтаксичних відношень були практично безприйменникові конструкції, успадковані з праслов'янської мови і поширені переважно в тодішній церковнослов'янській книжності, хоч у розмовному мовленні могли вживатися прийменникові форми. З XIV–XV ст. писемні пам'ятки збагачувалися живомовними елементами, з якими входили і прийменникові конструкції, але давня традиція безприйменникового вираження синтаксичних зв'язків була ще міцною, тривала майже до XVIII ст. і відобразилася далі частково в літературній або діалектній мові.

На основі широкої джерельної бази мовознавець засвідчив, що безприйменникові відмінки (родовий, давальний, знахідний, орудний) були характерні переважно для книжного стилю, а саме для релігійних, художніх, полемічних творів. На його думку, вони могли вживатися і в народнорозмовному мовленні, з якого швидше зникали, ніж із книжного, що простежувалося з XVI–XVII ст., а найбільше у XVIII ст. Дослідник наводив низку дієслів, із якими міг сполучатися кожний відмінок, серед яких зазначав і такі вербативи, що свідчили про внесення авторами живомовних елементів до книжного тексту, напр., знахідний відмінок із значенням деліберативного об'єкта при дієсловах *мовити*, *оповідати*, *освідчити*. Він констатував і перевагу одних відмінків над іншими в писемних джерелах, напр., орудного – над знахідним із значенням об'єкта володіння і керування, або поступову заміну безприйменникових прийменниковими формами, напр., родового віддалення конструкцією з прийменником *отъ*. Наявність деяких безприйменникових конструкцій учений простежував і в літописанні чи в діловій документації, зокрема знахідний для позначення об'єкта завоювання, що використовувався для відтворення воєнних подій чи військових справ і поєднувався з дієсловом *воєвати*.

Загальна традиція вживання безприйменникових форм була ще досить стійкою у староукраїнській мові. Наприклад, типовим для цього часу можна вважати, за дослідженнями І. Слинька, родовий відмінок неповного об'єктування – зі значенням речової частковості і неозначеної кількості, з яким поєднувалися давні слова *взяти, брати, дати, купити, дарувати, мати, робити* тощо, а також вербативи, що виражали доглядання, пильнування, сподівання, бажання, прагнення. Функційність безприйменникових форм могла розширюватися і змінюватися, напр.: родовий досягнення сполучався переважно з префіксальними дієсловами на *до-*, що виражали переважно переносне значення, а конструкції з ним набували різного забарвлення залежно від жанру пам'ятки, напр., у ділових текстах – це юридичні формули (*доходилъ утрати своєї*), у проповідницькій або художній літературі – це поетичні вислови (*доступитъ живота вѣчнаго*) чи стійкі звороти (*дорости лѣтъ*).

Отже, напрацювання І.І. Слинька в галузі історичного синтаксису є підґрунтям і стимулом для наступних лінгвістичних екскурсів у минуле синтаксичної системи української мови. На основі проведених ним досліджень можна простежити відмінності між різними синхронними зрізами в розвитку безприйменникових конструкцій, встановити ті форми, що зовсім зникли або частково збереглися до сьогодні та функціонують у літературній мові чи в діалектному мовленні. Знання про історію безприйменникових форм відкриває шлях до розуміння історії сучасних прийменникових конструкцій.

Список використаної літератури

1. Слинько І. І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти). Львів: Вид-во Львівського університету, 1968. 112 с.
2. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1973. 216 с.
3. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (часові звороти): навч. посібник. Чернівці: Чернівецький державний університет, 1968. 92 с.

РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО СИНТАКСИСУ У ВІРШАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЦИКЛУ «РИТМИ»

Борис Бунчук

*доктор філологічних наук, професор кафедри української
літератури, декан філологічного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича*
b.bunchuk@chnu.edu.ua

Цикл «Ритми» з восьми поезій уперше був надрукований у 1902 році. Незважаючи на те, що шість віршів та другі частини двох поліметричних конструкцій виконано одним розміром – п'ятистоповим ямбом – вони відрізняються між собою. Часто це розрізнення виявляється в аспекті синтаксису.

Зокрема, у другій частині першого вірша умовно можна виділити дві «строфи» по чотири рядки і дві «строфи» по три верси, що викликає здогад про неримований сонет. У першій «строфі» наявна анафора в 11-у і 13-у рядках, у другій – фіксуємо майже повний паралелізм повторень. У першому «терцеті» наявна наскрізна анафора «щоб», у другому – перелік дієслів, що навіває уявлення про градацію.

Другий твір складається з п'яти дворядкових і двох трирядкових питальних речень. Фіксуємо постійні анафори «чи», «чом», «мов» у перших рядках строф. Наявне протиставлення.

У 1-у, 5-у, 7-у, 9-у рядках третьої поезії маємо перенесення. У 6-у – 7-у версах фіксуємо видозміну одного слова:

*І кожна пісня, що на інших струнах
бренить, мов голос вітряної ночі,
бреніла б на мої золотистій арфі
тим співом, що лунає тільки в снах
дітей щасливих [3, с. 224].*

У четвертому вірші поетеса чотири рази вдається до обриву рядків, які не стають самостійними версами, бо розпочинаються з уступів. Обірвані рядки – своєрідні анафори, які розмежовують текст на п'ять умовних «періодів». Вони ж слугують різкими перенесеннями. Наприклад:

*Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна,
за мною вслід плили б мої пісні,*

*хвилюючи, як та вода лагідна,
все далі, далі...*

*І вода помалу
мене б у легкі хвилі загортала
і колихала б, наче люба мрія,
так тихо, тихо...*

*Я ж, така безвладна,
дала б себе нести і загортати,
пливучи з тихим, ледве чутним співом,
спускаючись в блакитну, ясну воду
все глибше, глибше ... [3, с. 225].*

У другій частині п'ятого твору лише один раз (в 11-у версі) використано типовий для попереднього вірша обрив рядка, зате з'являються речення-піврядок (1-й верс) та речення-рядки (13-й, 17-й, 24-й верси). Абзацом відділено коду поезії, наявні перенесення.

Шостий вірш характеризується значно більшим числом перенесень. У ньому фіксуємо і речення-рядки, однак, у порівнянні з попередньою поезією, маємо спонукальну інтонацію. Фіксуємо чимало анафор. Сьома поезія членована більше: перші дев'ять рядків та останні десять версів відділені в окремі періоди. Зовсім відсутнє членування речень усередині віршорядків, умовні «строфи» дещо більші за кількістю версів. Рівномірніше розташовані рядки з перенесеннями. Наявні протиставлення та анафори. Восьма поезія складається з двох частин. Чотири випадки членування речень усередині віршованих рядків спричиняють появу різких перенесень. Наявні анафори, протиставлення, багатосполучниковість.

Отже, використані поетесою у віршах циклу «Ритми» синтаксичні засоби представлені насамперед перенесеннями, реченнями-строфами та анафорами, менше – поділом на «періоди», протиставленнями, градацією та обривом рядка.

Список використаних джерел

1. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (Стилістика): Фігури і тропи. Мюнхен. Ніжин, 1994. 135 с.
2. Ткаченко А. Мистецтво слова: підручник для студ. гуманітарних спец. вищих навч. закладів. К.: Київський ун-т, 2003. 448 с.
3. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Т. 5. Поетичні твори. Ліро-епічні твори / ред. О. Вісич, С. Кочерга; передм. С. Романов; упоряд., комент. С. Романов, О. Кицан, М. Моклиця та ін. К.: «Типографія від А до Я», 1921. 925 с.

ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ АНГЛІЙСЬКОЮ

Наталія Венжинович

*доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
української мови Ужгородського національного університету*
vennata2017@gmail.com

Іван Полюжин

*викладач кафедри прикладної лінгвістики, аспірант
Ужгородського національного університету*
poluzhyn.ivan@gmail.com

Під граматичними трансформаціями розуміємо перетворення структури речення в процесі перекладу для надання найточнішої відповідності англійському реченню на матеріалі української мови із збереженням єдності змісту і форми (див., зокрема про це: Полюжин, Максимчук, Омельченко 1991; Венжинович 2018; 2021). Це вже буде нова єдність, яка відповідає нормам мови перекладу. Граматичні трансформації складаються з таких операцій: 1) зміна структури речення; 2) зміна порядку слів; 3) заміна частин мови і членів речення; 4) додавання слів; 5) випущення слів з граматичних причин.

Аналітична будова української мови створює умови для багатофункціональності граматичних форм і синтаксичних конструкцій. Тому в процесі перекладу необхідно в першу чергу врахувати конкретну функцію кожної форми та конструкції, щоб правильно передати її значення. Сміслова функція кожної граматичної форми і синтаксичної конструкції може визначатися такими чинниками: 1) синтаксичною функцією; 2) логічною структурою речення; 3) особливостями його лексичного наповнення; 4) контекстом речення.

Важливо врахувати, що навіть однойменні граматичні форми, тобто такі, які належать до однієї і тієї самої частини мови в англійській та українській мовах, підпорядковуються цій

складній функціональній залежності так само, як і форми і конструкції, що не мають формальної відповідності в українській мові. Наприклад, форма минулого часу дієслова в підрядному з'ясувальному реченні може мати в англійській мові функцію узгодження часів.

Природно, що при перекладі узгодження часів, не властиве українській мові, не передається. Present Perfect, який не має в українській мові формальної відповідності, може виконувати функцію теперішнього і минулого часу і передаватися відповідно в перекладі українською мовою.

Смислова структура речення нерідко має вирішальне значення при виборі конструкції в перекладі. Звичайне коротке повідомлення про подію на транспорті в англійській газеті може мати граматичну форму, допустиму і в українській мові. У перекладі необхідна повна реконструкція речення і, звичайно, не з граматичних причин, а відповідно до логіки передавання подібного повідомлення українською мовою. Смислова структура речення визначається також вибором його головних і другорядних членів, постановкою логічного наголосу, інтонаційним членуванням. Одна й та сама смислова структура може реалізуватися різними лексико-фразеологічними засобами.

Інколи переклад фрази ускладнюється тим, що важко знайти відповідник до одного з її складників. У таких випадках потрібно перекладати шляхом зміни форми слова.

Список використаної літератури

1. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2018. 463 с.

2. Венжинович Н. Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень. 2-ге вид., доповн. і переробл. Ужгород: ФОП Сабов А. М., 2021. 292 с.

3. Полюжин М. М., Максимчук Н. М., Омельченко Л. Ф. Теорія і практика перекладу з англійської мови українською. Київ: НМК ВО, 1991. 94 с.

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ АПЕЛЯЦІЇ

Надія Вітрук

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*
n.l.vitruk@gmail.com

Односкладні речення апеляції як один із різновидів односкладних іменних синтаксичних одиниць у сучасній українській літературній мові мають цілу низку властивих їм структурних та семантичних ознак, визначених функційним призначенням грамам – називати адресата та водночас спонукати його до сприйняття мовлення, сподіваючись зазвичай на певну відповідь, реакцію, дію. Структурна представленість односкладних речень апеляції – різноваріантна й утворена, як правило, шляхом комбінованого поєднання головного члена найчастіше з означеннями та вигуками, значно рідше – з додатками, обставинами та частками. Розміщення тих чи тих структурних компонентів стосовно головного члена речення абсолютно не впливає на формально-синтаксичну співвіднесеність цих конструкцій з іншими мовними одиницями, оскільки корегується найперше функційно-семантичною спрямованістю конструкцій.

Зазвичай структурними елементами вокативних одиниць у ролі головного члена та його компонентів виступають іменні частини мови, їх відмінкові чи прийменниково-відмінкові форми. Інколи для називання особи чи її характеристики використовують дієприкметники, а для вираження обставинних значень в окремих випадках можуть бути вжиті прислівники місця або часу. Вагомою структурною особливістю односкладних речень апеляції є те, що у складі конструкції разом з головним членом уживають особові займенникові іменники **ти**, **ви**, які, щоправда, не вказують на особу, предмет чи явище, а виконують підсилювальну, наближену до часток, функцію і виступають інтимізувальним (чинником зближення з читачем) та стилістичним засобом.

Наявність чи відсутність однорідних головних членів, озна-

чень, додатків, обставин та їх повторів сприяє виокремленню різних за структурною організацією типів односкладних речень апеляції: елементарних / неелементарних, однослівних / неоднослівних рядів. Об'єднуючись між собою, неелементарні за будовою речення можуть утворювати складні безсполучникові конструкції.

Найважливішу роль в утворенні й функціонуванні речень апеляції відіграє семантика, яка окреслює предметний і поняттєвий зміст сказаного та висвітлює ставлення суб'єкта до позначуваних ним об'єктів. Семантику вокативних речень визначено як синкретичну, тобто таку, яка сконцентровує в одно-, дво- чи трислівній конструкції кілька значень – предметності, адресатності, спонукальності та оцінності. Семантичне наповнення граєм апеляції залежить від багатьох чинників, що впливають на вибір мовцем номінації адресата мовлення: соціальне становище, походження, професія, зовнішність, поведінка тощо, тому за значенням односкладні речення апеляції утворюють чимало семантичних груп, головні члени яких називають осіб, тварин, явища природи, факти і події навколишньої дійсності, предмети тощо. Кількість значень урізноманітнюють також переносні вживання структурних компонентів, виражаючи метафору, метонімію чи синекдоху.

Наявність оцінного елемента в семантичному значенні розподіляє конструкції апеляції на групи речень, що можуть містити позитивну, негативну чи нейтральну оцінку особи (предмета, явища, поняття). Завдяки семантиці односкладні речення апеляції є важливими стилістичними засобами, що надають комунікативним ситуаціям іронічності, яскраво увиразнюють адресатів мовлення, підкреслюючи їх риси, характер, поведінку. У контексті ці конструкції часто утворюють стилістичні фігури (еліпсис, повтор, градація, плеоназм, тавтологія, антитеза, парцеляція), емоційне звучання яких сприяє кращому художньо-образному розкриттю задуму автора.

Структурно різноваріантні, емоційно багаті, поліфункційні та семантично необмежені за лексичним наповненням головного члена конструкції апеляції об'єднує загальне граматичне значення, специфіка вираження якого визначена експліцитною / імпліцитною реалізацією певних граматичних категорій та відношеннями між ними.

ТИПОЛОГІЧНІ ІНТЕНЦІЇ СИНКРЕТИЧНИХ ПОШИРЮВАЧІВ: МОДИФІКАЦІЙНІ ПРОЕКЦІЇ

Олексій Воробець

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

oleksiyvorobets@gmail.com

Традиційно синтаксема є основною одиницею семантико-синтаксичного рівня речення, яку інтерпретуємо як мінімальний, далі не членований семантико-синтаксичний компонент, що виступає одночасно як носій елементарного смислу і як конструктивний елемент складніших синтаксичних побудов із характерним набором синтаксичних функцій [3, с. 259–260]. У структурі речення присутні два взаємопов'язані типи мінімальних функційних синтаксичних одиниць – компоненти, визначені на основі певного типу синтаксичного зв'язку, і компоненти-синтаксеми, які характеризуються певними семантичними ознаками [1, с. 19]. Таким чином поширювачі кваліфікуємо як повноцінні синтаксичні одиниці, що позиціонують у реченнєвій структурі (ініціальна, медіальна, фінальна позиції), інтерпретуючи сукупність та структуровану єдність семантичного значення та функційної позиції, що формуються в процесі синтезу одного, двох чи більше компонентів, комплексів, систем, мегасистем, яким притаманні комбіновані та полівекторні функційно-семантичні властивості [2, с. 134], наприклад:

(1) *Першу свою подорож Карл Йозеф здійснив на самому початку дев'яностих* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів P_{02} (Num₄ + Pron₄ + S₄) obj, P_{02} (Praep + Pron₆ + S₆ + S₆) temp¹;

¹ **Перелік умовних скорочень:** Adj₁, Adj₂ ... Adj_x – відмінкові форми ад'єктивів; loc – локативна семантика; Num₁, Num₂ ... Num_x – відмінкові форми числівників; obj-atr – об'єктно-атрибутивна семантика; obj – об'єктна семантика; temp – темпоральна семантика; P₀ – поширювач; P₀₂ – поширювальний комплекс; P₀₃ – система поширювачів; P_r – предикат; Praep – прийменник (препозитив); Pron₁, Pron₂ ... Pron_x – відмінкові форми займенників; S₁, S₂ ... S_x – відмінкові форми субстантивів.

(2) *Усе почалося з виставки літографій у музеї старожитностей* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів P_{02} (Praep + S₂ + S₂) obj, P_{02} (Praep + S₆ + S₆) loc;

(3) *Одного разу вона вийшла заміж за певного етнографа родом з Коломиїщини* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів P_{02} (Num₂ + S₂) temp, P_{02} (Praep + S₂ + S₂) obj, P_{02} (S₅ + Praep + S₂) atr, P_{03} (P_{02} + P_{02}) obj-atr.

У репрезентованих прикладах із сучасного художнього дискурсу спостерігаємо мультивекторність компонентів речення, що свідчить про тісний взаємовплив предикатно-суб'єктних комплексів та поширювачів, що композиційно вже традиційно перебувають у більшості як з позиції кількісного складу, так і з позиції семантичного та функційного заряду речення. Трансформація поширювальної нівеляції свідчить про неможливість функціонування реченнєвої одиниці без поширювальних компонентів.

На думку В. Кононенка, дослідження авторського стилю художнього мовлення ускладнено внаслідок дії багатьох мовно-стильових чинників: не визначений обшир зображально-виражальних маркерів, не окреслений набір стильових ознак творчості наратора, не встановлено принципи комплексного підходу до систематизації показників авторського слововжитку [4, с. 13].

Отже, позиціонування модифікованих та комбінованих поширювачів характеризується системністю, складністю та функційно-семантичною розгалуженістю, що визначає невід'ємність досліджуваних компонентів із структурної моделі речення.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ: Наук. думка, 1992. 224 с.

2. Воробець О. Д. Категорійний статус поширювачів структурної моделі речення. *Ukrainistika: minulost, pritomnost, budoucnost III. Jazyk*: колективна монографія. Brno: Jan Sojnek – Galium, 2015. С. 133–140.

3. Гуйчанюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.

4. Кононенко В. І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилію: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.

PROBLEME ALE SINTAXEI LIMBII ROMÂNE VORBITE: TOPICALIZAREA

Феліція Вринчану

кандидат філологічних наук, доцент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
f.vranceanu@chnu.edu.ua

Limba vorbită reprezintă un concept de o deosebită complexitate, fiind obiectul de studiu nu numai al lingviștilor, ci și al psihologilor sau al sociologilor. Din aceste considerente, studierea variantei vorbite a unei limbi constituie un demers ce necesită o abordare multiplă. Una dintre componentele de bază ale concepției lingvistice moderne o reprezintă dicotomia limbă / vorbire, care se impune ca punct de referință în analiza lingvistică. Este binecunoscut faptul că, prin limbă, Ferdinand de Saussure înțelege ansamblul de semne arbitrare în uz la un moment dat într-o societate dată, în timp ce prin vorbire se înțelege un act particular și concret al subiectului care folosește limba pentru a comunica [4, p. 85]. Trecând în revistă o serie de lucrări consacrate definiției conceptului de limbă vorbită, observăm că nu există un sistem clar de criterii la care să apelăm în vederea stabilirii particularităților variantei orale a limbii în general și nici ale structurilor specifice nivelului sintactic al limbii române.

Aceste particularități se datorează în primul rând caracterului specific al relației normă – variantă orală. Astfel, este evident că norma limbii literare nu poate fi aplicată și în cazul variantei orale, dar aceasta nu înseamnă că o comunicare orală se desfășoară în mod haotic, fără a fi supusă unor reguli. Și în comunicarea orală se aplică norme și convenții, însă acestea se subordonează competenței lingvistice a vorbitorilor (în terminologia lingvistică – *competență-performanță*). Scopul acestor norme și convenții este de a asigura transmiterea și receptarea în bune condiții a mesajului, astfel încât acesta să fie receptat în mod corespunzător de interlocutor. Procesul comunicativ se subordonează, așadar, unor norme de ordin contextual. Dintre acestea amintim: stabilirea contactului între emițător și receptor/receptori, verificarea permanentă a calității canalului care asigură transmiterea

mesajului, solicitarea confirmării de către emițător a receptării mesajului etc. Acestea sunt norme și convenții care asigură o bună comunicare, cu alte cuvinte – condițiile reușitei actului lingvistic oral [2, p. 63]. Această libertate este numită de lingviști „libertate restrictivă”, deoarece, în același timp, vorbitorul este obligat să utilizeze un anumit cod pentru a se asigura de transmiterea eficientă a mesajului și, totodată, îi permite vorbitorului să apeleze la o serie de strategii comunicaționale. O astfel de strategie cu realizare la nivel sintactic este *topicalizarea*.

Prin topicalizare se înțelege plasarea în poziție inițială, în calitate de temă a enunțului, a unui termen care în topica obiectivă ar fi ocupat o poziție mediană sau finală. Distincția dintre temă și remă «este de ordin psihologic» [1, p.35]. Tema (*topic*) unui enunț este obiectul despre care vorbește locutorul sau după cum spuneau lingviștii la începutul secolului trecut, subiectul psihologic. Rema (*comment*) este informația pe care locutorul o transmite în legătură cu tema, fiind de fapt ceea ce a fost numit predicat psihologic. Un astfel de fenomen este topicalizarea unui complement circumstanțial: *Unde în sat ați fost?* – complement circumstanțial de loc topicalizat; *El mâine va veni.* – complement circumstanțial de loc topicalizat; *Foarte bine au fost primiți de colegi.* – complement circumstanțial de mod topicalizat. De asemenea, în astfel de structuri apar și alte părți de propoziție: *O opinie să mai ascultăm.* – complement direct; *Erau strânse legături cu ei.* – atribut; *Dumitru îl cheamă.* – nume predicativ.

Varianta orală a limbii își are propriile sale norme, determinate în primul rând de structura particulară a contextului situațional care îl definește, topicalizarea fiind doar una dintre consecințele aplicării acestor norme.

Список використаної літератури

1. Ducrot O., Schaeffer J-M. Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. București: Editura Babel, 1996. 530 p.
2. Ionescu-Ruxăndoiu L. Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite. București: Editura ALL, 1995. 99 p.
3. Merlan A. Sintaxa și semantica-pragmatica limbii române vorbite. Iași: Editura Universității «Al.I.Cuza», 1998. 292 p.
4. Saussure F. (de). Curs de lingvistică generală. Iași: Polirom, 1998. 421 p.

ВСТАВНІ КОМПОНЕНТИ В УСНОМУ ДІАЛЕКТНОМУ ДИСКУРСІ

Алла Галас

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету*

alla.halas@uzhnu.edu.ua

Описовий синтаксис закарпатського говору представлений різною мірою в працях І. Верхратського, І. Чередниченка, С. Бевзенка, П. Лизанця, І. Пагірі, В. Ороса, В. Добоша, В. Німчука. Однак мовні явища синтаксичного рівня в діалектному дискурсі потребують системного вивчення.

У структурно-семантичному складі синтаксичної системи помітне місце займають вставні одиниці (слова, словосполучення, речення) як виразники суб'єктивно-модального значення висловлювання. Мета доповіді – представити семантичні групи вставних компонентів у боржавських говірках. Дослідження здійснене за опрацьованою частиною матеріалів картотеки, яку академік В. Німчук укладав для майбутнього словника говірки рідного села Довге (картотеку опрацьовує робоча група членів кафедри української мови Ужгородського університету). Надзвичайно цінний матеріал для студій із діалектного синтаксису боржавських говірок становлять записи-ілюстрації вченого (питання і репліки-відповіді, спогади, коментарі до стереотипних комунікативних ситуацій, стійкі звороти, фраземи порівняльні звороти, приказки, примовки, пісні, паралелі з іншими мовами і говірками), якими супроводжуються фіксації локальної лексики і фраземіки, або текстові записи фрагментів говіркового мовлення. У доповіді представлено й власні фіксації спонтанного діалектного мовлення носіїв групи боржавських говірок (с. В.Раковець, Білки, Імстичово, Вільхівка та ін.).

За модально-смысловими ознаками вставні компоненти в досліджуваному матеріалі представлені за семантичними групами [1, с. 159–184]: 1) зі значенням достовірності, впевненості, категоричності, запевнення: **на мѡйу праўду; на Бѡжу праўду вам кажу; напраўду (ти кажу); так ми Бѡже; на мѡйу (ти)**

душу, на мойу душу грішну; на мого Бога (на моо Боа), *ниé i / нийé ii на моо Боа*; 2) зі значенням непевності, сумніву, припущення: **ачій**, част. *ни ган'біс'а / ачій за рот⁰ ни трéба пòр'ц'ійу платити; отá Туркán'а усé с'а тихо зат'áгне до хьжгі / ги гьд / та ўсе трафит на полуденок // кáжу ачій чорта майе*. Пор. угор. *ördöge van*; **видáў**, присл. модал. Те саме, що **ачій**. *исé кáча видáў здóхне / ўже дрúгий дин' кіўкат (з'іўкат) // видáў овўн уз'áў жòну / а ни пустòту; нїкайте / йак пол'агла шениц'а / видáў былá бур'а; мóже, мóже ўгрїе сòн'ічко*, пор. угор. *kisüt a nap!* **вїдит' ми с'а / так ми с'а вїдит'**. 3) зі значенням емоційної оцінки: *богдай нидўжджаў!* **у дóбрий час речї**; 4) які вказують на постійність або непостійність повідомлюваного: **бывáло, бывáло кид' упáли пол'áдвицї / бїли дòшчку / та знимáли пол'áдвицї...**; 5) які вказують на спосіб об'єктивації думки: **кáжут' (кáжут), приказуўт', кáжут** / *ош сперед Вòдòшчўў упўўночи водá винóm стайé; дис', у понид'ілок ишòў дис' до Бїлòк та стрїтилс'а ў áтòбус'ї; йак тот казáў / йак тота казáла / йак йакбїй ис' казáў, та ги тот циганїн казáў // рòдивим с'а ў зилїні колòпн'ї; ни будў приказòвати; н'їшто казáти, нич ни мош казáти, фáйні топáнкы / нич ни мош казáти; грїх казáти, грїх с'а скарговáти, грїх с'а скарговáти / мòлòдї живўт' фáйно / не хибїт' ім нич*; 6) які виражають безпосереднє звернення до особи: **нїкай, нїкайте, нїкай на! нїкай с'уды / позїрай с'уды, нїкай / обис' ис тым ни пòходиў; нїкайте / исé ус'ò идé ў Ирїáву; чуй, чуй / йак пугўкат / кашлат** (емоц.); **чуй, йак му ўдрїкат; чуйéш, онї сòбї ус'ò / чуйéш / заказáли молòдї; най ти кáжу; вїдиш, вїдїш, його уз'мут нáрас, а з тòбòў будўт крутити**; 7) які є засобами впорядкування думки, послїдовності викладу: **йппен**, присл. у знач. *вст. сл. йа йппен / тóже ни ходїла*; **пéрвое (пéршойе / пéршое), раз што**.

З урахуванням різних типів інтонації, лексичного наповнення, граматичних засобів вставні компоненти виконують роль виразного засобу суб'єктивної модальності в діалектному мовленні.

Список використаної літератури

1. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ: ПП Я.Січовик, 2006. 240 с.

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ОКСАНИ ПАХЛЬОВСЬКОЇ

Уляна Галів

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
uliana_mishchuk@ukr.net

Публіцистичний дискурс О. Пахльовської, як і будь-який інший, у першу чергу містить лінгвістичну складову, яка формує мовну особистість автора, його ідіолект, ідіостиль. Засобом увиразнення змісту книги «Ave Eurora» є повтор лексем, що виявляють свою різнофункційну природу на синтаксичному рівні.

За будовою в досліджуваних статтях найчастіше трапляються: а) прості повтори (повтор одного слова): *Я недаремно роблю цей побіжний огляд преси у Шевченківські дні, недаремно так довго спиняюсь на конкретних фактах* (2, с. 57); б) складні (повтор словосполучення чи речення): *...Україна перебуває в «дипломатичній порожнечі». Ця «дипломатична порожнеча» небезпечна не лише для сфери культури* (2, с. 15).

Досить часто прості повтори формують запитальні речення або нетрадиційні запитання-відповіді. Порівняймо: *Боляче? Боляче. Страшно? Страшно* (2, с. 116) і *Хто ж створює словники й підручники для іншопольтурного реципієнта, хто пише історію літератури й культури, хто робить переклади, готує антології? Хто, хто, хто?!* (2, с. 132). Останній приклад, окрім традиційної запитальної конструкції, є ще й взірцем двох стилістичних фігур – анафори й анаепіфори.

Урізноманітнення моделі повтору часто відбувається завдяки ланцюжковому повтору-підхопленню, або **епаналепсисі**, який забезпечує темо-ремну зв'язність висловлювання: *Експропріація імені – це глобальна експропріація національної історії. Експропріація історії – це експропріація пам'яті. Експропріація пам'яті – це експропріація культури* (2, с. 64).

Багаторазове повторення однакових лексем сприяє утворенню стилістичної фігури – **градації**. Кратність вживання мовних одиниць посилює експресію повтору, виконує функцію емоційної домінанти: *Або ж осмислення навіть «дозволених» класиків літератури – таке безнадійно відстале, консервативне й несучасне, таке невиправно кон'юнктурне, таке фатально напівпрофесійне, таке вперто вороже до будь-яких спроб мінімальних інновацій* (2, с. 43).

Ще однією стилістичною фігурою, вибудованою на основі повтору, є **антитеза**, яку найчастіше простежуємо у двоскладному простому реченні. Повтор заперечної частки **не** впливає на динамічність оповіді, створює напруженість висловлювання: *За великим рахунком, Україна має унікальний історичний шанс – стати новим типом держави, яка говорить зі світом не мовою зброї, а мовою культури, не мовою страху, а мовою порозуміння* (2, с. 18).

Стилістична гнучкість та неоднорідність закладена також у **складних повторах**. Їх найчастіше простежуємо в межах простого двоскладного речення. Це здебільшого єдинопочатки (**анафори**) та єдинокінцівки (**епіфори**). Порівняймо: *...необхідно вивчати недозволену Україну. Необхідно вивчати Україну заборонену...* (2, с. 83) і *Захід захищає власні інтереси. Росія захищає власні інтереси* (2, с. 152).

Як свідчить аналізований матеріал, лексичні повтори, вжиті автором у статтях книги «Ave Europa», є не лише засобами структурування, а й експресивної виразності та семантичної цілісності дискурсу.

Список використаної літератури

1. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2007. 22 с.

2. Пахльовська Оксана. *Eve Europa!*: статті, доповіді, публіцистика (1989 – 2008). Київ: Унів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2008. 656 с.: іл.

СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОЕМИ ІВАНА ПЕРЕПЕЛЯКА «ОСТАННЯ ЛЮБОВ ГЕТЬМАНА»

Маргарита Голтвеницька

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, української та іноземної філології Харківської державної академії дизайну і мистецтв
margarita_info@ukr.net

Доцільність вивчення синтаксичного простору віршового твору зумовлена тим, що «у поезії слово перебуває в найбільш напруженій формі, у силу цього саме тут апробуються новаторські підходи до реченневої організації» [1]. Слушність такого розгляду підтверджують і праці українських лінгвістів останнього десятиліття, зокрема Т. Беценко, І. Сметани, О. Тележкіної, Д. Цоліна. Однак у поетичному синтаксисі ще залишається багато прогалин. До нерозглянутих належить і синтаксична організація поетичного доробку харківського поета Івана Перепеляка, зокрема історичної поеми «Остання любов гетьмана».

Поєма побудована на емоційному надриві, який відчувається від першого до останнього слова й оприявнюється в реченневих структурах. Поєма – це розмова двох закоханих, у яку час від часу вриваються батько й мати дівчини. Але це розмова подумки, яка часто обривається, на що вказують незавершені конструкції: *Як в западні! – заціпенів Батурин, / Як гробовище, – звівсь од німоти. / А може, страх цей навела одура, / Уже повинні б, шельми, і прийти...* І як рятівний місточок в уявній розмові з коханим: *...Жахаюся, як бути, милий?! / Не знаю, чим допомогти. / Чи вистачить у тебе сили / На другий берег допливти?* Незавершені речення підкреслюють відчай доньки: *Пусте, що у припадку мати... / І батько напада, як звір... і матері: Немає нашої... / Прилипла, як смола... / Зманив уже Мазепа..., і гетьмана: Од любощів / лишить руїну: / Старається звідколи тесть..., а також певна безпорадність і безсилля: – *Оце ми, дочко, і поговорили, / Нас поріднить тепер лише могила...**

Не меншу стилістичну вагу мають перервані речення, які підтримують загальний синтаксичний лад поеми і передають

емоційне напруження: *Мені без тебе – / хоч на страту, / Байдуже: поглум, / поговор. / Все! Або ти, або... не знаю, / Що діяти. / Хоч в монастир; Я ж бачу, як перед ним озаддам / Викручуєш... і відступа хандра, / Мовляв, поглянь, я не стара...*

Утілення художнього задуму уможлиблюють і речення, що передають емоційне піднесення (питальні й окличні), а їх поєднання увиразнює поетичну оповідь: *Благала порятунку: / – Куди подітись од своїх катів?! / Од тебе не діждуся поцілунку. / Полегло б! / Чому не захотів / Тоді лишити близько біля себе? / Злякався гвалту, що накликав дзвін! / Пережили б!*

Важливим елементом віршового полотна виступають і розповідні речення, за допомогою яких митець відповідає на поставлені питання в уявному діалозі, «реагує» на оклично-спонукальні репліки й удокладнює зображуване: *...Насправжки мене любиш? / Забери! / Звільни мене од злого катування. / Вмираю од нестерпної жури, / Конаю од щоденного насланья. / <...> / Обшарпав на всі боки сміх і глум. / Освістана в любовній веремії. / Злорадно наляга буденний тлум, / І попеліють вистуджені мрії...*, але часто такі конструкції залишаються незавершеними, як заклик до роздумів. І фінальні рядки поеми це засвідчують якнайкраще: *Вже й сам не свій... / О Господи, прости! / Неначе вже наївся блекоти. / Не знаю, що роблю... / І чи зумію / Зробити, що задумав... / Багатію / Думками...*

Таким чином, в організації синтаксичного простору історичної поеми Івана Перепеляка «Остання любов гетьмана» важливу роль відіграють незавершені й перервані утворення, а також конструкції питального й окличного наповнення. Поєднання таких побудов сприяє створенню особливого синтаксичного ладу аналізованого твору, що забезпечує втілення своєрідного емоційно наснаженого настроєвого вияву.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. П. Сучасна українська синтаксична поетика: закономірності розвитку і тенденції. *Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис*. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=931> (дата звернення: 28.04.2022).
2. Перепеляк І. М. Остання любов гетьмана. *Тополина Оболонь. Поеми. Том 2*. Харків: Майдан, 2011. С. 75–114.

ПРОБЛЕМА СТАТУСУ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ ПОЯСНЮВАЛЬНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ

Катерина Городенська

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу граматики та наукової термінології*

Інституту української мови НАН України

k.horodenska70@meta.ua

В українському мовознавстві досі не сформовано єдиного статусу складних речень, предикативні частини яких поєднані пояснювальними сполучниками. Одні дослідники кваліфікували їх як складносурядні речення з пояснювальними сполучниками (пояснювальним значенням) [6, с. 624; 4, с. 260] або як складносурядні пояснювально-приєднувальні [1, с. 18; 5, с. 349]. Надавши їм самостійного семантико-синтаксичного статусу, вони обмежилися лише сполучниками *а саме, тобто* [5, с. 349] чи *тобто, цебто (себто), а саме* [4, с. 260], що не можуть репрезентувати весь склад неоднорідних за граматичною та семантичною функціями пояснювальних сполучників, які тепер розмежовано на: 1) сурядно-підрядні пояснювально-ототожнювальні сполучники *тобто, себто, цебто, сиріч* і транспоновані до них розділові сполучники *або, чи*; 2) підрядно-сурядні пояснювально-виокремлювальні *зокрема, зосібна, як-от, як ось, а саме, наприклад, приміром, такі як*, пояснювально-з'ясувальний *отже* та акцентовано-виокремлювальні *особливо, насамперед, передусім, надто* [3, с. 194].

Інші дослідники обґрунтували подібність таких складних речень до складнопідрядних і складносурядних, що дало підстави визнати їх перехідним структурно-семантичним типом речень, різновидом синкретичних складних конструкцій [2, с. 345; 7, с. 55]. Зокрема, І. Р. Вихованець, схарактеризувавши граматичну і семантичну природу складних речень, предикативні частини яких поєднані сполучниками *тобто, цебто, себто*, констатував, з одного боку, зближення цих речень із складнопідрядними, про що свідчить у них закріплена послідовність розташування предикативних частин, наявні спеціалізовані засоби (сполучники) для вираження пояснювальних відношень, які тяжіють до другої

предикативної частини, через що перша предикативна частина подібна до головної частини і значеннєво зумовлює другу предикативну частину [2, с. 345]. З іншого боку, він відзначив подібність таких складних конструкцій до складносурядних речень, що засвідчує значеннєвий паралелізм і формально-синтаксична та семантико-синтаксична однотипність їхніх предикативних частин, оскільки друга предикативна частина (пояснювальна) завжди конкретизує зміст першої (пояснюваної) або передає цей зміст іншими словами, що сприяє встановленню між цими частинами пояснювальних семантико-синтаксичних відношень [2, с. 345]. На нашу думку, за ознакою граматичної незалежності предикативних частин складні речення із сполучниками *тобто*, *себто*, *цебто* відповідають типовій граматичній ознаці складносурядних речень (перша частина синтаксично не зумовлює другу), а за ознакою яскраво вираженого семантичного зв'язку між другою і першою предикативними частинами – ні, бо у складносурядному реченні ці частини не можуть бути поєднані відношеннями значеннєвої тотожності.

За іншими критеріями потрібно встановлювати статус складних конструкцій із пояснювальними сполучниками підрядності-сурядності (пояснювально-виокремлювальними, пояснювально-з'ясувальними та акцентовано-виокремлювальними), що слугують виразниками синкретичного підрядно-сурядного зв'язку, оскільки вони поєднують предикативні частини, яким властиві водночас ознаки граматичної нерівноправності / рівноправності. Граматично нерівноправними, залежними поєднувані предикативні частини є тому, що перша певною мірою синтаксично зумовлює другу, причому ця синтаксична зумовленість ґрунтована на особливому вияві семантико-синтаксичного відношення тотожності, яким вони пов'язані, а саме на тотожності як співвідношенні загального (родового) і конкретного (видового), цілого і частини. Отже, складні конструкції з пояснювальними сполучниками підрядності-сурядності не мають характерних для складносурядних речень ознак граматичної та семантичної незалежності, бо їм властива семантично зумовлена граматична залежність другої предикативної частини від першої та значеннєва залежність, виражена як співвідношення загального (родового) у першій частині і конкретного (видового) – у другій. Хоч семантично

зумовлена синтаксична залежність цілком не збігається із суто синтаксичною залежністю між поєднуваними частинами, проте вона все одно переважає над синтаксичною незалежністю, що дає змогу констатувати граматичну нерівноправність пов'язаних пояснювальними сполучниками підрядності-сурядності предикативних частин.

Отже, з огляду на відзначену невідповідність граматичного та семантичного відношення між предикативними частинами, поєднаними пояснювальними сполучниками сурядності-підрядності та підрядності-сурядності, типовим виявам граматичного зв'язку та семантико-синтаксичного відношення предикативних частин у сполучникових складносурядних реченнях не можна виділяти в окремий тип пояснювальні складносурядні речення. Саме особливі граматичні та семантичні відношення між предикативними частинами дають підстави надати складним реченням з усіма видами пояснювальних сполучників статусу синкретичних конструкцій.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Класифікація складносурядних речень. *Сучасна українська літературна мова*. Київ: Вища школа, 1994. С. 358–359.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Наук. думка, 1993. 368 с.
3. Городенська К. Сполучники української літературної мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
4. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
6. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
7. Шитик Л. В. Перехідні конструкції сурядно-підрядного типу в українській мові. *Мовознавчий вісник*. Черкаси. 2008. Вип. 6. С. 49–58.

СИНТАКСИС ДІАЛЕКТНИЙ І / ЧИ СИНТАКТИКА ГОВІРКОВОГО МОВЛЕННЯ?

Павло Гриценко

доктор філологічних наук, професор,
директор Інституту української мови НАН України
hrytsenko_pavlo@ukr.net

1. Кожна розвинена природна мова диференційована за стратами (формами існування). Незалежно від кількості стратів та відношень між ними обов'язковим серед них є народне (діалектне) мовлення, що забезпечує комунікативні потреби соціумів різної структури і різної величини – від родини як об'єднання близьких мовців (*homo dicens*) до соціумів в окремо виділюваних локусах – селах, селищах, містечках, містах. Розмаїття комунікативних ситуацій слугує передумовою постійного іманентного мовленнєвого саморозвитку кожного соціуму, породження нових структурних рис на тлі виразного кількісного переважання в їх будові спільних для широкого мовного континууму інтегральних рис та умовно статичних, не- чи малозмінних у часі. Позадіалектні страти постали на ґрунті усного говіркового мовлення, порівняно з яким значно менше використовуються діалектоносіями в щоденному спілкуванні (напр., послугування літературним стандартом виразно поступається в комунікації носіїв говірки, має сталий маркер *іншого* на тлі *свого* (говіркового) мовлення; це *інше* може бути оцінено в соціумі як позитивно, так і негативно (інколи оцінюється як нехтування своїм, говірковим).

2. Усне говіркове мовлення стильово диференційоване, орієнтоване на традиційні моделі й форми спілкування з релевантними віковими, соціальними, ситуативними чинниками мовної поведінки комунікантів, із обмеженнями на використання окремих слів, виразів як негативно маркованих. Освоєння засобів комунікування, їх розвиток у кожному із соціумів відбувається як задля розуміння й підтримання спілкування у власному соціумі, так і для забезпечення порозуміння з носіями сусідніх говірок свого етносу чи контактного іншого / чужого етносу. Ексклюзивний склад мешканців, умови й традиції життєзабезпечення,

побуту, особлива історія й локальний фольклор, що притаманні кожному поселенню, – усе це корелює зі структурними рисами говірки та їх використанням у живому спілкуванні. Неповторність кожної говірки у просторі цілого етномовного континууму, що становить поєднання великої кількості окремих говірок, творить неперервні варіативні ряди функціонально тотожного явища, що протиставляють навіть територіально близькі / суміжні говірки. Рядам репрезентантів мовного явища в діалектному просторі у структурі літературного стандарту відповідає здебільшого одна безваріантна мовна одиниця, напр.: за матеріалами *Загальнослов'янського лінгвістичного атласу* псл. /**ǣ*/ в укр. говірках (у сильній позиції) рефлексувалося як [a], [a], [an], [on], [i], [iʰ], [y], [e], [en], [en] проти ['a] – у літ. мові; ситуація повторюється і з рефлексцією інших вокалів, пор.: *ǣ (ѣ) у сильній позиції зберігає в українських говірках і дифтонгічний тип континуантів – [je], [je], [je], [ye], і засвідчує наявність низки монофтонгів – [i], [i], [e], [e], [y], [y] при [i] в літ. мові).

У сучасному мовознавстві сталася підміна опису й презентування мови як складного й структурно варіативного полістратного ідіому описом лише його нормативного стандарту без уваги до розмаїтих рядів діалектних відповідників кожного мовного явища: структурне різноманіття діалектного континууму на рівні національної мови виявляється заступленим одним елементом, який з-поміж низки відомих у національній мові обрано на роль нормативного для літературного стандарту. І в опорі на таку одну із широкого ряду можливих мовних одиниць здебільшого роблять висновки про відношення між мовами в синхронії та / чи діахронії, окреслюють міжмовні ізоглоси, які доволі часто згодом зазнають змін і уточнень унаслідок залучення широкої діалектної інформації.

3. Дослідження діалектного страту належить до пріоритетів вивчення будь-якої природної мови; однак реальний стан опису діалектів традиційно відчутно поступається дослідженню літературного стандарту. Запровадження спеціальних прийомів і процедур пізнання діалектів (лінгвогеографія, ареалогія, моделювання говірок) відчутно розширило інформацію про діалекти, їхню структуру й просторове варіювання, проте не охопленими залишаються важливі сегменти будови говірок та чимало зон діалектного континууму. До того ж діалектний континуум як цілісне

мовне утворення є величиною мінливою¹, що так само мало б спонукати до інтенсифікації вивчення мови у просторовій парадигмі. Проте виразного посилення уваги до діалектів як об'єкта пізнання мови загалом у сучасних європейських лінгвістичних школах не засвідчено.

4. Студіями українських діалектів нерівномірно охоплено різні структурні рівні та різні регіони континууму, що унеможлиблює рівномірний усеохопний аналіз варіювання діалектів усього етномовного простору; ситуацію також ускладнює застосування неоднакових методик добору й аналізу матеріалу, що зумовлює його незіставність в ареальній проєкції. Укладання лінгвістичних атласів, що забезпечують високу зіставність картографованих мовних явищ, зорієнтоване насамперед на відтворення просторово виразно протиставлених явищ, коло яких не таке вже й широке. Тому забезпечення інформаційної повноти представлення діалектних даних залишається пріоритетним завданням сучасного українського і слов'янського мовознавства.

5. В українському мовознавстві, як і в слов'янському загалом, описи синтаксису діалектів традиційно значно поступаються перед вивченням інших структурних рівнів – фонетики, морфології та лексики / семантики; відсутні докладні (т. зв. *повні*)

¹ Для українського етномовного континууму відчутні наслідки мало відбирання частини історично українських земель і передання їх сусіднім державам у статусі анклавів іншомовної меншини, які потрапляли в різних державах у ситуації з неоднаковими умовами для їх збереження й розвитку; зміну українського діалектного простору виразно засвідчує зіставлення зовнішніх меж поширення українських діалектів на карті К. П. Михальчука 1871 р. з кордонами УРСР, за межами яких опинилися значні масиви українських говірок. Глибоких трансформацій зазнав українськомовний південно-східний терен унаслідок його індустріалізації, що супроводжувалася цілеспрямованим етнічним вимішуванням та русифікацією; відчутними виявилися зміни внаслідок подій Другої світової війни та післявоєнних переселень (операція «Вісла») у межах сучасної Польщі та масових виселень із західноукраїнського регіону до Сибіру; глибоку трансформацію мовного простору спричинила техногенна катастрофа на Чорнобильській АЕС 1986 р.; війна Росії проти України (від 2014 р.) зумовила масові переселення й рухи людності, наслідки яких сьогодні ще не оцінено.

описи синтаксису окремих говірок як реальних комунікативних систем, а також створення наддіалектних моделей-матриць для зіставного дослідження синтаксису різних діалектів (ще від 70-х років ХХ ст. подібні матриці застосовують для пізнання фонології / фонетики, рідше – словозміни, акцентуації говірок).

Недостатність ґрунтовних описів діалектного синтаксису живить міф, що явища цього структурного рівня просторово мінімально здиференційовані в межах континууму. Так замикається коло: відсутня достатня інформація про синтаксис через брак спеціальних студій ніби зумовлює завужену оптику сприймання цього об'єкта пізнання, визнання за ним незначного евристичного потенціалу. Проте джерела інформації про українські говірки (насамперед «Атлас української мови», регіональні атласи) демонструють зворотну ситуацію: наявність значного варіювання обраних для спостережень репрезентативних словосполучень як на рівні формальної структури компонентів, так і на рівні синтаксичних зв'язків між структурними елементами (в АУМ докладно репрезентовано матеріали про просторове варіювання альтернативних словосполук з Дав. і Род. приймен. і без прийменника; Род. і Зн. відмінків на означення неживих предметів; просторовий розподіл у континуумі функціонально співвідносних словосполук компаративних, локативних, темпоральних тощо). Численні видання діалектних текстів¹ відтворюють функціонування різноманітних типів речень у цілісних текстах, дають змогу окреслити тенденції частотного співвідношення спільних для різних діалектів синтаксичних явищ, структурних складників словосполучень.

Топографічно атрибутованим (представленим на лінгвістичних картах) досі залишається відносно обмежене коло синтаксем українських діалектів, що не відповідає запитам на широку просторово окреслену інформацію, потрібну для хронотопографічної інтерпретації синтаксичних одиниць і явищ, з'ясування структурних і генетичних зв'язків зі стандартом літературної

¹ Перелік українських діалектних текстів див.: Публікації текстів українського діалектного мовлення / Уклали: Колеснік Л. Я., Поїстогова М. В. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, 2015. С. 493–497.

мови. Розділи про синтаксис у загальних описових працях про українські діалекти чи групи говірок здебільшого становлять перелік зафіксованих розрізнених матеріалів відповідно до відомих на той час моделей опису синтаксису літературного стандарту, ілюстрування їх прикладами з говіркового мовлення; такі описи часто обмежені явищами, коло яких було передбачено програмою збирання матеріалів до атласу української мови (всього 41 питання). Діалектологів найбільше захоплювало реєстрування міжговіркових (міждіалектних) формальних альтернатив та відмінних від літературного стандарту структурних рис, а питання про умови, причини виникнення, часові й просторові параметри зафіксованих синтаксичних одиниць і явищ поставали лише зрідка. Тому для актуалізації дослідження українського діалектного синтаксису першочерговим залишається окреслення предмета вивчення, визначення засад формування корпусу вихідного матеріалу та створення відповідних баз даних – описів окремих репрезентативних говірок різних діалектів.

6. Посилена увага до формальної структури синтаксичних одиниць зберігає евристичну цінність, оскільки уможлиблює і надалі розширювати коло альтернативних синтаксем, які функційно і семантично співвідносні в різних діалектах, часто засвідчують синонімічність у вживанні різних структур у межах однієї говірки, ілюструють тактики вибору мовцями одиниць серед кількох альтернативних. До того ж зібрані в говірках усього континууму чи окремого діалекту / діалектної зони зіставні матеріали (зазвичай це словосполуки, інколи – усталені звороти, фразеологізми) уможлиблюють виявлення диференціації діалектного простору з дальшим зіставленням з ізоглосами інших структурних рівнів (таку інформацію подано в *Атласі української мови*, регіональних атласах Й. Дзендзелівського, К. Германа).

Водночас є очевидним, що зосередження уваги на формальній структурі здебільшого заступає, залишає в затінку засадничу характеристику говірок – усну форму їх існування і пов'язані з цією обставиною процеси, характеристики. Хоча положення про *усність* (оральність), усномовність говірок приймається беззастережно і перетворилося в *locus communis* наукового викладу, проте в процедурах аналізу синтаксичних одиниць, діалектних текстів його використання недостатнє.

Усність як спонтанне лінійне (незворотне) розгортання діалектного мовлення (тексту) провокує різноманітні формальні зміни мовних одиниць. Насамперед помітним є інший поділ висловлювання (тексту) на окремі складники, що відрізняється від узвичаєного сприймання сегментації писемного нормативного тексту, зокрема наявність сегментів, їхніх меж, зумовлених фізіологічними особливостями мовців (тривалість вимовлення частини тексту за один видих), а не тільки граматичною будовою висловлення. Усномовне сегментування мовленого потоку провокує численні формальні перетворення співрозташованих словоформ у нове фонетичне слово чи морфологічний трансформ. Такі формальні новації часто закріплюються в мовленні носіїв говірки як її узуальні чи нормативні елементи. Чимало новотворів трапляється в доволі незвичній формі, правильне розуміння якої потребує спеціального реконструювання, передусім відновлення сегментування висловлення до його перетворення – стягнення в одне слово, напр.:

ў повеліцѣни (< *по велици дни*) *храм је ў повеліцѣни ў шіш нид'іл'* [= «у селі храмове свято відзначають через шість тижнів після Великодня – *по велици дни*»] (Сучавщина);

не"мавідома-де (не"мавідома-шо, не"мавідома-йак) (< *нема відома де*) ‘невідомо де’ (невідомо що, ~ як) (Волинь);

алебндека (< *але ондека*) ‘онде’ (Бойківщина) тощо.

Синтактичний паралелізм – явище типове для говіркового мовлення. Звідси – поширена модель зміни синтаксичних морфем (прийменників, сполучників, часток) – поєднання двох і більше функціонально тотожних одиниць, їх контамінування, напр.: *вышше, звышше, повышше* > **знаповышше** ‘вище’; *серед, насеред і посеред* > **напосерёд** ‘серед’ (Закарпаття); *та і і* > **таї** тощо. Взаємодія функціонально тотожних елементів не лише породжує нові форми, а й впливає на перерозклад частот їх використання, зокрема зумовлює витіснення з уживання одного з альтернантів як окремої одиниці, напр., паралельне вживання *шо і іно / ино* дало *шойно / шчойно* ‘зараз, щойно’, витіснивши з вільного вживання *іно / ино*; у більшості діалектів втрачено компаративний сполучник *би / бі* ‘як; ніби’, який зберігся лише у структурі похідних: *би / бі + йак* > **йакби, бійак** ‘як’, *би / бі + ги / гу* ‘як’ > **гіби, гиби, гейби** тощо. Новопосталі елементи, трансформи

здебільшого виходять за межі говірки свого виникнення, утворюють ареали різної величини, нерідко – доволі широкі, і входять до кола маркерів відповідного мовного простору.

Усномовність говірок лежить в основі низки формальних та семантичних характерних оприявнень, повторюваних у просторово віддалених діалектах; типологічно більшість таких ознак спільні з позадіалектним усним мовленням. Насамперед це формальна лакуарність (пропуски важливих структурних компонентів висловлювання); парцеляція; наявність недовимовлених («обірваних») словоформ, висловлювань; структурна надлишковість, повтори окремих елементів висловлення, використання звукових заставок (фонових наповнювачів) у момент затримки формування думки; зміна змістової стратегії повідомлення, що спричиняє порушення усталених граматичних і семантичних зв'язків між елементами синтаксичної конструкції тощо. Важливою рисою усного діалектного (і не тільки) мовлення є його вписаність у хронотоп – час, простір, обставини, різноманітні атрибути, актуальні для мовця в момент текстотворення. Усе важливе, що актуальне для мовця із *тут* і *зараз* здатне не лише бути об'єктом апелювання мовця, а й використовуватися як позамовний складник передавання змісту та оцінних конотацій повідомлення; останнє надає синтактиці лінгвальних елементів іншого формату – лінгвально-позалінгвального.

7. За формальної неповноти, редукції важливих структурних складників (предиката, суб'єкта, передбачуваних змістом повідомлення об'єкта, обставин) інформаційну достатність, порозуміння в спілкуванні забезпечує співвіднесення в мовній свідомості носіїв говірки з моделями повними, нередукованими, які в момент комунікації залишаються невербалізованими, але присутніми як обов'язкова матриця граматики говірки. Так, напр., у тексті *Двад'я́того-м с'а_женіиу́. Так нін'о жиу́, буу́-жим изно́у коло́ до́ми косіти, орати та_ї из маржіна́ми* ['{У} двадцять одружився. Оскільки батько був живий, {то я} був удома, {треба було} косити, орати і {доглядати} худобу'] (Мараморощина) на тлі типової інформації про життя селян пропущені елементи (подано в {}) можуть бути реконструйовані.

Редукування тексту, його згортання інколи лише до синтаксичних морфем без впливу на повноту взаєморозуміння учасників комунікації може відбуватися в опорі на позамовні обставини та на передтекст спілкування, напр., діалог у ситуації: донька увійшла до хати і побачила, що після тривалих спроб, матері таки вдалося розпалити грубку: – *Та ну!* [здивування доньки] // – *От #* [відповідь матері, яка рукою показує на вогонь; пауза] // – *Д:а:* [протяжна вимова; захоплення доньки]. Наведена обмежена вербалізація становить продовження перерваного спілкування, зокрема висловленої зневіри доньки в можливість розкласти вогонь. Відчутна роль позавербальних складників комунікації, яка може посилюватися, свідчить про потребу урахування синтактики мовного і позамовного складників комунікації в дослідженні синтаксичного рівня діалектів.

Отже, дослідження синтаксису діалектів не лише з позицій лінгвоцентризму, а й із урахуванням природного спілкування носіїв говірок у його різноманітних проявах, у реальному хронотопі й позамомовних обставинах, розкриває нові грані буття говірок (діалектів) як важливого страта мови в цілому, моделі й механізми варіювання формальних засобів висловлення, розмаїття реалізацій відповідно до комунікативних ситуацій. У вивченні синтаксису українського говіркового мовлення як окремого страта визначальним залишається досягнення повноти опису репрезентативних говірок – відтворення структури, тенденцій варіювання формальної структури словосполук і висловлень / речень, поширених моделей текстотворення відповідно до різноманітних ситуацій спілкування.

СИНТАКСИС В ОБ'ЄКТИВІ МОНОГОВІРКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тетяна Громко

доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
hromkot@gmail.com

Професор Іларіон Слинко в 50-х роках починав свою наукову творчість на нашій кафедрі української мови в м. Кропивницькому (тоді Кіровограді) в руслі дослідження граматичної системи української мови. Пізніші студії конкордансів історичних писемних пам'яток української мови, вочевидь, загострили увагу вченого на відображенні граматичних особливостей в діалектній лексикографії (див. ухвалу міжвузівської наукової конференції з питань укладання обласних діалектних словників (м. Чернівці, 1960 р.) [6, с. 92–94]). Такі фундаментальні спонуки видатного мовознавця до бачення граматичного складу мови [4], зокрема синтаксису, наводять мовознавців на значущість глибокого вивчення синтаксису діалектної мови (напр. [5; 3]). Проведене нами дослідження «Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки» [1] не лише доводить, що повний моноговірковий опис має системний, не усталений в діалектології диференційний характер, а й, будучи особливим лінгвографічним типом наукової інтерпретації, приміром синтаксичної площини, за текстовим корпусом говірки становить практику об'єктивного відтворення мовних даних, які в плані повноти мовного й мовленнєвого фактажу (емпірії) найдостовірніше забезпечують доказову базу дескрипції мовної системи. У монографії представлено досвід дескрибування лінгварію центральноукраїнської говірки села Піщаний Брід Новоукраїнського району Кіровоградської області [2].

Синтаксичні особливості, виявлені в говірковому мовленні, представлені особливістю словосполучень розмовного дискурсу як найпростіших синтаксичних одиниць є виявлення зв'язку їхніх компонентів, що пов'язані між собою в граматичному плані й за змістом. У мовній системі такі синтаксично-

семантичні єдності виражаються в лексично-членованій формі утворень на основі підрядного зв'язку на противагу раніше розглядуваним лексико-граматичним мовленнєвим одиницям (колокація, фразема). У говірковому дискурсі представлені основні види словосполучень за типологією синтаксичних зв'язків і структур загальномовної системи. Спосіб вираження головного слова у словосполученні показує регулярність іменних (субстантивних, ад'єктивних, прономінальних), дієслівних (вербальних), прислівникових (адвербальних) словосполучень.

Речення в текстовому корпусі системи мови говірки в цілому характеризуються метасинтаксичним вираженням усного мовлення. При цьому в актуальному членуванні говіркових текстів переважають прості речення, односкладні речення, сурядний, підрядний і безсполучниковий спосіб поєднання складових частин, а також неповні, еліптичні, приєднувально-видільні речення, еквіваленти речень, незакінчені й перервані речення, що представляють монологічну і діалогічну форми мовлення говірконосіїв. Ускладнення речень відбувається модальними частками, вставними словами, вигуками. Відзначено, що синтаксичне вираження спонтанності мовлення в говірковій комунікації потребує не лише точного відображення системою мовних, а й мовленнєвих транскриптів. Аналіз основних способів вираження головних і другорядних членів речення показує специфіку функціонування різних їх видів у простому реченні. Оформлення модальних типів речень відображає особливості їхнього інтонування в контексті мовлення. Специфіка будови складного речення в говірковому дискурсі визначає його усномовну природу: простішу структуру, слабшу злитість частин речення, перевагу сурядності над підрядністю тощо.

Отже, синтаксичні особливості говірки як мовної системи визначені такими, що представляють граматику мовлення, репрезентують говіркові мовносистемні характеристики словосполучення, речення за типологією синтаксичних зв'язків і структур. Дескрибування синтаксису говірки у плані вияву ідіомемних (говіркових) ознак увиразнює вираження спонтанності в комунікативному дискурсі, що є важливим в аналізі інвентаря усного мовлення.

Список використаної літератури

1. Громко Т. В. Методологія лексико-граматичної дескрипції лінгварію говірки: дисертація ... доктора філол. наук. Одеса, 2021. 685 арк.
2. Громко Т. В. Методологія та досвід дескрипції говірки: монографія / за ред. проф. О. І. Іліаді. Дніпро, 2021. 452 с.
3. Добош В. І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів. Текст лекцій. Ужгород, 1971. 119 с.
4. Слинько І. І. та ін. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : навч. посіб. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
5. Слинько І. І. Із спостережень над синтаксисом буковинських говорів. *Тези доповідей міжвуз. наук. конф.* Чернівці, 1965. С. 151–153.
6. Слинько І. І. Міжвузівська конференція з питань укладання діалектних словників. *Українська мова і література в школі.* 1960. № 4. С. 92–94.

ТВОРЧІ ІНТЕНЦІЇ МОВЦЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОБРАЗНИХ ДЕРИВАТИВ

Тетяна Гуцуляк

*доктор філологічних наук, доцент кафедри сучасної української
мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
t.gutsuliak@gmail.com*

Аналіз структури й семантики образних дериватів у комплексі зі встановленням когнітивної бази мотиваційних відношень – концептуальних метафоричних та (чи) метонімічних моделей – дає змогу розпізнати мотиваційну структуру похідного слова й допомагає сконструювати мотиваційні моделі. Мотиваційна структура образно мотивованих похідних одиниць – це ментальна (когнітивна) сутність, яка постає як «спосіб і результат переробки й упорядкування у свідомості людини певної інформації про об'єкт дійсності» [1, с. 31].

Ключову роль у формуванні мотиваційної структури відіграє «мисленнева праця» *суб'єкта образної номінації*, який у процесі називання реалізує особливе лінгвокреативне мислення. Зокрема, набутий досвід мовної особистості (пізнавальний та комунікативний) відіграє головну роль у формуванні концептуальної метафори – когнітивного підґрунтя образних мотиваційних відношень. Такі мотиваційні зв'язки відображають образні стратегії номінації, «у яких реалізуються установки не на конкретні фізичні властивості об'єкта дійсності, а на уявлення про ці об'єкти у свідомості мовців» [1, с. 33].

Отож номінативно-мотиваційна діяльність мовної особистості підпорядкована її інтенційним потребам, зокрема й комунікативній інтенції, яка, за спостереженнями С. Шабат-Савки, формується на «основі певних цілей і мотивів, для реалізації яких мовець – суб'єкт інтенції – робить певні кроки, використовує оптимальні мовленнєві засоби» [2, с. 35]. Тому моделювання мотиваційної структури образних дериватів залежить від цільових настанов (інтенцій) суб'єкта номінації: 1) схарактеризувати, як правило, вже названий об'єкт за певною ознакою чи комплексом таких ознак, зокрема й приписуваних мовцем, актуальних для певної

комунікативної ситуації; 2) повідомити про об'єкт щось важливе, оригінальне, відтворюючи певний комплекс знань або (та) вражень через асоціативно-образне ототожнення чи встановлення суміжних зв'язків з іншими об'єктами, відомими суб'єктові номінації та усій мовній спільноті. У процесах образної деривації важливим мотивом, що породжує цільові настанови суб'єкта, постає специфіка об'єкта номінації. Мовець усвідомлено прагне редуковано відобразити в одній лексичній одиниці комплекс ознак елемента дійсності.

Образні деривати, які вже закріпилися в лексико-семантичній системі мови, пов'язані з інтенціями так званого «колективного носія мови». Такі похідні одиниці утворюються за регулярними мотиваційними та словотвірними моделями, відображають типові для певної етноспільноти образні уявлення. Зокрема так виникли образні назви різнотипних ознак, які відображають подібність з артефактами чи з тваринним світом: *гличик-уват-а голова* 'формою схожа на гличик'; *на-жабл'-ува-ти-ся (на-жаби-ти-ся)* 'зневажл. Ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися, стаючи схожим на жабу'.

У процесах оказіонального словотворення образні деривати постають унаслідок свідомої роботи зі словом, спрямованої на втілення певних задумів конкретної мовної особистості. Наприклад, у творчості Василя Барки оказіональні прислівники передають незвичне, креативне сприйняття непроцесуальних ознак: ... *квіт вишневий кинувсь весільно* – з моря, ніби званий...; *На горі вселенській сиву правду хресно стережуть смереки...*

Отже, мотиваційна структура образних дериватів – це складна багатоаспектна ментальна сутність. На її формування впливають інтенції суб'єкта образної номінації, особливості об'єкта називання та вибір мовцем способом концептуалізації ознак позначуваного об'єкта.

Список використаної літератури

1. Сидорова Т. А. Проблема мотивированности слов фразеологизированной морфемной структуры в современном русском языке (системно-функциональный и когнитивный аспекты): автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Нижний Новгород. 2007. 50 с.
2. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

АГЕНС ТА РЕЦИПІЄНТ У РЕЧЕННЯХ РІЗНОГО КОМУНІКАТИВНОГО СПРЯМУВАННЯ

Оксана Даскалюк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*
o.daskaliuk@chnu.edu.ua

Характер відносин між агенсом (мовцем) та реципієнтом визначає мовленнєву функцію повідомлення. Ініціатором спілкування є мовець (йдеться не про причини початку комунікативного акту, а про саму стратегію комунікації), він вибирає не лише словесне наповнення, а й тип свого повідомлення: це буде розповідь, запитання або спонування.

Розповідь (або декларація) зосереджує увагу на подіях, які мають часові характеристики, будь-хто може бути суб'єктом дії. Розповідь – це інформація. Метадієслово (дієслівні форми, які описують дію самого агенса) цієї функції – *повідомляти*. Отож агенс у розповідних повідомленнях є активним, реципієнт пасивний, він лише сприймає інформацію. Зовнішнє втручання до розповідних повідомлень, як-от побудова інформаційного повідомлення за схемою запитання, створюють специфічний прийом – риторичне запитання, мета якого – привернути увагу реципієнта.

Питальні конструкції вимагають вже певної участі реципієнта: хоча б погодитися або заперечити, тому його функція є пасивно-активною. На думку мовця, адресат (запитання – це вже адресоване мовлення) володіє потрібною йому інформацією. Метадієслово – *запитувати*.

Спонукальні конструкції повинні спричинити діяльність адресата, тому його доречно буде називати потенційним агенсом дії. А.Мустайокі слушно зауважує, що в ситуації спонування «мова йде про ірреальну, потенційну дію агенса» [258]. Метадієслово – *спонукати*. Отож мовець, як агенс спонування, є активним, адресат є водночас і реципієнтом, бо сприймає волевиявлення, і потенційним агенсом, бо реалізація спонуваної дії цілком залежить від нього. Таке розуміння комунікативної функції

реципієнта спонування цілком відповідає твердженню, що ним може бути лише друга особа. Таким чином знову виникає проблема виокремлення суб'єкта дії декларативної (усі три особи як у множині, так і в однині) та імперативної (друга особа однини та множини разом з першою особою множини – спільної дії). Спонукальні конструкції пов'язані з моментом мовлення, тому поняття часу тут своєрідне: виголошення (декларація) спонукуваної дії та умовний момент її реалізації. Так само поділяють функції адресата (реципієнта і потенційного агенса). А тому в розповідному реченні ми маємо суб'єкт предикації, у спонукальному – поняттєвий адресат [2, с. 159].

Отож ролі агенса та реципієнта в розглянутих комунікативних повідомленнях визначає семантичний рівень ситуації комунікації, що реалізовується на поверховому рівні відповідно до граматичної системи мови.

Список використаної літератури

1. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса. От семантических структур к языковым средствам. Москва: Языки славянской культуры, 2006. 512 с.

2. Jensen B. Syntax and semantics of imperative subjects. URL: <https://septentrio.uit.no/index.php/nordlyd/article/download/23/22/91> (дата звернення: 05.05.2022)

ЧАСТКИ ЯК ВИРАЗНИКИ КОНСТАТУВАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШИНЕЦЬ»

Ірина Джочка

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
irina.dzhochka@gmail.com*

Стверджувальні частки належать до об'єктивно-модальних партикул, що виражають різноманітні комунікативні субкатегоріальні значення: 'підтвердження думки', 'ствердження висловленого раніше', 'вираження згоди', 'позитивна відповідь на поставлене запитання', 'узагальнення стосовно певних роздумів' тощо. Ця група часток уже привертала увагу багатьох українських мовознавців (Л. Бондаренко, П. Дудик, О. Кушлик, С. Педченко, К. Симонова та ін.).

Об'єктом аналізу в нашій розвідці стали частки як актуалізатори констатувальної модальності в романі В. Шкляра «Чорний ворон. Залишинець» [3]. Зауважмо, що засоби реалізації категоричної семантики, одним із яких є частки *не, ні, ані*, у художньому тексті цього роману вже були предметом лінгвістичного опису в статті Н. Костусяк [2]. Для аналізу семантико-прагматичних намірів погодження мовців-персонажів з певним змістом висловлення використаємо класифікацію, запропоновану А. Загнітком, згідно з якою виокремлено чотири типи стверджувальних власнеквівалентів речень, засобом вираження яких виступають частки.

Першу групу становлять актуалізаційно- або власнестверджувальні синтаксеми, що «виступають прямою відповіддю на те чи інше питання і виражені частками типу *еге, еге ж, ага, ага ж, авжеж, аякже, так, угу, точно* та ін.» [2, с. 84], напр.: – *Еге ж, козак, викопаний Веремій, а реवेश, як бичок-третячок* [3, с. 28]; – *Авжеж, ти моя білогруда пташка, – сказав він* [3, с. 110].

До другої групи – неактуалізаційно-стверджувальних, виражених словами *добре, гаразд, правильно, достеменно, звичайно,*

безперечно і под., віднесені конструкції, де «певна ситуація стверджується як така, що має відповідний вимір у часо-просторі» [2, с. 84], наприклад: – *Гаразд*, – сказав Ворон. – *А за дитину не турбуйся. Я знаю, де її заховати* [3, с. 119]; – *Звичайно*, – погодився Ворон [3, с. 145]; – *Ну, добре*, – примирливо сказав Хома [3, с. 67].

Третю групу формують підсумково-стверджувальні, які виражають певний підсумок як ствердження, наприклад: – *Так – то й так*, – погодився він. – *Жаль мені розлучатися з таким козарлюгою...* [3, с. 8]; – *Ну от і добре*. Там якраз у двісті дев'яностому полку є місце ротного [3, с. 6].

До підтверджувально-стверджувальних, виражених здебільшого словом *так*, А. Загнітко зараховує синтаксеми, для яких «характерним постає підтвердження власних думок, міркувань, резюмувань; для наголошення їхнього статусу вони виступають в ініціальной позиції» [2, с. 84]: – *Так точно*, душа моя, – *радо погодився поручник* [3, с. 84]; – *Так отож*. Істинно глаголю вам, ваше високоблагородіє, *теє-то* будучи, що не треба було нам тую машину загранишну палити [3, с. 90].

Отже, найчастотнішими у художньому тексті В. Шкляра виступають партикули *так* (*так точно*, *так отож*, *так-так*, *так-то й так*), *авжеж*, *атож*, *еге*, *добре*, *правильно*. Менш уживаними є частки *аякже*, *отож* (*отож-бо*), *ага*, *гаразд*, *правда*, *звичайно*. Подальшого й більш детального дослідження потребують контекстні, інтонаційні та оцінні характеристики вказаних партикул з метою аналізу всього спектру мовленнєвих інтенцій комунікантів.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. П. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія. *Лінгвістичні студії*. Донецьк: ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 79–91.

2. Костусяк Н. М. Засоби реалізації заперечної семантики в романі В. Шкляра «Чорний ворон»: функційний та комунікативно-прагматичний вимір. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 1. Ч. 1 2022. С. 41–46.

3. Шкляр В. Залишинець. Чорний ворон. URL: <https://osvita.ua/school/literature/sh/78234/> (дата звернення: 15.04.2022).

ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНИХ НОРМ У ПРАВНИЧОМУ ДИСКУРСІ

Руслана Дзісь

кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
r.dzis@chnu.edu.ua

Синтаксичні норми мови права – одиниці мовної системи, що здатні забезпечити вимоги до правильності, точності, логічності – обов'язкових ознак правничого дискурсу.

Науковці зараховують до них: синтаксичні конструкції у формі регулятивно-нормативних тверджень (констатаційного, зобов'язального, імперативного, заборонного, оцінно-правового характеру); застосування граматичної категорії модальності для регламентації різних моделей правової поведінки (можливості / неможливості, бажаності, необхідності, обов'язковості дії); узагальненість та знеособленість викладу (безособові, неозначено-особові, узагальнено-особові, інфінітивні, дієприслівникові та інші конструкції); імперативний інфінітив; поширеність речень із пасивно-зворотним дієсловом на *-ся* в ролі предиката та пасивних конструкцій; предикативні форми на *-но, -то*; переважання складнопідрядних синтаксичних конструкцій над складносурядними і безсполучниковими; прямий порядок слів тощо [1, с. 47].

Водночас для розвитку мови в юридичній царині важливо враховувати функційні можливості питомих одиниць, до яких належать не тільки терміни, а й синтаксичні конструкції. Адже серед ознак, притаманних релятивним одиницям, до яких належать і синтаксичні, виділяють здатність відтворювати національну специфіку мови, робити її своєрідною та неповторною, тобто здатність бути носіями національно-культурної інформації. Зокрема, використання пасивних конструкцій в українській мові вважають згубним результатом впливу російської мови в контексті тоталітарної політики «зближення мов і націй»: *Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяті днів з*

дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (Стаття 77 Конституції України). Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України **не може розглядатися** Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України (Стаття 87 Конституції України).

Дбаючи про самотність синтаксичних норм в законодавчому, дипломатичному, юридичному мовленні, слід звернути увагу на заміну конструкцій, або їх компонентів: віддієслівних іменників на *-ння, -ття* дієприслівниковими зворотами, особовими або неозначеними формами дієслова: *не склавши відповідного плану* замість *без складання відповідного плану*; частки *давай, давайте* із спонукальним значенням: *пропоную ратифікувати* замість *давайте ратифікувати*; *затримаймо* замість *давайте затримувати*; пасивних елементів активними дієслівними конструкціями: *я оприлюднив звернення* замість *мною було оприлюднено звернення*; *зобов'язання виконано* замість *зобов'язання виконані*; *...яких призначає Рада депутатів* замість *які призначаються Радою депутатів*; запозичених з російської мови моделей узгодження українськими: *цієї миті* замість *у даний момент*; *чужим коштом* замість *на чужий рахунок*; запозичених з російської мови моделей керування українськими: *завдавати шкоди, збитків, страждань* замість *завдавати шкоду, збитки, страждання* тощо.

Оскільки не існує єдиного погляду на те, якою повинна бути синтаксична норма, виникнення проблемних ситуацій з унормування синтаксичних одиниць закономірне, проте важливо не проігнорувати можливість звільнення української мови від непотрібних запозичених елементів, зокрема й у правничому дискурсі.

Список використаної літератури

1. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки*. Т. 77. Юридичні науки. 2008. С. 44–50.

СИНТАКСИЧНІ КОМПОНЕНТИ В ІНКЛЮЗИВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Руслана Дзісь

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*
r.dzis@chnu.edu.ua

Владислав Бобилков

*студент III курсу філологічного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича,*
bobylkov.vladyslav@chnu.edu.ua

Утвердження моральних цінностей (поваги до людей будь-якого віку, будь-якої статі, будь-якого рівня фізіологічного розвитку та ін.) в усіх царинах суспільного життя нашої держави є частиною мовної політики в контексті програми реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні, регламентованої до 2030 року.

Толерантність, як основний рушій суспільних трансформацій, спонукає і до змін у мові, адже комунікація з людьми, що мають особливі потреби, вимагає якісного аналізу мовних одиниць, залучених у цьому процесі. Найпомітніший проєкт з упровадження компонентів інклюзивного спілкування, зокрема й синтаксичних, – це онлайн-видання «Довідник безбар'єрності» [1], презентоване на урядовому рівні в 2021 році.

Оскільки слово не завжди є нормою, що відображає високі моральні принципи, функцію забезпечення толерантного спілкування виконують синтаксичні компоненти, що не ображають честі, гідності будь-якої людини: не *даун*, а людина з синдромом дауна; не *глухий*, а людина з порушенням слуху; не *сліпий*, *підсліпуватий*, людина з вадами зору, а людина з порушеннями зору, людина з повною / частковою втратою зору, *незрячий / незряча* (допустимий варіант); не *дальтонік*, а людина з порушенням сприйняття кольору; не *дебіл*, *імбецил*, *кретин*, *псих*, а людина з розумовими / інтелектуальними / психічними (ментальними) порушеннями тощо.

Сьогодні особливо важливо впроваджувати ці знання в освітній процес не тільки серед педагогів, а й серед учнів та їхніх батьків. З метою аналізу ситуації ми провели анкетування серед учнів підліткового віку. Зокрема, аналіз популярного напису в громадському транспорті «місця для інвалідів» засвідчив, що такі комунікативні ситуації цікавлять дітей. В анкеті цю назву ми запропонували змінити та зазначити свої варіанти. Відсоток тих, хто погоджується на зміни – 24%, 10% – хлопці, 14% – дівчата, 5–7 класи – 10%, 8–9 класи – 14%, але свої варіанти вони не вказали. Натомість 26% респондентів подали такі пропозиції: «місця для особливо прекрасних людей», «сонячні люди», «місця для інклюзивних пасажирів», «місця для людей з інвалідністю / вадами», «для особливих людей», «місця для людей з розумовими, інтелектуальними, психічними порушеннями». Словосполучення «місця для особливо прекрасних людей» є неточним, а надмірна люб'язність може додати негативного глумливого підтексту. Погоджуємося з думкою дев'ятикласниці, яка зазначила: «Як на мене, назва «місця для інвалідів» є доволі образливою або подана в грубій формі, але придумати нову назву доволі складно».

Хоча у свідомості людей не зафіксоване чітке розуміння поняття інклюзії, наслідки російського вторгнення пришвидшуватимуть цей процес і визначатимуть роль синтаксичних компонентів у ньому.

Список використаної літератури

1. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
2. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII, ред. від 21 листопада 2021 р. / Верховна Рада України. Київ: Парлам. вид-во, 2021. (Закон України)

ЛІТЕРАТУРНО-ДІАЛЕКТНА ВЗАЄМОДІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: СИНТАКСЕМИ ЗІ СТІЙКИМИ ВИРАЗАМИ ТА ЗВОРОТАМИ

Марія Дружинець

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри
української мови Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
mriiad68@gmail.com

Останнім часом спостерігається тенденція більш широкого використання регіоналізмів у художніх текстах сучасних відомих і молодих авторів. На думку Х. М. Стецик, використання діалектного слова в сучасних художніх творах мотивується стилістичними настановами, які полягають у відтворенні місцевого колориту, мовній характеристиці персонажів, локалізації зображуваних подій, що становить відхід від чинних норм літературної мови [7, с. 45].

Використання діалектних джерел української мови – одна зі стильових доміант творчості сучасного львівського письменника Ю. П. Винничука («Мальва Ланда», «Танго смерті», «Вікна застиглого часу» та ін.). За типологією літературно-діалектної взаємодії в художньому дискурсі, викладеною у розвідці В. В. Грещука «Студії з українського мовознавства» [7, с. 348 – 356], твори письменника слід уналежнити до другого типу, який полягає в реалізації діалектних елементів на всіх мовних рівнях. Авторська мова у творах переважно є нормативною, літературною з деякими вкрапленнями діалектної лексики. Їй протиставляється стилізоване під наддністрянський говір мовлення персонажів, яке характеризується низкою фонетичних, лексичних та граматичних діалектних рис, що дозволяє правдиво відтворити манеру спілкування місцевих жителів і галицький колорит.

Для прозових творів Ю. П. Винничука, зокрема для роману «Танго смерті», притаманні сталі звороти та вирази. До них належать: *ані мур-мур* – ‘ані слова’; *зійти на пси* – ‘занепасти, здеградувати’; *датися на стриманє* – ‘опанувати себе’; *і на свйонтек, і на пйонтек* – ‘і в будень, і у свято’; *мати за собою*

– ‘завершити, закінчити справу’; *на широку скалю* – ‘масштабно, із розмахом’, *на мігах* – ‘за допомогою жестів та міміки’, *шкіра дупилася на лиці* (*лице дупиться з сорому*) – ‘відчувати сором’, *лаха дерти* – ‘висміювати, глузувати’ [8, с. 102].

Парадигма стійких виразів і зворотів у прозі Ю. П. Винничука, які є частиною наддністрянського говору, представлена групою сталих виразів із значенням прокльону: *шлак би тебе трафив* [3, с. 14]); *бодай ті дундер свиснув* [4, с. 59]); *бодай би тя качка брикнула* [4, с. 204]); *бодай ті пес яйці лизав* [4, с. 96]); *най би нагла троїста з бурячками заллела* [4, с. 240]); *курча ляга* [4, с. 71]); *аби тя качка копнула; аби ти спух, як нитка* [1, с. 173]). На думку автора, лайка і прокльони належать до оригінального витвору львівського балаку і мірою своєї оригінальності не мають аналогів у жодному іншому жаргоні українського міста [2]. Вони допомагають виражати негативні емоції та почуття.

Письменник використовує низку фразеологічних одиниць на позначення дій і вчинків людини: *дати балабухи* – ‘відлущувати’ [4, с. 372], ‘набити, побити’ [6, с. 61]; *крутити юра* [4, с. 213]) – ‘обдурювати, обманювати’ [6, с. 649]; *дати бобу* [4, с. 239]) – ‘лаяти, сварити, ганьбити’ [6, с. 79]; *тримати штами* [4, с. 379] – ‘підтримувати дружні стосунки’, ‘дружити, товаришувати’ [6, с. 640]; *гібати в цинадри* [4, с. 373] – ‘не звертати уваги’ [6, с. 240]); *триматися дишла* [4, с. 240] – ‘зосередитися’ [6, с. 373]; *дати фацки* [4, с. 378] – ‘набити когось’, ‘побити’ [6, с. 581]; *дістати свірка* [4, с. 240] – ‘здуріти’, ‘збожеволіти, ошаліти’ [6, с. 377]; *робити шмергля* [4, с. 291] – ‘дурити когось’ [6, с. 379]; *фуня траскати* [4, с. 378] – ‘чванитися, хизуватися, вдавати пана’ [6, с. 591]. Крім цього, активно вживається стійкий вираз на позначення високої якості об’єкта – *перша кляса* [3, с. 208]).

Отже, стійкі вирази та звороти в прозових творах Ю. П. Винничука є одним із елементів утілення неповторності рідного краю, а також розкриття вчинків персонажів, їхнього фізичного та емоційного стану, способу життя й мислення.

Список використаної літератури

1. Винничук Ю. П. Вікна застиглого часу: оповідання та повість. Львів, 2012. 216 с.
2. Винничук Ю. П. Лаймося по-львівськи. *Настрій Львова*.

Львів, 2006. Вип. 2. С. 36. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (дата звернення: 31.01.2020).

3. Винничук Ю. П. Мальва Ланда. Харків: Фоліо, 2018. 602 с.

4. Винничук Ю.П. Танго смерті. Харків : Фоліо, 2015. 379 с.

5. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства: вибрані праці. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 520 с.

6. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2009. 670 с.

7. Стецик Х. М. Типологія взаємодії літературної мови і наддністрянського діалекту в українській художній прозі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2019. Вип. 40. С. 44 – 49.

8. Тулузакова О. Г. Актуалізація лексики західноукраїнського мовного узусу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Філологія. Мовознавство. 2016. Т. 272. Вип. 260. С. 100–104.

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ МОВИ УКРАЇНСЬКИХ ГАЗЕТ СЬОГОДЕННЯ

Інна Завальнюк

*доктор філологічних наук, професор, декан факультету
філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
zavalniukinna@gmail.com*

Синтаксичні засоби як найбільші за обсягом, найскладніші за структурою і найважливіші за комунікативними властивостями одиниці нерідко слугують підґрунтям для стилістичних спостережень, вияву нових експресивних явищ, тенденційних ознак, зумовлених суспільно-політичними, соціально-економічними, культурними змінами, а також наразі, в умовах воєнного стану, психологічними змінами у свідомості українців.

У динамічній системі мови українських газет сьогодення – **періоду жакливого** повномасштабного вторгнення росії в Україну – особливої значущості набуває чинник адресата (читача), який зумовлює моделювання комунікативних намірів адресанта (автора, журналіста, інтерв'юера) – подавати актуальну інформацію швидко, стисло, максимально об'єктивно і водночас чуттєво, експресивно. Розмежовуючи *експресивність* як прагматичну категорію, яка «пов'язана із людською властивістю посилювати виразність і впливову силу висловлення» [2, с. 6], *емотивність* як мовну категорію, що корелює з вербалізацією емоцій, та *емоційність*, *оцінність* як психологічну категорію, яка відбиває характер емоцій, дослідник І. Паров'як пропонує кваліфікувати експресивність як «заперечення узвичаєного традиційного», а експресивні синтаксичні одиниці як зручний засіб досягнення максимальної виразності і впливовості на читача [2, с. 3].

Спираючись на запропоновану диференціацію понять, пов'язаних з експресивністю, і кваліфікацію експресивності як явища, зауважимо, що на синтаксичному рівні її досягають використанням низки стилістично маркованих мовних одиниць:

від метонімізації підметів, метафоризації головних та другорядних членів речення, нанизування однорідних другорядних членів – до синтаксичних повторів, активізації питальних, спонукальних, окличних речень в авторських монологіях, приєднувальних і парцельованих структур тощо, в організації яких особливу роль відіграють «почуття, складний спектр емоційних станів, а також інтенції комунікантів» [1, с. 9].

Виразна тенденція до зміни орієнтирів життєвого й комунікативного простору українців, які об'єдналися в боротьбі за волю й незалежність України, спричинила активне використання структурно невеликих, але змістовно ємкісних синтаксичних засобів, зокрема власних назв (країн, історико-географічних регіонів, міст) у ролі підметів, які набувають метонімізованого вияву як стилістичні маркери експресивної оцінки – піднесеності й нескореності духу, масовості людських дій, спонтанності в поведінці та сприйнятті ситуації, влучності, урочистості висловленого тощо. Напр.: *Україна продовжує своє героїчне протистояння російському вторгненню* (Голос України (далі – ГУ), 11.04.2022, с. 1); *Данія допоможе відновити Миколаїв* (ГУ, 22.04.2022, с. 4); *Буковина пишається своїми героями* (ГУ, 28.03.2022, с. 1); *Зранку в понеділок, 18 квітня, Львів здригнувся від чергових російських ракетних ударів* (Високий замок, 21–27.04.2022, с. 5); *Чернігів вистояв* (ГУ, 19.04.2022, с. 1). Такий спосіб вираження підмета зберігає приховану «розмовну» якість, надаючи газетному контексту стилістичного забарвлення невимушеності і свободи для встановлення швидкого контакту з читачем, який потребує миттєвого сприйняття важливої інформації про щоденний перебіг воєнних дій.

Дедалі активніше журналісти вдаються і до метафоризації та фразеологізації компонентів синтаксичних структур, що дає змогу емоційно-оцінно деталізувати абстрактні явища, увиразнювати контексти образністю асоціацій задля найменшого відволікання читачів від страхіть війни, пор.: *Родичі сонця* (Україна молода, 24.02.2022, с. 18); *Сімо зерна Перемоги* (ГУ, 28.03.2022, с. 1); *Розцвіли «Едельвейси»* [військовий оркестр – І. З.] *на визволеній території* (ГУ, 19.04.2022, с. 1); *Українці полоскотали ахіллесову п'яту рашистів* (ГУ, 29.04.2022, с. 6); *Одна нога – тут, інша – там, на параді...* (ГУ, 03.05.2022, с. 4).

Експресивізації газетного простору досягають також використанням низки однорідних членів, наприклад, додатків, виражених відмінковими формами іменників (здебільшого імен і прізвищ керівників владних державних інституцій, які за кілька місяців війни, демонструючи власну харизму, стали для українців улюбленими представниками влади, та абстрактних назв), що поширює контексти об'єктивними (нерідко в поєднанні з атрибутивними) характеристиками предметів, осіб, явищ, посилює стилістичну виразність речень, їхню інформаційну вичерпність. Пор.: *Ми говорили **про невідворотність долі та свободу волі, про «казкове» перетворення Володимира Зеленського, про сміх проти страху, про шлях до голки, [на кінці якої смерть Путіна], про Віталія Кіма й Олексія Арестовича як сучасних казкарів, про мертеву і живу воду, [яка потрібна нам сьогодні]*** (<https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/23/7341470/>).

Отже, експресивні синтаксичні засоби в мові українських газет сьогодення корелюють із реалізацією прагматичних функцій, увиразнюючи важливі характеристики прагматилістичного і власне синтаксичного плану.

Список використаної літератури

1. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст. : функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2009. 400 с.
2. Паров'як І. І. Експресивний потенціал синтаксичних одиниць у німецькомовному постмодерністському прозовому тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2015. 22 с.

ТЕОРІЯ СИНТАКСИСУ ІВАНА ВИХОВАНЦЯ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ ВИМІР

Анатолій Загнітко

*доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН
України, професор кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
a.zagnitko@donnu.edu.ua*

1. Іван Вихованець належить до тих лінгвістів, які активно розвивали традиції класичної граматики і водночас напрацьовували власні концептуальні теорії, ґрунтовані на актуальних досягненнях мовознавчої думки. Творчість дослідника припала на другу половину ХХ – початок ХХІ століття. Від закінчення аспірантури й майже до останніх днів свого життя, з невеликою перервою (1987 – 1991 роки) – завідувач кафедри української мови Луцького державного педагогічного університету (тепер – Волинський національний університет імені Лесі України), І. Вихованець віддав академічній науці, працюючи на різних посадах в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні та Інституті української мови НАН України. Більшість років його активної діяльності пов'язані з відділом (в окремі роки – сектором) граматики. Розпочинаючи свої дослідження, науковець звернув увагу на особливості функціонування форм іменниково-знахідного відмінка у реченнєвій структурі самостійно та в сполуці з прийменником (1971 р.). Такий підхід розвивав засадничі тлумачення відмінкових форм, запропоновані Є. Тимченком, Ю. Шевельовим та ін.

2. У низці статей (1972–1982 рр.) Іван Вихованець узагальнює розуміння прийменникової одиниці та пропонує її кваліфікацію як аналітичної синтаксичної морфемі, що в цілісності своїй реалізує відповідну семантику (1982 р.). Відповідно дослідник розглянув семантико-граматичний статус прийменника та його категорійну природу з визначенням позиційного статусу, диференціюючи первинну внутрішньокатегорійну (присубстантивну) та вторинну (некатегорійну) функції. Перша має зовнішній характер і виявлювана в межах реченнєвої (детермінантній,

напівпредикативній, предикативній) і словосполученневої (напівпериферійній, периферійній) структур, перетворюючи конструкцію на синтаксичний прислівник. Вторинна функція прийменникових одиниць пов'язана з розмиванням їхньої сполучуваності із субстантивом, що найпоспідовніше реалізується у внутрішніх неприсубстантивних семантико-граматичних позиціях – приму- меративній та придієслівній ('постфіксій' – термін І. Вихованця). Належну увагу приділено розгляду співвідносності прийменників із відмінками зі встановленням функційної стратифікації (знахідний), формально-граматичних і семантичних параметрів (орудний), функційно позиційної актуалізації (родовий) і статусності (давальний) таких аналітичних вторинно відмінкових утворень. Цілком мотивованим постав аналіз корелятивності і/чи некорелятивності прийменників, прислівників і префіксів, що особливо істотно для вторинних іменниково-відмінкових аналітичних форм, типології правобічної дієслівної валентності (субстанційно-суб'єктної, субстанційно-об'єктної, субстанційно-локативної, субстанційно-інструментальної та ін.).

3. У фундаментальному дослідженні «Прийменникова система української мови» (1980) та відповідній докторській дисертації «Функціональна типологія прийменників і відмінків (на матеріалі сучасної української літературної мови)» (1983) автор обґрунтував семантико-синтаксичний науковий напрям, теоретико-методологічними основами якого постало розуміння мовної системи та її структури як взаємопов'язаних і взаємозумовлених, кваліфікація її рівнів, а також вплив окремих складників концепції функційної граматики. Зasadничі принципи останньої синтезувалися із аналізом мовних одиниць (функційно-семантичний) і їхнім комунікативним навантаженням, що мало підґрунтям функційно-комунікативну лінгвістичну парадигму.

4. Найповніше функційно-семантичний як трансформацію семантико-синтаксичного підходу Іван Вихованець застосував в описі граматичного ладу української мови, обґрунтовуючи ядро, напівпериферію та периферію в системі частин мови (1988) та диференціюючи первинні та вторинні функції іменниково-відмінкових (основних, напівосновних та неосновних) форм (1987). Складником заявленого підходу потрібно вважати розмежування первинних і вторинних словосполучень (1983; 1993). Уперше в

лінгвістиці дослідник обґрунтував статус функційної морфології та функційного синтаксису (1992) й запропонував власне тлумачення основних і неосновних (вторинних) синтаксичних одиниць із кваліфікацією регулярних і нерегулярних, обов'язкових і необов'язкових внутрішньореченневих позицій. З опертям на концепцію семантико-синтаксичної валентності (засадничі форми сформулював французький лінгвіст Л. Теньєр, який диференціював три регулярні й четверту нерегулярну валентні позиції) І. Вихованець запропонував власну теорію синтаксем із послідовним розмежуванням субстанційних і предикатних синтаксем. Перші охоплюють регулярні вияви суб'єктної, об'єктної, інструментальної та інших валентностей, а другі – диференційовані на предикатно-станові, предикатно-процесні, предикатно-атрибутивні і под. Запропонована концепція стала основою для розмежування семантичної елементарності і/чи неелементарності простих реченневих структур, кваліфікації їхньої формальної й неформальної елементарності / неелементарності, а також розгляду типології детермінантів і чітким відмежуванням останніх від прислівних регулярних компонентів речення, їхнього статусу в реалізації реченневотвірних, реченнемодифікаційних синтаксичних зв'язків.

5. Перспективним постає не лише цілісне осмислення синтаксичної концепції Івана Вихованця, а й системне упорядкування його наукової спадщини, визначення впливу наукових ідей вченого на активізацію досліджень граматичного ладу української мови.

СИНТАКСИЧНІ АНОРМАТИВИ В КУРСІ «ЛІТЕРАТУРНОГО РЕДАГУВАННЯ»

Марина Івасюта

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*
m.ivasiuta@chnu.edu.ua

Однією із важливих компетентностей сучасного філолога та журналіста є вміння редагувати мовні анормативи, зокрема на рівні словосполучення, речення і тексту, відповідно до чинних норм сучасної української мови. Під час вивчення курсу «Літературне редагування» у роботі з основними мовними девіаціями особлива увага належить синтаксичній будові тексту, оскільки це забезпечує ясність, доступність і простоту викладу, а отже – і належне сприйняття реципієнтом: «...“зрозумілість” чи “незрозумілість” мови залежить головне <...> від способу викладати свої думки, від синтаксичної будови речення, від мовних зворотів, шаблонів, скорочень і стилістичного добору» (М. Гладкий) [цит. за 1, с. 287]. Погодимось із П. Кулясом, що випускник університету, особливо філолог і журналіст, має «вийти з цілісним сприйняттям мови, яка існує тільки в синтаксичній (і фразеологічній) системі» [1, с. 310].

Редакторський алгоритм роботи з анормативами передбачає: виявлення помилконебезпечного місця – аналіз (визначення типу помилки й усвідомлення причини) – редагування – перевірку зв'язків відредагованого фрагмента з усім текстом [1, с. 18–19]. Відповідно до цього, одне із перших завдань – розвиток умінь розпізнавати помилконебезпечні синтаксичні місця – «найтипівіші синтаксично зумовлені позиції, де найчастіше постає потреба у виборі варіантної (правильної / неправильної) мовної одиниці, її синтаксичного оформлення» [2, с. 52]. Актуалізація знань із раніше опанованих курсів («Українська мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова», «Стилістика») забезпечує узагальнення інформації про найпоши-

реніші помилки на синтаксичному рівні (граматичну неузгодженість, неправильне керування, помилкове поєднання однорідних членів, ненормативні прийменникові конструкції, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, синтаксичні перевантаження тощо). Українською актуальним є акцентування уваги студентів на особливостях українського синтаксису, що уможливить очищення від «лібералізованого й почасти узаконеного словесно-синтаксичного бруду» [3, с. 172], адже «Дух Мови чекає на своє природне втілення. Він-бо, як і Правда, незнищений» [3, с. 172].

Для розвитку практичних навичок оцінювати текст варто залучати завдання із фіксації й аналізу синтаксичних аномативів у текстах сучасних ЗМІ – пошук контекстів і добір варіантів усунення помилки. Сучасні технічні засоби навчання уможливають роботу з текстами різних електронних видань під час заняття, що поживляє навчальний процес і занурює в процес реального редагування в онлайн-режимі.

Етап аналізу й редагування передбачає добре розуміння взаємозв'язку синтаксичних норм і законів логіки, оволодіння якнайширшим запасом варіантів заміни та уміння вибрати правильний і найточніший із них. Актуальними й результативними будуть такі види роботи: редагування окремих фрагментів або цілого чужого тексту, саморедагування і взаєморедагування.

Систематизація знань про помилконебезпечні синтаксичні місця і формування навичок виправляти синтаксичні аномативи в курсі «Літературного редагування» підвищує мовленнєву культуру студентів, посилює прагнення до «елегантного синтаксису» [1, с. 286], уможливає дотримання простоти, зрозумілості й легкості сприйняття як найважливіших вимог до тексту.

Список використаної літератури

1. Куляс П. П. Типологія помилок: підручник-монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 464 с.

2. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Помилконебезпечні синтаксичні місця на сторінках друкованих ЗМІ. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 30 (69). № 1. Ч. 1. 2019. С. 48–53.

3. Фаріон І. Мовна норма: пошук істини (навчальне видання): посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. 256 с.

ОКЛИЧНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕМОТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

Уляна Кемінь

*аспірантка кафедри сучасної української мови Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
kemin.ulyana@chnu.edu.ua*

Емотивність – одна з лінгвістичних антропозорієнтованих категорій, що увиразнює «складне переплетення об'єктивних і суб'єктивних аспектів у висловленні» [2, с. 194], реалізує спектр додаткових конотацій, передає ставлення мовця до побаченого, вияскравлюючи його позитивні чи негативні переживання, той або той емоційний стан, ставлення до адресата мовлення.

Проблема категоризації емотивності привертала увагу багатьох учених: Ю. Апресяна, С. Єрмоленко, А. Загнітка, О. Селіванової, С. Шабат-Савки, В. Шинкарука та ін. Дослідники вказували на різнорівневі параметри її вираження. Зокрема, цю мовну категорію реалізують і синтаксичні конструкції. Найяскравішим засобом її вербалізації слугують окличні речення. А. Загнітко окличними реченнями називає ті, у яких «сконденсовано емоційно-експресивне забарвлення, передається емоційно-почуттєвий стан мовця» [1, с. 22]. На думку С. Шабат-Савки, окличні висловлення «передбачають репрезентацію вольових та емпатичних реакцій мовця, виражають комунікативну насагу цілеспрямованого мовлення» [2, с.117].

У мовленні персонажів роману «Букова земля» М. Матіос окличні висловлення передають емоції негативного (відчай, гнів, докір, сум, сором, роздратування, тривога) і позитивного (замилування, радість, любов, ласка) характеру. Утім, емоцій, що створюють конфліктний дискурс, більше. Емоцію роздратування експлікують діалоги, що містять окличні речення з різною інтонацією (оклично-розповідні, оклично-спонукальні), напр.: – *Так, я мама! Я вже двадцять років мама! І тому я маю право гніватися на Того, кого моя печаль не займе!* (3, с. 46); – *Вуйку Дарію, не морочте голову! Ви хоч і старший від мене, але скажу*

вам так: треба було дома коло баби своєї сидіти, а не у добровольці йти з таким дурним розумом... Та я би стріляв у того неприємця, аби лиш його заздрів! (3, с.170). Важливими маркерами створення агресії, гніву слугують окличні речення, що підсилюють емоційну насагу тексту й зумовлюють його суб'єктивність, а також апелятивну спрямованість, напр.: – *Вертайся! Вертайся, смерде, тобі кажу!* (3, с. 63); – *Я ж казав вам! Казав!...* (3, с. 462).

До окличних речень з позитивною семантикою уналежнюємо ті, що виражають авторське захоплення, пор.: – *О! Це щось таке – що не до вповідання, мамочко!* (3, с. 78); створення атмосфери радості, напр.: – *Радий тебе бачити, Фріце! Думав, ти уже не прийдеш...Дуже радий за тебе!* (3, с. 430). Усно-розмовного характеру окличним висловленням надають емоційні вигуки, частки або функційно близькі до них слова, які допомагають утілити різнопланові емоції, зокрема, докір: *Агій, зіприся, чоловіче! ...а ми гуцули – ... які захищають зараз Європу від російської нечисті. А ти з ними, з ненажерливими московцями, капітане! Встидайся, чоловіче!* (3, с. 295); тривогу: – *Агій на вас, Петре, як сми перепудили мене! Вам не встидно, що день такий білий, корови недоєні, худоба непоєна, а ви...* (3, с.366); незадоволення: – *Ага! Якраз! Щоб платити податки, треба, Герберте, мати з чого їх платити...* (3, с. 47); позитивну оцінку схвалення: – *«Йо-йо! – погодився із скрипалем хтось із тих, що сиділи попід стіною. – А її у скорім часі таке саме чекає...»* (3, с. 359). Подібні речення передають колорит місцевого мовлення, увиразнюють перебіг емоційних ситуацій, репрезентують дисбаланс стосунків між комунікантами.

Отже, окличні речення в мовотворчості М. Матіос вербалізують широкий спектр різнопланових емоцій, увиразнюють здебільшого емоційно невірноважену атмосферу спілкування, що засвідчує їхню релевантність слугувати адекватними засобами вербалізації емотивності як мовної категорії.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
2. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.
3. Матіос М. Букова земля. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с.

TERMENUL DE CĂMAȘĂ CA PIESĂ DE BAZĂ A COSTUMULUI BĂRBĂTESC

Діана Кібак

кандидат філологічних наук, асистент кафедри румунської та класичної філології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
kibakdiana@gmail.com

Cămașa (< lat. *camisia*) (ucr. сорочка) este o piesă vestimentară confecționată din pânză sau mătase, care acoperă partea superioară a corpului. Cămașa românească este confecționată din pânză de cânepă, de in, de bumbac sau de borangic și se poartă direct pe piele. Lungimea și ornamentația variază în timp și în spațiu. Cămașa, numită și *cămeșoi*, *cămașe*, *camași*, *cămeașă*, *cămeșă*, *cameșă* etc., este considerată cea mai importantă piesă a costumului popular. În prezent, cămașa ornamentată este denumită, mai ales de către orășeni, «cămașă națională» sau «populară». Din limba română, termenul *cămașă* a fost împrumutat în unele limbi slave.

Este de remarcat că, deși acest teritoriu s-a aflat, de-a lungul timpului, sub stăpânirea mai multor țări, ca termen de bază se folosește termenul latinesc moștenit, termenii împrumutați sau derivați fiind răspândiți pe arii mai puțin extinse. Atât cămașa bărbătească, cât și cea femeiască sunt purtate pe întreg teritoriul Bucovinei de Nord. Elementele care aduc diferențierea specificului zonal sunt: tipul mânecii, croiul, gulerul și ornamentația. Pentru confecționarea cămășii se foloseau fibre de lână și de in, toarse subțire și țesute.

Cămașa bărbătească este alcătuită din două părți: partea de sus, numită «stan», și partea de jos, numită «poale». Cămașa este cusută din mai multe bucăți, cu clini mai largi sau mai înguști, care se intercalează din mijlocul pieptului și al spatelui sau de sub mânecă. De obicei, cămășile sunt prinse în talie, la brâu, cu cingători sau cu chimire, purtându-se pe deasupra pantalonilor (ițari, izmene, berneveci, nădragi), care sunt mai strâmți.

Cămașa femeiască se diferențiază de cea bărbătească prin croi, ea având mâneca sau de la gât, sau din umăr. Una dintre cele mai răspândite variante este cămașa încrețită la gât, cu «bizarău» și tivitură (tigitură) «turcească» pe margine. Stanii cămășii, pieptul și spatele, se

confeționează din două foi de pânză, iar mâneca – din câte o foaie. Sub braț, mâneca are «pajă» (un pătrat mic de pânză) și clin. Mâneca se termină cu găurele cusute pe muchia pânzei. Dacă lipsesc găurelele, mâneca are brățară (bentiță) îngustă la încheietura mâinii [1].

Ornamentul de pe umărul cămășii, altița, era cusut separat, fiind mai îngust decât mâneca; de multe ori, altițele erau țesute. Când se prindea altița, mâneca, fiind mai lată, se încrețea. Ornamentul cusut lângă altiță, cu motive geometrice, se numește «încrețeală». Ornamentele se coseau cu culoare roșie (ce simboliza focul) și neagră (ce simboliza durerea), ele fiind alcătuite din diferite figuri: romburi, pătrățele, linii, zigzaguri, spirale etc. Ornamentele se coseau, cu acul, «pe un fir», «în crucițe», «în lanț», «în stelute» etc.

«Crucița» (sau: «cruciulița») este cel mai cunoscut punct de lucru. Se poate realiza atât de la stânga la dreapta, cât și de la dreapta la stânga. Se scoate acul pe fața lucrului, se numără 3-4 fire spre dreapta și tot atâtea în sus. Acul se înfînge în linie oblică și se scoate pe sub același număr de fire. Se continuă astfel pe toată distanța cerută de model, obținându-se pe suprafața lucrului puncte oblice, respectiv câte o jumătate de cruciuliță, iar pe dos – linii verticale. Rândul următor se lucrează de la dreapta la stânga, realizându-se mai ușor decât primul, întrucât acul se înfînge în locul punctelor lucrate anterior, fără a se mai număra firele. Se trece cu firul în sens invers și pe dosul lucrului liniile verticale se dublează, iar pe fața lucrului liniile oblice formează cruciulițe [2].

Culorile de pe cămașă au anumite semnificații: albul reprezintă frumusețea vieții, negrul – rănilor și durerile sufletesti, roșul – dragostea și speranța, verdele – natura. Toate culorile sunt vii.

La momentul actual, cămașa se poartă în zilele de sărbătoare de către femeile mai bătrâne (la biserică, la înmormântare, la nuntă), iar cele tinere o îmbracă numai la horele din sat sau la diferite manifestări care au loc în sat.

Список використаної літератури

1. Pavel, Emilia, Portul popular din zona Iași, Editura Meridiane, București, 1975. p. 31.
2. Marian, Doina Silvia, Cusături artizanale, Editura Tehnică, București, 1980. p. 12.

УЖИВАННЯ ПОРІВНЯНЬ У ПОДІЛЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

Наталія Коваленко

*доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*
ndm.kovalenko@gmail.com

Борис Коваленко

*доктор філологічних наук, доцент, директор навчально-
наукового інституту української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*
kovalenko.bor@gmail.com

В українському мовознавстві ХХІ ст. активізувалися дослідження з проблем діалектного мовлення. Активно здійснюється запис діалектних текстів з усіх ареалів, залучаються спостереження над регіональними мовними явищами у фольклорних та етнографічних текстах.

Емпіричну базу діалектології поповнили укладені й опубліковані збірки текстів, записаних від носіїв волинських, подільських, буковинських, гуцульських та закарпатських говірок південно-західного наріччя, які уможливають дослідження різних мовних рівнів. Зазначимо, що під час спілкування і фіксації зв'язних текстів у звичайному для діалектоносія середовищі є можливість виявити унікальні мовленнєві реалізації, зокрема і варіанти стійких народних порівнянь, що є предметом нашого наукового зацікавлення.

Порівняння є найбільш численними у фразеологічній системі говірок, що підтверджує їх активне вживання та територіальне поширення, утворюють особливу групу через спеціальні порівняльні відношення, виражені за допомогою різних мовних засобів.

Виявлено, що більшість сталих порівнянь утворено за моделлю, у складі якої найчастіше вживається порівняльний

сполучник *як*, що має статус норми літературної мови, так само *як і наче, ніби, мов*.

У текстах сучасних українських говірок спостерігаємо приклади енантіосемії, що є основою іронічних висловлень, пов'язаних переважно з характеристикою найвищого вияву ознаки чи стану. Сполучник *як* у складі таких порівнянь уживається в семантичному ряді 'зовсім не потрібний' із супровідними словами *потрібний, треба*.

Ретельне обстеження подільських і суміжних говірок підтвердило поширення сполучника *як* та взаємозаміну порівняльних сполучників (*як – ніби – шо*): *йак во|ди ў |писок наб|рати 'мовчати' – н'|би во|ди ў |писок наб|рати – шо во|ди ў |писок наб|рати*. На досліджуваній території зафіксовано сполучник *таньби*, що вживається у значенні 'так ніби' (*хра|пит |тан'|би'воре^н; |тан'|би мако|вин'а с'і на|пиў; го|р'батыї |тан'|би носи'т |бохане^нц|хл'іба 'згорбитися від старості'*). Діалектним варіантом до *як* виступає сполучник *шо*: *сто|йати шо пен' би^ез до|роги 'стояти непорушно', шо |бул'ку на |воду пус|кає 'услесливо говорити'*. Зі значенням 'ніби; як ніби' у західноподільських говірках можуть уживати сполучник *якби*: *йакби |маку на|йївс'а 'дурний'; йакби |маком |с'йаў 'сидіти непорушно, тихо'*.

У порівняннях спостерігаємо нормативний сполучник *як* в оточенні компонентів-діалектизмів, наприклад: *ви|будл'іти йак ба|дин'а 'схуднути', на|цурі'ти'с'а йак |бубе^н 'напитися', с'п'іри'ўс'і йак |йендик 'виявляти незадоволення, сердитися', пос|тар'іти йак |йанко |мочине 'постаріти', сто|йати йак слуп 'непорушно стояти'*. Діалектні варіанти (на різних мовних рівнях) таких одиниць не порушують компаративного значення, а лише вказують на стійкість побутування на певній території.

Отже, аналіз компаративних сталих одиниць, зафіксованих у говірках Поділля, уможливив виявлення варіантів порівняльних сполучників, однаковою структурну модель одиниць, усвідомлення багатства образних засобів українського діалектного мовлення.

Зіставлення діалектизмів у складі порівнянь та у зв'язних текстах дозволить надалі виявити явища накладання чи розмежування територій уживання різних компонентів порівнянь.

ГАРМОНІЙНИЙ КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ЯК ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Людмила Коваль

*доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
української мови, теорії та історії української і світової
літератури Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
lmkoval1978@gmail.com*

Вибудування гармонійної кооперативної комунікації в особистісній і діловій сферах належить до актуальних проблем теорії лінгвопрагматики та лінгвоенергетики. У сучасних студіях дослідники здебільшого акцентують на стратегіях і тактиках мовленнєвої конфронтації (праці Л. А. Білоконенко, І. Є. Фролової, Н. К. Войцехівської тощо). У зіставленні з ними в деяких дослідженнях розглядають і кооперативні технології спілкування (Л. Д. Швелідзе), використання яких зорієнтоване на купіювання (усунення) конфлікту, мовленнєво засвідчує готовність комуніканта до співпраці, тобто сприяє процесу гармоніювання його мовленнєвої поведінки з комунікативним партнером, що забезпечує створення **гармонійного простору їхньої комунікації** та посилює позитивне енергополе відповідної ситуації.

У теорії наук, фокус яких зосереджено на вивченні теоретико-методологічних засад комунікації, поняття «гармонійний комунікативний простір» не закріплене термінологічно. Проте сучасний рівень теоретико-прикладних досліджень цієї галузі засвідчує актуальність введення й унормування відповідного терміна.

Використовуючи кооперативні стратегії й тактики, послуговуючись гармонемними лінгвопрагматичними одиницями, комунікант прагне увідповіднити свою мовленнєву поведінку з поведінкою комунікативного партнера. Його інтенція полягає в досягненні комунікативної гармонії. Тобто в такий спосіб мовець демонструє своєму співрозмовникові, що він налаштований на злагоджену комунікацію, спрямовану на реалізацію мети (ділової, міжособистісної) їхнього спілкування. Той, своєю чергою,

також знижує градус комунікації в разі конфронтаційного спілкування або ж посилюється в позитивному ставленні до мовця за умови кооперативної співпраці, що спричиняється до вибудовування гармонійного комунікативного простору їхнього спілкування. Безумовним результатом встановлення такого комунікативного стану постає позитивне розв'язання проблеми, що була предметом спілкування.

Досягнення гармонійного комунікативного простору передбачає комунікативні зусилля з боку обох комунікантів, засновані на глибокій емпатії (співвідчутті, співпереживанні, співомисленні) співрозмовника. Вербальним засобом вияву емпатії, створення стану комунікативної гармонії, а отже й енергетичного насаження мовців постає **гармонема (гармонемна мовна одиниця)** – лінгвопрагматична одиниця (лінгвопрагматема), що має намір акумулювати позитивні емоції та почуття в комунікативного партнера.

Серед гармонем варто розрізнявати одиниці вищого й нижчого порядку. До *гармонем вищого порядку* належать цілісні за змістом та композицією мовні одиниці різних жанрів – добродіжання, компліменти, похвальні, заохочувальні, жартівливі висловлення тощо. *Гармонями нижчого порядку* – складники гармонем вищого порядку. З-поміж них доцільно виділяти **сегментні гармонями** на рівні лексико-граматичного сполучування слів, та **суперсегментні (надсегментні) одиниці** (тон, темп, інтонація і под., з якими вимовляється те чи те слово). Лінгвопрагматичний та лінгвоенергетичний ефект застосування гармонем нижчого порядку створюється накладанням суперсегментних одиниць на сегментні. В окремих випадках саме суперсегментні одиниці виконують функцію ідентифікації лінгвопрагматем тожнього лексичного наповнення як гармонем чи конфліктем. Наприклад, підставою для потрактування лінгвопрагматемами *Красунечка!* як гармонями чи конфліктами, що буде покладено в основу розгортання кооперативної чи конфронтаційної комунікації, слугує саме тон (суперсегментна одиниця), що є виразником захопленого, зневажливого або заздрісного ставлення до комунікативного партнера.

Використання тих чи тих гармонем слугує вербальним виявом кооперативної комунікативної стратегії мовця, втіленої в

конкретній комунікативній тактиці. Така мовленнєва поведінка сприяє встановленню гармонійного комунікативного простору між мовцями, ознаками якого є взаємоповага та взаємоорієнтованість мовців один на одного задля досягнення кожним із них власних цілей у певних ситуаціях життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Білоконенко Л.А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. Київ: Інтерсервіс, 2015. 335 с.
2. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс в українській художній прозі ХХ – початку ХХІ ст.: монографія. Київ: Наук. думка, 2019. 358 с.
3. Коваль Л. Конфліктний дискурс: структурно-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти. *Мовознавство*. 2018. Вип. 6. С. 70 – 73.
4. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації у світлі теорії, практики та навчання англо-українського перекладу. *Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ*: кол. монографія / за ред. В. Г. Пасинок. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 270–289.
5. Швелідзе Л. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Вінниця, 2021. 22 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ГРАМАТИЧНУ ВАРІАНТНІСТЬ У ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ

Людмила Колеснік

*кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу
діалектології Інституту української мови НАН України
ukrainian.dialectology@gmail.com*

Існування варіантів у межах діалектних систем є закономірним наслідком дії варіювання як базової властивості діалектної одиниці. Наявність варіантів притаманне кожному із рівнів діалектної мови, зокрема й граматичному.

Як відомо, гуцульські говірки відзначаються наявністю архаїчних граматичних форм, що збереглися в цьому регіоні завдяки позамовним чинникам – віддаленості їх від центру, утрудненістю міжговіркових контактів і т. ін. Однак нині пізнання причин таких змін «... поступово розширилося від урахування екстралінгвальних чинників до власне лінгвальних, до оцінки результатів мовних змін у просторі й часі як продукту складної взаємодії позамовних (зокрема й психологічних), зовнішньомовних і внутрішньомовних факторів» [2, 19].

Грамматичний рівень говірок Північної Буковини, зокрема й гуцульських, представлено в Атласі українських говірок Північної Буковини (далі – АУГПБ) [1], що є безумовною перевагою для сучасних студій, оскільки уможливило дослідження динаміки граматичних рис. З'ясування цього аспекту можливе лише за наявності ґрунтовної фактологічної бази – корпусу діалектних текстів, адже саме в діалектному тексті, що є писемною інтерпретацією невимушеного спонтанного мовлення, можна спостерігати буття діалектної одиниці в її природньому вияві.

В основі спостережень над варіантністю граматичних одиниць – діалектні тексти, записані авторкою в говірках Путильщини в 2017 році (сс. Дихтинець, Довгопілля, Киселиці, Розтоки, Сергії, Усть-Путила, Шепіт, Яблуниця).

Серед основних граматичних ознак, властивих гуцульським говіркам Північної Буковини, К. Ф. Герман виокремив

особливості словозміни самостійних частин мови та на низці карт проілюстрував функціонування службових частин мови [1].

На к. 189 представлені ізголоси граматичних явищ, які окреслюють унікальність гуцульських говірок Північної Буковини: відмінювання присвійних займенників (к. 105, 109), форми дієслів теперішнього (кк. 124, 126, 129), минулого (к. 133) та майбутнього часу (к. 145), особливості дієприкметників (к. 157), часток (к. 162), сполучників (к. 172) [1, 202]. Як засвідчує навіть позірне прочитання діалектних текстів, усі ці форми актуальні для гуцульських говірок Північної Буковини й сьогодні.

Окремі граматичні явища на картах АУГПБ, напр., відмінювання іменників I відміни (кк. 6, 9, 17), множинні іменники (к. 46), творення ступенів порівняння прикметників (к. 52), дали змогу дослідникові висновкувати про межі гуцульсько-буковинської взаємодії на граматичному рівні [1, к. 197, 210]. Про неї свідчать і зафіксовані форми в сучасних гуцульських і буковинських говірках. Важливим аспектом граматичних студій є з'ясування частотності прояву цих рис у канві діалектних текстів із окреслених ареалів.

Спостерігаємо паралельне використання описаних діалектних і літературних форм, що зумовлює постання варіантів, як у мовленні окремого представника соціуму, так і в говірці як системі.

Отже, варіантність, властива для граматичних рис гуцульських говірок Північної Буковини, проявляється не лише в існуванні прямих варіантів, а й переважанні використання одних із них над іншими, меншою активністю проявів деяких рис на сучасному етапі розвитку цього мовного обширу, паралельному вживанні старих (діалектних) та нових (літературних) форм. З'ясування насамперед внутрішньомовних чинників варіювання граматичних рис цих говірок є метою наших наступних студій.

Список використаної літератури

1. Герман К. Ф. (1998). Атлас українських говірок Північної Буковини : у 2 т. Чернівці: Прут. Т. 2. Службові слова. 216 с.
2. Павел В. К. (1983). Лексическая номинация. На материале молдавских говоров. Кишинев: Штиинца. 232 с.

НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНІ ФОРМИ ДІЄСЛІВНОГО КЕРУВАННЯ

Лариса Колібаба

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу граматики та наукової термінології
Інституту української мови НАН України
kolibaba79@gmail.com*

Валентина Фурса

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу граматики та наукової термінології
Інституту української мови НАН України
v_fursa@ukr.net*

Із кінця 90-х рр. ХХ ст. після здобуття Україною незалежності в українській літературній мові спостерігаємо тенденцію до поступового повернення тих питомих мовних одиниць, що їх за радянського часу або обмежували у використанні, або й зовсім не рекомендували як «шкідливі» чи такі, що суперечать живій мові «трудящих», оскільки ними українська мова відрізнялася від російської.

Значну частину повернутих граматичних одиниць становлять синтаксичні конструкції, зокрема дієслівно-іменникові словосполучення, компоненти яких поєднані синтаксичним зв'язком керування. Керування – це такий тип граматичного зв'язку між словами, що віддзеркалює національну своєрідність синтаксису української мови, оскільки воно «становить ту найважливішу основу кожної мови, що без неї зостається тільки рабське копіювання з чужої мови, копіювання нікому й ні на що непотрібне» [1, с. 49].

З огляду на це ми поставили за мету проаналізувати ті дієслівні керування, тобто форми граматичного зв'язку дієслів та іменників, що були поширені в українській мові давніше (до 40-х рр. ХХ ст.), а потім унаслідок позамовних чинників опинилися на периферії мовного вжитку або й узагалі були безпідставно вилучені з нього.

За лексикографічними джерелами кінця ХІХ – першої

третини ХХ ст. ми сформували реєстр питомих українських дієслівних керувань, що зазнали ідеологічного тиску за радянської доби. Їх було штучно, найімовірніше через розбіжності з російською мовою, переведено до розряду неосновних, другорядних граматичних форм. Залежно від ступеня обмеження цих керувань у вжиткові (часткового чи повного) виокремлюємо з-поміж них два різновиди: 1) периферійні, або *призабуті*; 2) *утрачені*.

Як *периферійні*, або *призабуті*, кваліфікуємо такі дієслівні керування, що за своєю суттю є питомими українськими формами граматичного зв'язку, проте внаслідок позамовних, здебільшого ідеологічних, чинників у мовній практиці 40–80-х рр. ХХ ст. їх було штучно витіснено на периферію мовного вжитку й замінено граматичними формами, спільними з російською мовою.

Прикметно, що керування цього різновиду наявні у словниках радянської доби, передовсім у «Словникові української мови» в 11 т. [3], але здебільшого зі стилістичними позначками *заст.*, *діал.*, *рідко*, *рідше*, які обмежували їх вільне використання в тогочасній мовній практиці відповідно до загальної тенденції уникати характерних для української мови слів, граматичних форм і синтаксичних конструкцій в офіційних текстах.

Периферійними в сучасній українській літературній мові є керування на зразок *боліти кому? кого?*, *ворогувати на кого? на що?*, *воювати кого? що?*, *дивуватися з кого? із чого?*, *тішитися з кого? із чого? на кого? на що?*, *радіти із чого? з кого? чим? ким?*, *користуватися з кого? із чого?*, *грати* (виконувати на музичному інструменті) *на що?*, *доглядати кого? чого?*, *берегти кого? чого?*, *довідуватися чого?*, *утікати кого? чого?*, *уживати чого?*, *стосуватися до кого? до чого?*, *терпіти* (страждати від хвороби, немощів і т. ін.) *на що?*, *терпіти* (поблажливо ставитися до когось) *кому?*, *знемагати на що?* та ін.

Утрачені – керування, що поступово, переважно зусиллями національно свідомих, патріотично налаштованих мовців, повертаються до сучасного вжитку. Вони зафіксовані у «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка [2], у словниках першої третини ХХ ст., тоді як у лексикографічних джерелах радянської доби їх немає. Не подано їх і в новітніх словниках. Відновлення цих керувань значною мірою стало можливим завдяки вступленню для читацького загалу словникової спадщини так

званого «золотого десятиріччя» – 20–30-х рр. ХХ ст.

До утрачених уналежнюємо керування на кшталт *боронити чого?*, *вивчити* (навчити) *чого?*, *вірити на кого? на що?*, *відмовляти чого?*, *відмовлятися кого? чого?*, *голосувати на кого? на що?*, *грати* (виконувати на музичному інструменті) *чого? у що?*, *дбати ким? чим?*, *дивувати на кого? на що?*, *дивуватися на кого? на що?*, *дівнатися чого?*, *пильнувати чого?*, *пишатися з кого? із чого? на що? проти кого? проти чого?*, *питати* (довідуватися) *на що?*, *питати* (шукати) *за ким? за чим?*, *шукати за ким? за чим?*, *шкодити на що?*, *зловживати чого?*, *надуживати чого?*, *знемагати із чого?*, *стерегти чого?*, *охороняти чого?* та ін.

Поступове повернення до активної сучасної практики питомих синтаксичних конструкцій, що внаслідок позамовних чинників тривалий час перебували на периферії вжитку, засвідчує прагнення мовців відновити автохтонну, історично сформовану граматичну основу української літературної мови.

Список використаної літератури

1. Гладкий М. Наша газетна мова. Київ: Державне видавництво України, 1928. 175 с.
2. Словарь української мови: у 4 т. / упоряд. з дод. власн. мат-лів Борис Грінченко. Київ, 1907–1909.
3. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

ГРАМАТИЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ ЯК ЗАСІБ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Жанна Колоїз

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови*

Криворізького державного педагогічного університету
koloiz.zv@gmail.com

У вітчизняній філологічній царині дослідження паралелізму має глибокі традиції. Віддавна його вивчали переважно на матеріалі «народної поезії» (Є. Онацький), уналежнювали до синтаксичних фігур (В. Домбровський), витлумачували з урахуванням чи то літературознавчого (Ю. Ковалів), чи то мовознавчого аспектів (Л. Мацько). Відповідні стилістико-риторичні здобутки заклали міцне підґрунтя для всебічного вивчення цього явища не лише крізь призму способу художнього відображення дійсності (поетичного, риторичного, ритмічного і т. ін. прийомів), але й як засобу синтаксичного зв'язку, що сприяло появі термінологічних словосполучень на зразок «граматичний / синтаксичний паралелізм», а відтак – і спробі розбудувати теоретичні обрії синтаксичної науки.

Попри закріплення таких термінів у сучасному науковому просторі їх загальноприйняте потрактування перебуває на стадії пошуків. Це, вочевидь, зумовлене різноманітністю дефініцій самого поняття «паралелізм», яке пов'язують чи то із зіставленням, порівнянням, чи то з повтором (повторенням) подібного розміщення слів або речень у періоді (Л. Звонська). Окрім того, задля витлумачення паралелізму мовознавці подекуди послуговуються синтаксичними категоріями, як-от: синтаксична структура, модальність, порядок слів і т. ін. [2, с. 459]. Конструкції з симетричними повторами окремих словоформ, предикативних частин чи речень загалом наразі кваліфікують як «граматичний паралелізм», що, так би мовити, перебуває в розпорядженні традиційної стилістики. Такий підхід окреслює низку проблемних моментів, з-поміж яких акцентуємо на двох: 1) який стосунок має «граматичний паралелізм» до граматики, зокрема синтаксису?;

2) як співвідносяться поняття «граматичний / синтаксичний паралелізм»?

Відповідно до наявних дефініцій паралелізму і тих теоретичних відомостей, якими оперує сучасна граматики, гадаємо, що «граматичний паралелізм» має безпосередній стосунок до граматики, а актуалізовані вище поняття варто сприймати як рівноцінні, ідентичні, еквівалентні, оскільки йдеться про граматику (синтаксичну) побудову.

Окремих витлумачень чи побіжних зауважень, закріплених у вітчизняних теоретичних граматиках, недостатньо для того, аби можна було говорити про скрупульозне вивчення граматики (синтаксичного) паралелізму (пор.: *синтаксичний паралелізм* – це таке становище компонентів синтаксичної структури, коли її члени не залежать один від одного і характеризуються спільними лініями синтаксичного зв'язку [1, с. 225]. Наразі безумовним є те, що граматики паралелізм – це засіб синтаксичного зв'язку, використовуваний під час організації певних синтаксичних структур, наприклад: 1) із рядами однорідних членів; 2) із рядами предикативних одиниць; 3) надфразних єдностей; 4) текстів. Це свідчить про те, що граматики паралелізм вирізняється формально-граматики неоднорідністю й передбачає принаймні структурну диференціацію, яка можлива за умови комплексного дослідження відповідного явища із залученням великої кількості фактичного матеріалу. До того ж фактичний матеріал (див., наприклад, текст «Ой у лузі червона калина похилилася») ілюструє не лише повний, але частковий граматики паралелізм, що має стати предметом подальших комплексних досліджень.

Отже, наукове пізнання граматики паралелізму, як і будь-якого явища, неможливе без створення його адекватної дефініції, вираженого підходу до побудови формально-структурної типології й осмислення специфіки.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк: ДонДУ, 2001. С. 225.

2. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Наталія Кондратенко

*доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної
лінгвістики Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
kondr_nat@ukr.net*

Проблема визначення і типології мовленнєвих жанрів політичного дискурсу належить до актуальних проблем лінгвопрагматики і наразі має дискусійний характер. Наразі в межах досліджень одеської школи політичної лінгвістики розроблено ґрунтовну типологію мовленнєвих жанрів політичного дискурсу, що охоплює презентаційно-іміджеві, ритуальні, інформаційні, агітаційні та агонально-аргументативні [1]. Утім, політичне сьогодення засвідчує швидкі зміни й трансформацію не лише лексичного й перифрастичного [2] рівнів української мови, а й лінгвопрагматичного. Починаючи з 2014 року, в українській політичній комунікації виникають нові мовленнєві жанри (наприклад, «10 хвилин з прем'єр-міністром», прес-марафон Президента України тощо), а з початку російського вторгнення актуальними стають повідомлення в телеграм-каналах і відеозвернення.

Мовленнєвий жанр відеозвернення має виражений суб'єктивний характер, що сформувало політичний імідж речників і політиків – О. Арестовича, М. Подоляка, В. Кіма, С. Братчука, М. Марченка та ін. Найяскравіше цей жанр представлено у щоденних виступах Президента України В. Зеленського. Візитівкою цього жанру вважаємо слоган «Добрий вечір, ми з України!».

Цей жанр набув популярності в пересічних реципієнтів завдяки комплексу чинників, на яких потрібно зупинитися окремо.

1. **Інтерактивність** полягає у вираженому діалогічному характері відеозвернення, скерованого на масову аудиторію. Під час перегляду створюється ефект безпосередньої взаємодії мовця з адресатом: мовець нібито звертається до кожного особисто.

2. **Полікодовість** зумовлена залученням різних семіотичних систем і каналів комунікації – відео, аудіо, вербального тощо. Динамічна картинка супроводжується елементами різних знакових систем, зокрема має значення невербальна комунікація.

3. **Суб'єктність** полягає в актуалізації ролі мовця та проектуванні його іміджу на аудиторію, що перетворює політиків і речників не лише на лідерів громадської думки, а й на знакових постатей сьогодення. Для відеозвернення дуже важливою є харизматична особистість політика та його поведінка під час запису.

4. **Лаконічність** передбачає стислий характер повідомлень, тривалість яких можна порівняти з рекламними роликами, тобто 60-90 секунд. Крім того, воєнний стан не сприятиме урізноманітненню локацій та умов запису, що також визначає семіотичну лаконічність жанру.

5. **Оперативність** важлива в умовах війни, коли кожне повідомлення висвітлює актуальні події та є реакцією на те, що хвилює адресатів. У такому разі відеозвернення є щоденними та очікуваними для аудиторії.

Отже, мовленнєвий жанр відеозвернення формується як складний засіб впливу на аудиторію під час війни та є репрезентацією політичного іміджу.

Список використаної літератури

1. Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія; за заг. ред. Н. В. Кондратенко. Одеса: Астропринт, 2019. 236 с.

2. Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перефразистикон: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2017. 616 с.

ФУНКЦІЙНІ ПАРАМЕТРИ ДІЄСЛІВ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКОЇ ВОРОЖОЇ АГРЕСІЇ

Олена Конєєва

*старший викладач кафедри української мови Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*
olenakoneeva@gmail.com

Однією з центральних частин мови є дієслово, загальна граматична ознака якого – процесуальність. Багатство семантичних ознак дієслова, його морфологічних характеристик визначають також різноманітність синтаксичних позицій дієслівних лексем, з-поміж яких типовою є функція предиката в реченні.

Мовленнєва комунікація відбувається задля вирішення певних соціальних завдань, які передбачають обмін інформацією з метою встановлення взаєморозуміння. Це особливо важливо в ситуації, яка вимагає прийняття зважених, хоча й швидких рішень, що будуть сприяти розв'язанню проблем або конфліктів. Тому в масмедійному дискурсі періоду російської ворожої агресії проти України часто вживаними є конструкції з дієсловами комунікативної взаємодії, наприклад: *говорити, поговорити, обговорити, розговоритися, розмовляти, домовитися, спілкуватися, комунікувати, сперечатися, ділитися* тощо. Такі лексеми позначають взаємний комунікативний процес як діяльність учасників спілкування, які є водночас і суб'єктом, і об'єктом дії один щодо одного.

Виконуючи предикативну функцію, дієслово чітко окреслює межі семантично елементарного речення та вказує на функційно-семантичні параметри залежних іменникових синтаксем відповідно до його лексичного значення [1, с. 170]. Дієслова комунікативної взаємодії вступають у зв'язок керування з іменниковими компонентами, об'єднаними спільністю змісту, а також вимагають відповідних відмінкових або прийменниково-відмінкових форм [2, с. 195]. У текстах засобів масової інформації переважно вживаються конструкції, представлені дієсловами комунікативної взаємодії із залежним іменником чи займенником

у формі орудного відмінка з прийменником «з». Така конструкція є типовою для дієслів аналізованої семантики, оскільки процес взаємодії передбачає, що дія одного суб'єкта водночас спонукає до дії іншого суб'єкта, унаслідок чого вони стають також об'єктами один щодо одного. Наприклад: *Коли дитина говорить: «Мамо, це ти з татом розмовляєш? Я теж хочу поговорити з татом»* (LB.ua); *Президент Володимир Зеленський обговорив із президентом Європейської ради Шарлем Мішелем посилення санкційного тиску на російську федерацію та питання підтримки України* (Укрінформ). Деякі конструкції з дієсловами комунікативної взаємодії мають два залежні компоненти: один у формі орудного відмінка з прийменником «з», а другий – також у формі орудного відмінка або в іншій відмінковій чи прийменниково-відмінковій формі. Наприклад: *Голова Чернігівської ОДА додав, що спілкуватиметься з центральною владою щодо організації з Чернігова «зеленого коридору»* (Укрінформ); *Нагадаю, що це думки волонтера, я не представляю офіційну позицію фонду, просто ділюсь з вами своїми відчуттями і рефлексіями* (LB.ua). Таке керування, яке називається подвійним, викликане належністю керованих слів до особливих лексико-семантичних груп, зокрема до дієслів зі значенням взаємодії [3, с. 39].

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Валентність предиката і семантико-синтаксична структура елементарного речення. *Синтаксис української мови*: хрестоматія: у 2 ч. / Упоряд.: А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ, 2019. Ч. 1. С. 170 – 173.
2. Костусяк Н. М. Структура міжкрівневих категорій сучасної української мови: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. 452 с.
3. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посіб. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ СИНТАКСИЧНОЇ ОСОБИ В ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

Оксана Корпало

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
oksana.korpalo@pnu.edu.ua*

Категорія синтаксичної особи є однією з найбільш складних і суперечливих за своєю природою і постійно викликає зацікавлення вчених. Синтаксична особа опирається передусім на особу морфологічну, але не тотожна їй і виходить далеко за її межі, відрізняючись від неї багатогранністю, що й зумовило розмежування понять «морфологічна особа» і «синтаксична особа». Синтаксична категорія особи виражає відношення сказаного до мовця, до адресата мовлення або до третьої особи (неучасника комунікації).

Означеність особи-діяча репрезентується двоскладними, означено-особовими, безособовими та інфінітивними реченнями, у структурі яких експліцитно чи імпліцитно наявна вказівка на виконавця дії чи носія стану (агенса). Існують різні способи об'єктивації означеного агенса. Передусім на означеність особи вказують особові закінчення дієслів-присудків у формах 1-ої та 2-ої особи однини та множини (морфологічний спосіб) разом з особовими займенниками відповідної особи (у такому разі слід говорити про лексико-морфологічний спосіб) або без них. Для польської мови типовими є конструкції без особових займенників у ролі підмета. Найбільш означеною є перша особа однини, оскільки конкретно вказує на особу мовця. Друга особа менш означена, адже може мати не тільки конкретне, означено-особове, а й узагальнено-особове значення, пор. речення: *Na rowerze zajedziesz w dwadzieścia minut* (A. Minkowski) і *Kłamstwem daleko nie zajedziesz* (przysłowie), у першому з яких друга особа означена, оскільки мовець апелює до конкретного адресата, який знаходиться тут і зараз, а в другому – узагальнена, бо дія стосується всіх і кожного. У реченнях з означено-особовою семантикою агенс може бути не-учасником комунікації і виражатися займенником 3-ої особи або іменником. Конкретизація суб'єкта в таких

реченнях певною мірою пов'язана з означеністю його локалізації у просторі, з його індивідуалізацією, тобто зумовлена передусім лексико-граматичними властивостями його експлікатора.

При морфолого-синтаксичному способі конкретний діяч виражається не називним, а непрямыми відмінками іменників і особових займенників. Сказане передусім стосується т. зв. інфінітивних і безособових речень. Із позицій семантико-синтаксичного синтаксису в інфінітивних реченнях ідеться про потенційну дію, яку необхідно, бажано і т. ін. здійснити в майбутньому конкретній або узагальненій особі, тобто інфінітивні речення не є безагенсами, хоча форма головного члена не вказує на особу. Автори монографії «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» вважають інфінітивні речення одноядерно-двокомпонентними, «у яких незалежний інфінітив виражає дію, співвідносну з наявним чи домислованим діячем» [1, с. 212]. Давальний відмінок (експліцитний чи імпліцитний) у позиції семантичного суб'єкта в односкладному інфінітивному реченні є його облігаторним компонентом.

Якщо в інфінітивному реченні завжди наявний активний діяч, то в безособовому реченні стан або модальне відношення виражені як незалежні від діяча або характеризують особу непрямо. За наявності давального агенса носій стану може співвідноситись із першою (*Tylko kręci mi się w głowie*), другою (*Jak ci się nudzi, to złap się wreszcie za jakąś robotę*) або третьою особою (*Dobrze mu się jednak spalo*). Таким чином, більшість безособових речень – це конструкції, характерною рисою яких є формальна невираженість суб'єкта, а не відсутність цієї категорії загалом, тобто вони здатні відображати відношення дії до діяча.

Отже, семантика синтаксичної особи виявляється у процесі взаємодії різних засобів вираження: морфологічних, лексико-граматичних, конструктивно-синтаксичних, інтонаційно-синтаксичних. Агенсагента є компонентом об'єктивного плану категорії синтаксичної особи і відображає відношення „діяч-дія”. Поділ речень на агенсагента і дезагенсагента не збігається з їх поділом на особові й безособові.

Список використаної літератури

1. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.

ПОЕЗІЯ МАРІЇ МАТІОС ЯК ЕКСПЛІКАТОР ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ

Віра Котович

*доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
української мови Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
virako@ukr.net*

Ведучи мову про синтаксис збірки поезій Марії Матіос «Жіночий аркан у саду нетерпіння», маємо всі підстави вважати поетичні твори авторки експлікаторами експресивного синтаксису, позаяк усі відомі стилістичні фігури можна ілюструвати прикладами її віршів.

Назагал синтаксис поезій не лише експресивний, афективний (Шарль Баллі), емоційний, але й «виточений», «вигострений», «виструнчений», «викресаний». Стилiстичні фігури майже по-геометричному накладаються одна на одну, створюючи цілком оригінальний поетичний мовостиль Марії Матіос.

Розглянемо лише ті випадки, коли невеликий уривок тексту є репрезентантом трьох, а подекуди й чотирьох стилістичних фігур.

Анафора – єдинопочаток + *риторичне запитання* + *інверсія* – зміна традиційного порядку слів задля виокремлення значущого слова: **Ти** перелітуєш, як лань, – / Між трав, під небом, серед лісу. / Але проклята глухомань / **Тебе** не втримає. / Не бійся: / **Ти** зимуватимеш сама, / І далі житимеш – як палець. / **Тебе** крутитиме аркан – / **На витривалість сольний танець.** / **Ти** вийдеш з моди – що з води, / Схрестивши руки попід груди, / І пожинатимеш плоди / Своєї самоти. / Повсюди / **Тебе** питатимуть: **хто ти?** / **Чиї тепер у тебе очі?** / **Тебе** найближчі потолочать / Незгірш, як наймані кати (с. 8). Ритмомелодика поетичного тексту, як стверджують і мистецтвознавці, і лінгвісти, цілком відповідає ритмові українського народного чоловічого танцю аркан.

Епіфора – єдинозавершення + *алітерація* – смислове увиразнення фрази засобами приголосних звуків + *тавтологія* – посилення емоційності семантично подібними лексемами: *А там*

– *різниця і темниця, / Бакиши, / гашиши, / і нувориши. / Некоронована царице! / Ти не показуй, що дрижиши...* (с. 9). Добір епіфори уможливив створити контекстуальну тавтологію, за якої семантично нетотожні слова (*бакиши, гашиши, нувориши*) уподібнюються в одному зі своїх основних чи переносних значень.

Анепіфора – кільце строфи + *інверсія* + *парцеляція* – добір пунктуаційно ізольованих частин: **Чекаю свого Довбуша.** / Чекаю. / Ми всі такі: чекаємо когось. / Чеканням, як віками, обростаю, / Але чекаю. / Довбуша. / Свого. (с. 143). Витончений багатоаспектний прийом поетичного синтаксису в наведеній строфі можна іменувати інверсійною парцельованою анепіфорою.

Градація – употужнення емоційно-оцінної ваги лексем + *інверсія* + *парцеляція*: Милій Боже, кайданні руки / Від судьби його відверни. / Я чекаю тебе з розлуки, / Як чекала б з тюрми. / З війни. / Из чуми. / Из хули. / Неслави. / Из полону. / Из вигнання. / Не суди мене, **Боже правий,** – / Ти тяжкі мені дав знання (с. 66).

Епанафора – композиційний стик + *градація* + *алітерація*: **Сьогодні. / І завтра. / Й вічно** – / Судьба нам Суддя і Бог. / А смерть нам дихне у вічі – / Вмиратимемо удвох. / **Бо так не було нікому, / Нікому не буде так,** / Як двом нам завжди і знову, / ... А хто його знає, як... (с. 72).

Полісиндетон – багатосполучниковість + *асонанс* – окреслення милозвучності засобами голосних звуків + *антитеза* – контекстуальне, глибоко поетичне протиставлення + *ампліфікація* – нанизування синонімічних лексем: **Покірна, / Лагідна, / Палка, / Солодка, / Грішна** – / **Неминуча, / Прийшла із ночі – як ріка, / І розплела таємні кучері. / І обступила нагота. / І серце в дзвони калатало, / І чорне сонце з живота / Зійшило – і дихати не дало.**

Синтаксична будова поетичних текстів Марії Матіос демонструє майстерне поєднання форми й змісту, стає засобом трансформації структурно граматичного в глибоко художнє та сприяє беззастережній упізнаваності індивідуального авторського мовостилю письменниці.

Список використаної літератури

Матіос Марія. Жіночий аркан у саду нетерпіння. Львів: ПІРАМІДА. 2007.

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРЕПОВІДНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Оксана Кравцова

*доктор філософії, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*
ova.kravts@gmail.com

Комунікативно-прагматична спрямованість мовознавчих досліджень відображає аналіз тих чи тих мовних одиниць із позиції їхнього комунікативно-інтенційного діапазону, функцій, лексико-граматичних маркерів вербалізації в різних стилях і жанрах української мови.

Переповідність – функційно-семантична категорія, що, на шаровуючись на зміст речення, репрезентує умовисновки різних осіб. Основним засобом її вираження є термін «переповідні конструкції». Це модально-інтенційні висловлення, що їх використовують для ретрансляції певної інформації, для точного чи трансформованого відтворення власного або чужого мовлення, для непрямого переказування гіпотетичного знання.

Переказ чужого слова здійснюється під час інтеракції переповідача й адресата. Переповідач може реалізувати такі наміри: наголосити на раціональності сказаного; нагадати про раніше сказане, підтвердити / спростувати свою думку; передати чийсь слова (вітання, подяку, співчуття, скаргу, пораду, обіцянку, прохання, сповіщення); висловити докір / побоювання / несхвалення / нарікання; переказати згадку / спогад; передати гіпотетичну інформацію; ретранслювати питання задля уточнення раніше сказаного адресатом; висловити згоду чи незгоду з чийсь думками; передати колективні думки, підтвердити власні; переказати певні дані для нагадування того, про що йшлося раніше в бесіді (для повноти розкриття теми, зв'язності розмови); зробити покликання на усталені вислови, авторитетне джерело; висвітлити різні погляди, подискутувати; підсумувати щось тощо.

Переповідні речення відрізняються від інших своєю здатністю вербалізувати переповідні інтенції. Однак у художніх текстах, крім цієї базової функції, виокремлюємо ще такі функції

переповідних висловлень:

– інформативну (полягає в передаванні адресатові певних повідомлень): *Знаєш, Х'ялмаре, хтось мені казав, що коли двічі пройти крізь одне й те ж саме прокляття, воно розіб'ється* (І. Карпа);

– волонтактивну (стосується вираження волі суб'єкта, що фігурує в переповідному реченні): *Де би я не журився, коли поганий цар наказав принести ту качку, з якої я знайшов золоте перо* (З народної казки);

– аксіологічну (пов'язана з оцінними судженнями переповідача щодо того, про що йдеться під час ретрансляції інформації; під час переповідання її переважно виконують прислівники та прикметники (*слушно, точно, справедливий, корисний* та ін.): *Гарно ви говорили і про мертві квіти, і про мертву копійку, і про те, що минув час янголів, і як на чужому горбі можна вигребтися до статків* (М. Стельмах);

– магічну: *Так і так, я шукаю своїх братів. Мамка розсердилася на них і заклала: «Бодай ви полетіли гайворонами!»* (З народної казки);

– текстотвірну (доволі часто переповідач використовує переповідні речення, щоб нагадати адресатові, про що вони розмовляли раніше; такі висловлення слугують зв'язності тексту): *Я ж казав: мій сон пішов на татарський брід* (М. Стельмах);

– експресивну (ретранслюючи чуже слово, переповідач намагається відтворити емоційні почування того, хто став джерелом інформації для переповідної конструкції): *Пріська репетує на увесь садок: діду! діду!.. Думає – я не чую...* (Панас Мирний);

– номінативну (стосується ретрансляції іменувань, що їх переповідачі приписують певним особам, предметам, подіям): *Це королік-рибалка, так звать його англійці, а в нас він називається синьовуд* (Майк Йогансен).

Однак більшість переповідних висловлень виконує кілька функцій.

«ІМ'Я В НАУЦІ. ПРОФЕСОР ІЛАРІОН СЛИНЬКО»: ВІД КОНЦЕПЦІЇ МОНОГРАФІЇ ДО ВИДАННЯ

Олена Кульбабська

*доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*
o.kulbabska@chnu.edu.ua

1. Перша міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису відбулася в січні 1962 року у Львівському університеті (виголошено 23 наукові доповіді, з-поміж яких і доповідь доцента І. І. Слинька «Деякі спостереження над прямими додатками в українській мові»). Через три роки (у вересні 1965 р.) в Чернівецькому університеті провели другу синтаксичну конференцію, що її зніціював завідувач кафедри української мови Іларіон Іларіонович Слинько (56 науковців із різних регіонів України репрезентували свої наукові дослідження в царині граматики) [1, с. 13–15], а в жовтні 1997 р., прагнучи «золотої нитки не згубить» (О. Кобилянська), учениця проф. Слинька, д. філол. н., проф., завідувачка кафедри сучасної української мови Ніна Гуйванюк відродила традицію широкого обговорення результатів різноаспектних досліджень граматичного ладу української мови на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях «**Актуальні проблеми синтаксису**» (дотепер проведено 8 поважних наукових зібрань, 5 з яких присвячено науковій спадщині Іларіона Слинька – 1997, 2002, 2008, 2012, 2022). Зокрема, в ухвалі Всеукраїнської конференції 2012 р. учасники наукового форуму констатували необхідність підготовки й видання наукового доробку знаного в лінгвістичному світі дослідника, який заклав основи історичного й сучасного синтаксису, збагатив його концептуальні засади власними спостереженнями та висновками. Така праця – «Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько» – побачила світ 2019 р. (до 25-річчя від дня вічного спочинку науковця) і паралельно розпочала серію видань «Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті».

2. Мета монографічно-довідкового видання – вияскравити основні грані наукової та науково-методичної діяльності видатного українського граматикиста, повернути до наукового обігу його плідні ідеї та концепції [1, с. 6]. «Для реалізації задуму упорядниці – Олена Кульбабська й Наталія Шатілова – зібрали під ошатною обкладинкою різночасові статті Іларіона Іларіоновича, раніше не відомі або мало відомі науковій громадськості архівні матеріали, спогади онука й учнів про свого Навчителя, вітальні адреси. Це дало змогу в єдиному філологічному освітленні виявити творчу неординарність професора Слинька, оприятити Я-науковця, довести актуальність його праць та ідей в українській лінгвістиці» [2, с. 122].

3. Книжка має передмову, два розділи («Іларіон Іларіонович Слинько – відомий український учений і педагог», «Мовознавчі й лінгводидактичні аспекти дослідження синтаксису української мови в науковому доробку І. І. Слинька») й 5 додатків (їх унаочнено багатим ілюстративним рядом – фотокопіями документів, унікальними світлинами І. І. Слинька з родиною, колегами, учнями). Систематизований багатий фактичний матеріал дає підстави констатувати, що «основна науково-педагогічна діяльність Іларіона Слинька в Чернівецькому університеті припала на 70–80-ті рр. ХХ ст., на часи тоталітаризму й переслідування за обстоювання національної специфіки української мови. Панівна політика мовної асиміляції не давала змоги по-справжньому, повногосло розгорнутися таланту вченого, який, безперечно, міг би сказати й зробити в науці набагато більше, оскільки стояв на фундаменті кращих граматичних традицій українських граматикистів попередніх історичних періодів (О. Синявського, О. Курило, С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, О. Потебні, І. Огієнка та ін.)» [1, с. 7].

Список використаної літератури

1. Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько: монографічно-довідкове видання / упорядн. О. В. Кульбабська, Н. О. Шатілова. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 608 с. (Серія: Історіографія мовознавчої науки на Буковині).

2. Христіанінова Р. Наукові обшири професора Іларіона Слинька (Рец. на видання: Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько / упорядн. О. В. Кульбабська, Н. О. Шатілова. Чернівці, 2019. 608 с.). *Українська мова*. 2021. № 1 (77). С. 122–127.

КОЛОКВІАЛІСТИКА ЯК НАУКА Й ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Марія Личук

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
романо-германських мов і перекладу Національного
університету біоресурсів і природокористування України*
mariya.lychuk@gmail.com

Колоквіальність, тобто розмовність, мовлення є однією з найскладніших здібностей, які засвоює мовна особистість. Розмовне мовлення – це спонтанне мовлення, що реалізується в неофіційній ситуації за безпосередньої участі мовців з оперттям на прагматичні умови спілкування.

Традиційно значущим для мовної особистості є розуміння меж просторіччя, зниженого пласту лексики, колоквіальності і самого її існування, жаргону. У полі зору формування мовної особистості перебуває і сфера непідготовленого усного спілкування спеціалістів з певними особливостями риторики, зокрема колоквіального (розмовного) синтаксису, професійного діалекту, невираженою когерентністю теми. Найвиразнішими параметрами колоквіальності є непідготовленість і безпосередній характер спілкування.

Колоквіалістика – молода наука, однак її виокремлення уможливить згрупувати проблеми розмовного, насамперед усного діалогічного мовлення, створити типологію колоквіальних синтаксичних конструкцій, визначити їхню специфіку крізь призму прагматичних намірів мовця тощо.

Схарактеризуємо специфіку колоквіальності на синтаксичному рівні. Найпоширенішими колоквіальними синтаксичними конструкціями є такі.

1. *Синтаксично нечленовані побудови фразеологізованого типу.* У таких реченнях основним є модусний компонент, він супроводжує всі реалізації будь-якого виду фразеологізованого речення в мовленні. Найуживанішими є такі типи фразеологізованих побудов: а) фразеологізовані речення з тавтологійними компонентами зі значеннями «ствердження» та «оцінка», напр.:

Як робота, то робота; Що війна, то війна; Василь як Василь!; б) напівфразеологізовані речення зі значеннями «ствердження», «заперечення», «оцінка» та «волевиявлення», напр.: *Чим вони не слуги народу?; Але мені не до сміху; Коли там робити!; Що то за жінка!; Мало чого хто захоче!*; в) частково фразеологізовані речення: з відношеннями 1) темпоральними; 2) зумовленості; 3) пояснювальними та 4) аплікативними, напр.: *Він ще не встиг привітатися, як ...; На те і пісня, щоб слухати! Щастя, що сам не зважився принести.*

2. *Синтаксичні конструкція з інверсією.* Як порушення звичного порядку членів речення; певний елемент речення набуває спеціальних конотацій емоційності й експресивності. У реченні на перше місце виносять емоційно домінуючий елемент, напр.: *Квіти! Ви не повірите, які квіти він мені приносить!*

3. *Синтаксичні конструкції зі структурою питання – відповідь.* Такі конструкції позначені монологізмом суб'єктивної спрямованості, напр.: *Я на роботі був? Був. Гроші приніс? Приніс.*

4. *Перепитувальні синтаксичні конструкції.* Напр.: *Ти колись був у Києві? У Києві? Вже й не пам'ятаю.* Звичайно, такі конструкції відмежовуємо від справжнього перепитування: коли особа не розуміє чи не почула, про що йдеться.

5. *Синтаксичні конструкції з повтором.* Повтор (реприз) спостерігаємо у синтаксичних конструкціях з лексемами атрибутивного значення, напр.: *Цікаво, цікаво, дуже цікаво; Впевненість, впевненість – ось що потрібно для перемоги.*

Колоквіальні синтаксичні конструкції позначені специфікою імплікативності, що здатна передавати предметно-логічну, емоційну, суб'єктивно-оцінну інформацію.

Запропоновані колоквіальні конструкції – найбільш уживані в розмовному усному мовленні. Список їхніх видів постійно оновлюється, а їхнє дослідження уможливить упорядкувати типологію розмовних синтаксичних конструкцій загалом.

АНАЛІТИЧНІ НЕРОЗКЛАДНІ КОМПОНЕНТИ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ СИНТАКСИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ ТА КОРЕФЕРЕНТНОСТІ

Оксана Максим'юк

кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
o.maksymiuk@chnu.edu.ua

Питання аналітизму вираження значень синтаксичних категорій у сучасній синтаксичній науці знайшли втілення в т. зв. складених формах членів речення. Звернімо увагу на чинники, які зумовлюють аналітизм нерозкладних компонентів у структурі речення: 1) інформативна недостатність синсемантичних іменників, які виражають модифікувальні значення (кількісні, класифікаційні, фазисні, партетивні, дистрибутивні, комітативні тощо) і формують особливий синтаксичний зв'язок – *стійкої позиційної зв'язаності*; 2) категоріальні властивості граматично незалежного слова, його приналежність до певної частини мови; 3) ономасіологічні характеристики; 4) приналежність до певного семантичного класу слів (автосемантичних чи слів послабленої номінативності). Наприклад, іменники з неозначено-кількісним значенням (типу *низка*, *вервиця* та ін.) потребують обов'язкової сполучуваності з іменниками абсолютивної семантики для забезпечення повноти реалізації референтного значення та завершення синтаксичної конструкції (*низка подій*, *вервиця днів* тощо).

Різні типи аналітичних нерозкладних компонентів по-різному виявляють кореферентні співвідношення в плані синтаксичної номінації, що дає змогу диференціювати статус нерозкладних (синтаксично і семантично зв'язаних) словосполучень іменного типу, які в реченні стають позиційно стійкими, оскільки у певній синтаксичній позиції вони виконують синтаксичну функцію одного члена речення – підмета, присудка, головного члена односкладного речення чи поширювачів об'єктного, означального чи обставинного типу.

Кореферентність аналітичних нерозкладних компонентів

засвідчує трансформацію синтаксичних зв'язків у структурі речення і утворення складних (трикомпонентних) утворень, в яких вільне словосполучення займає позицію одного (залежного) компонента, як-от: *тихий голос – сміятися тихим голосом* (// *сміятися тихо*); *говорити тихим голосом* (// *говорити тихо*); *голосний сміх – сміятися голосним сміхом* (// *сміятися голосно*); *руса коса – дівчина з русою косою* (// *русокоса дівчина*); *високий зріст – хлопчина високого зросту* (// *високий хлопчина*) тощо.

Трансформація синтаксично вільних зв'язків у позиційно стійкі відбувається в умовах речення. Прикладом того, як синтаксична функція видозмінює характер сполучуваності слова, є трансформація факультативної сполучуваності в обов'язкову, позиційно стійку у випадку, коли обов'язковим стає означальний компонент вільного словосполучення. Наприклад, коли позицію підмета і присудка займає те саме слово, референти збігаються: ***Слава цих людей – це Геростратова слава*** (// ***слава Герострата***). Повтор тієї самої форми називного відмінка у позиції присудка підсилює номінативність підмета, а речове значення присудка починає виконувати атрибутивний компонент, що й виявляють кореферентні співвідношення: // ***Слава цих людей – Геростратова***. Порівняймо інші приклади: ***Сьогоднішній день – найкращий день*** // ***Сьогоднішній день – найкращий***. ***Праця лікаря – надзвичайно відповідальна праця*** // ***Праця лікаря – надзвичайно відповідальна***.

Основне референційне значення синтаксично неподільних словосполучень виражає не стрижневий компонент (граматично незалежний), а компонент, що займає синтаксично залежну позицію. Компонент словосполучення, який актуалізує певну ознаку референта, (квантитативну (кількісну), розподільну (вибірковості), уточнювальну) і под.), хоч і займає граматично незалежну позицію, містить додаткову інформацію у плані номінації. Порівняймо: ***згряя птахів*** // ***птахи (їх згряя)***, ***кожен з нас*** // ***ми (кожен)***, ***дехто з них*** // ***вони (дехто)*** тощо.

Структурно-семантична достатність компонента речення визначається такими факторами, як абсолютна інформативність (номінативність для іменних компонентів), синтаксична завершеність, що залежить від синтаксичної сполучуваності слова зі словом.

ЕКСПРЕСИВНИЙ СИНТАКСИС ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ІВАСЮКА

Лариса Маркуляк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
l.markuliak@chnu.edu.ua*

У 60-х рр. ХХ ст. арсенал лінгвістичної науки поповнився терміном «експресивний синтаксис», уведений Ш. Баллі. В українській науковій парадигмі експресивний синтаксис стає предметом дослідження мовознавців Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Н. Сологуб та ін. Проте цю лінгвістичну категорію науковці інтерпретують по-різному, що пов'язано з різноаспектними підходами при вивченні художнього тексту (функціонально-прагматичним, художньо-естетичним тощо). Відома мовознавиця Ніна Гуйванюк пропонує розглядати категорію експресивності як основу експресивного синтаксису в синтезі з проблемами художності, мовної естетики, емоційності тощо [1].

Предметом наших наукових пошуків послужила поетична творчість знаного буковинського письменника Михайла Івасюка. Спробуємо проаналізувати арсенал експресивного синтаксису в поезотворчості цього автора, позаяк найхарактернішими ознаками синтаксису поетичної мови є її «насиченість специфічно-художніми елементами мовного вираження експресивних значень і відтінків» [3, с. 346–347]. Саме поезія «прихистила» М. Івасюка, врятувала його від розпачу після трагічної загибелі сина Володимира, славетного українського композитора, якого знищила тоталітарна система в травні 1979 року. «Тепер я викричуся в ці рядки на почорнілому папері, аби вони, незграбні й кволі, ввібрали у свої обвуглені слова і звуки мої нестерпні болі і хоч крапельку розпуки», – напише згодом у вірші «Я викричався» поет.

Основою поетичного синтаксису є «наповнення формально-семантичної структури речень різної будови новим комунікативним змістом, поетично змодельованим відтворенням дійсності через призму авторського Я, через систему образних

асоціацій і схем, що відображають нуртування думок і почуттів, створюючи особливу мовну експресію» [1, с.419].

Серед засобів експресивного синтаксису в поезотворчості М. Івасюка варто виділити такі: 1) анафора (*Болить моя самотність... Болить і порожнеча... Болить мені і світло твоїх ліричних пальців, що падали пташками на клавіші рояля... Болять мені нестерпно твої всі манускрипти...*[2, с.129]; 2) градація (*Колись знайомі і не дуже проходили повз мене похмурі і байдужі, а нині вже й вітаються зі мною і мовчком питають, і мовчком сумують, і мовчком картають...*) [2, с.135]; 3) паралелізм (*Як місяць не зійде, то став цей осліпне. Сховаються зорі, бліді, непривітні* [2, с.80]; 4) повтори (окремих слів, словосполучень і речень) (*А спогади, немов фіранки білі у сутінках, ворухнуться в мені*) [2, с.102]; 5) питальні висловлення (*Ви, дерева, Чому ви мовчите, коли я з матір'ю шукаю Сина? Чому не кричите? Хіба не бачите жахної порожнечі, в якій йдемо, як дві примари? Чому ви мовчите? Чому не кричите?* [2, с.116].

Тож досягненню експресивної тональності поетичного дискурсу Михайла Івасюка слугують анафора, тавтологія, градація, паралелізм, повтори, питальні висловлення. Це потужний виражальний арсенал, за допомогою якого поезотворчість Михайла Івасюка виявляє, з одного боку, особливості мовної культури світу українців, а з іншого, – потверджує мовну особистість знаного автора, бо «він був справжній поет» (Б. Бунчук).

Список використаної літератури

1. Гуйванюк Ніна Василівна. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2009. 664 с.
2. Івасюк Михайло. Вибрані поезії. Чернівці: Букрек, 2012. 296 с.
3. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. К.: Рад. шк., 1962.

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ НАДЛИШКОВОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІ МОВІ НА РІВНІ СКЛАДНОГО БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО РЕЧЕННЯ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Людмила Марчук

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
української мови Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
lyudmylamarchuk60@gmail.com*

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на вивчення та аналіз мовних явищ у комунікаційно-функційному аспекті. Мовна економія та мовна надлишковість взаємопов'язані у впливі на розвиток та функціонування мови: умови спілкування сприяють створенню в мові надлишковості, певного «запасу міцності», а принцип економії утримує цю надлишковість у розумних межах, не допускає надмірностей. Економія та надлишковість мають антропоцентричну природу, оскільки саме автор тексту, створюючи його, пропонує такий чи такий спосіб побудови висловлення, що залежить від особливостей авторського мислення. Теорія надлишковості пов'язана з когнітивною наукою, оскільки також «...досліджує механізми людської свідомості, що визначає оперативне мислення і пізнання світу, або – в категоріях кібернетики – отримання, збереження, переробку, передачу і генерацію інформації» [1, 175]. Для аналізу надлишкових висловлень використовуємо поняття «інформації», тлумачення якого у філософській літературі дозволяє лінгвістам виділяти 2 аспекти: розрізнявальний [2, 409] і семантичний. У розрізі семантичного аспекту висловлення визнаємо надлишковим, якщо в процесі розвитку мовлення у його складі функціують повнодублетні компоненти.

Серед екстралінгвістичних чинників, що викликають надлишковість на рівні складного багатокompонентного речення (СБР), виділяємо: 1) об'єм оперативної пам'яті; 2) авторське мислення; 3) пресупозицію; 4) особисті характеристики комунікантів.

Дослідження об'єму оперативної пам'яті дозволяє визначити розмір СБР з явищами надлишковості, оскільки СБР з великою кількістю предикативних одиниць (ПО) комуніканти можуть важко сприймати, то явище мовної надлишковості надає СБР властивостей компактності.

Обсяг оперативної пам'яті людини визначає розміри СБР та регулюється числом 7 ± 2 , запропонованим у психологічній концепції Д. Міллера [4]. Пізніше з'явилась «гіпотеза глибини» В.Інгве, в якій він стверджував, що синтаксична структура фрази завжди матиме обмежену глибину, що не перевищуватиме семи (плюс / мінус) два рівні [3].

В українській мові функціують в основному СБР, ПО яких не більше, ніж 6 – 8 компонентів. Напр.: *Максим танцював як бог – де воно в нього й бралось, музика сама підказувала, як треба рухатись, здавалось, і землі не торкався подошвами, так легко ніс своє тіло, і дівчата замалим не в чергу до нього записувались* (А.Дімаров). Надмірність спостерігаємо в конструкціях із багатокомпонентною сурядністю, структура яких має 3–8 компонентів: *І весілля справили, тут же, в найбільшій майстерні, і столи накрили, і гуляли три дні* (Г.Тарасюк), где ПЕ1 = ПЕ2+ПЕ3.

Середню довжину багатокомпонентних конструкцій визначаємо за формулою: $n(\text{cp}) = (N_i P_i) : 100$, где $n(\text{cp})$ – середня кількість ПО, N_i – кількість компонентів (три, чотири, п'ять і т. д.), а P_i – доля речень з цією кількістю компонентів у конструкціях кожного виду у відсотках.

Список використаної літератури

1. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ: АртЕк, 1998. 335с.
2. Hill N. Introduction to linguistics structures. New York: Macmillan, 1958. 621p.
3. Yngue V. H. A Model and Hypothesis for Language Structure. *Proceedings of American Philosophical Society*. Vol. 104,5, 1957. S. 59 – 65.
4. Miller G. A. Human Memory and the Storage of information. *IRE Transactions on Information Theory*, 1956. DOI: [10.1109/TIT.1956.1056815](https://doi.org/10.1109/TIT.1956.1056815)/ Corpus ID: 40841492.

ПРОБЛЕМИ ДЕТАЛІЗАЦІЇ ОСНОВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Денис Мединський

учитель української мови та літератури СШ № 120 м. Києва
medynskyi_denys@ukr.net

Синтаксис – рівень мови, який визначає не лише специфіку її граматичного ладу, а й забезпечує власне процес спілкування. Тож не випадково вирізнення в мові різних її ярусів, зокрема синтаксису, як відносно самостійної підсистеми загальної мовної системи, підсистеми зі своїм набором одиниць та відношень є однією з важливих передумов створення метамови сучасної лінгвістики. Синтаксична одиниця – це функціонально маркований і граматично впорядкований мовленнєвий ланцюг, що є довільною змістовно значущою послідовністю слівформ, навіть і окремою слівформою. Як основні синтаксичні одиниці української мови кваліфікують наступні синтаксичні утворення: слівформа, словосполучення, словоз'єднання, речення, текст і надфразну єдність [1].

У системі синтаксичних одиниць української мови зафіксуємо й поставимо на вершину відповідної схеми дві одиниці: слово й конструкцію, які кваліфікуємо як базові синтаксичні одиниці, основу формування всього комплексу наступних синтаксичних утворень. Саме базові одиниці передусім і становлять предмет синтаксису, компетенцію й сферу безпосереднього застосування апарату цього розділу граматики, пов'язану з вивченням і описом мовленнєвих ланцюгів і їхніх компонентів. Отже, саме ці одиниці є універсальними синтаксичними категоріями, можливо, з деякими застереженнями щодо полісинтетичних мов. У всіх мовах є певні слова чи аналоги слів, що так чи інакше поєднуються в мовленнєвих ланцюгах і утворюють конструкції певного типу. Однак і окремі слова як синтаксичні одиниці, і побудовані з них конструкції надзвичайно різноманітні як у функційному, так і в структурному плані, а тому потребують деталізації передумов їхнього втілення в конкретні комунікативні акти [2].

У мовленнєвому ланцюзі слово – уже компонент якоїсь конструкції чи її функціональний субститут, а отже, це вже *словоформа* (структурно мінімальна синтаксична одиниця, що функціонує або як комунікативно значущий елемент певного мовленнєвого ланцюга, або як самостійне синтаксичне утворення), наприклад, будь-який член речення, стрижневий чи залежний компонент словосполучення, але може постати й ціле речення на зразок (*Світає*) чи (*Встаньте*), навіть текст, якщо це, наприклад, вівіска з назвою будь-якого закладу чи підприємства.

Конструкція конкретизована й представлена кількома її різновидами: *словосполученням* (поєднання двох чи більше повнозначних слів (словоформ) на основі підрядного зв'язку), *словоз'єднанням* (поєднанням двох чи більше повнозначних слів на основі сурядного зв'язку чи інших семантико-граматичних відношень, які не є власне підрядним зв'язком речення), *реченням* (може бути будь-яка словоформа й навіть квазіслово, будь-яка конструктивно детермінована послідовність слів, тобто певна синтаксична одиниця, якщо вона функційно маркована як одиниця комунікативна), *надфразною єдністю* (поєднанням двох і більше речень, які пов'язані між собою формальними лінгвістичними засобами лексичного чи граматичного характеру й об'єднані спільністю теми, настановою на змістову повноту окремого акту комунікації) та *текстом* (синтаксичною одиницею як певним комунікативно значущим, формально й змістовно завершеним мовленнєвим утворенням побудованим з певною прагматичною настановою) – відповідно до лінгвістично значущих функціональних і структурних характеристик. Будь-яка із цих синтаксичних одиниць також може виконувати різні функції й бути побудована по-різному, охоплюючи, разом з основними, і якісь інші синтаксичні одиниці, зокрема й не зафіксовані в системі тих, які прямо орієнтовані на предмет синтаксису. Наприклад, словоформа як основна синтаксична одиниця може бути не лише реченням (*Вечоріє; Тиша*) чи текстом (*Перехід; Меблі; Стукайте*), а й стрижневим чи залежним компонентом словосполучення (*дуже цікаве й цікаве оповідання*), тим чи іншим членом речення (*У мене у дворі росте клен; Я посадив у своєму дворі й клен; Це дерево – клен*). Усе це різні синтаксичні одиниці. Якщо йдеться не про значення загалом, а

про конкретне речення, то воно може бути простим чи складним, односкладним чи двоскладним, розповідним, питальним чи спонукальним, повним чи неповним, і щоразу це буде певна синтаксична одиниця [3] зі своїми параметрами, протиставленими аналогічним параметрам інших синтаксичних одиниць.

У зв'язку з цим постає проблема та прагнення лінгвістів деталізувати не лише базові, а й основні синтаксичні одиниці для того, щоб ґрунтовніше дослідити їхні структурні й функціональні різновиди, характер взаємодії між ними, ступінь комунікативної значущості певних синтаксичних утворень, їхню адекватність, яку пов'язані з основними функціями мови та її прямим призначенням: забезпечувати процес спілкування між людьми з максимальною ефективністю й за різних обставин. Отже, постає потреба у формуванні на додаток до базових і основних синтаксичних одиниць щонайменше ще одного їхнього класу – похідних синтаксичних одиниць, які конкретизували й розподіляли б основні синтаксичні одиниці за різними підкласами відповідно до тих чи тих функційних і структурних характеристик.

Список використаної літератури

1. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: Вибр. праці. Чернівці: ЧНУ, 2009. 664 с.
2. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 244 с.
3. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови (формально-граматична структура простого речення; члени речення): навч.-метод. посіб. Вінниця: ВНУ, 2002. 30 с.

СИНТАКСИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОВОСТИЛЮ ЄВГЕНІЇ ЯРОШИНСЬКОЇ

Галина Морараш

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін ПВНЗ*

«Буковинський університет»

ggalya.morarsh@gmail.com

Наукові спостереження над синтаксисом художньої мови письменників засвідчили, що він є виразником індивідуального стилю автора. Чимало дослідників вважають синтаксичну організацію тексту чи не найпоказовішою з усіх показників ідіостилю. Зокрема, Н. Гуйванюк зауважує, що «саме в синтаксисі, окреслюється виразно і власне авторська (індивідуальна) стилістика твору» [1, с. 517]. Синтаксичний почерк письменника підпорядкований авторському задумові та безпосередньо пов'язаний із його мовним досвідом і світосприйняттям.

Синтаксична організація творів Є. Ярошинської спирається передусім на живомовні та фольклорні джерела рідної мови та відповідно відзначається такими маркувальними особливостями: 1) вона підпорядкована творчому задуму автора, що полягає у відображенні світу, характерного для життя, побуту, мовної практики народу, серед якого він виріс і жив, що витворює розмовний колорит тексту; 2) позначена манерою оповіді, близької до усної народної творчості – української пісні та думи, що витворює народнопісенний колорит тексту; 3) відображає період становлення української літературної мови на Буковині, формування її західноукраїнського варіанта (відображення розмовних і діалектних особливостей).

Філософські роздуми про життя людей, найбуденніші життєві колізії, найпростіші деталі традиційного селянського побуту Є. Ярошинська передає за допомогою синтаксичних одиниць: простих і складних речень, конструкцій, ускладнених порівняльними зворотами, які забезпечують специфічну тональність фрази, інтонаційний малюнок, властивий мовленню буковинців.

Виразними в ідіолекті письменниці є синтаксичні діалектизми, які найповніше передають особливості місцевої говірки, а також використання діалектних та архаїчних сполучників як засобів поєднання предикативних одиниць у складному реченні. Будову простого речення визначає форма присудків, що мають певну специфіку в досліджуваних текстах.

У мовистилі авторка майстерно використовує різноманітні порівняння. Такі конструкції надзвичайно строкаті за своєю структурою та засобами зв'язку. Здебільшого – це порівняння, у складі яких функціонують сполучники *мов, немов, мовби, як, ніби, неначе, гейби* та ін. [3]. Окрему групу складають порівняння, які є фразеологізованими зворотами, це своєрідні синоніми до окремих слів, але значення їх більш виразне, образне, експресивне, на відміну від окремих слів. Такі побудови надають образності художньому мовленню письменниці, розширюють уяву читача. Напр.: *стояти мов вкопаний (мов закаменілий, як мертвий)* – непорушно; *мов скажений, мов пробуджений зі сну, мов у лихорадці* – швидко, несподівано, не усвідомлюючи власних дій; *як тіло без душі* – кволо тощо [3].

У творах Є. Ярошинської простежується широкий простір авторських інтенцій, які реалізують різні засоби (питальні та непитальні конструкції, реченнєві еквіваленти, стилістичні фігури). Виразною експресивністю позначені повтори. На переконання С. Шабат-Савки, мовець використовує повтор – один з естетичних прийомів для того, щоб передати надзвичайно високу емоційність тексту, увиразнити експресивність авторського дискурсу, особистісні переживання та почуття [2, с. 271]. У творах Є. Ярошинської мовною експресією позначені повтори (простий контактний, розширений, кільцевий, ланцюговий, повтор-підхоплення), які увиразнюють і підкреслюють різноманітні семантично-стилістичні відтінки художнього тексту.

Список використаної літератури

1. Гуйванюк Н. В. Слово – речення – текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.
2. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.
3. Ярошинська Є. І. Твори. Київ: Дніпро, 1968. 468 с.

ТИПИ ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ У КОМУНІКАТИВНОМУ АСПЕКТІ

Галина Навчук

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук
та українознавства Буковинського державного медичного
університету*
navchuk.galina@bsmu.edu.ua

Лариса Шутак

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук
та українознавства Буковинського державного медичного
університету*
larisa3110@ukr.net

Сучасна теорія окличного речення ґрунтується на емоційно-експресивному принципі, в основі якого зіставлення їх із неокличними конструкціями, зокрема з реченнями за метою висловлювання. У багатьох випадках можна спостерігати не тільки повний збіг структурної схеми окличних речень і речень за метою висловлювання, але й тотожний лексико-граматичний склад. Напр: *Вам принесли лист* – повідомлення і *Вам принесли лист!* – повідомлення з відтінком радості, под.: *Тато прийшов* і *Тато прийшов!*; *Що ти робиш?* – запитання і *Що ти робиш!* – обурення; *Нехай спить* – схвалення з відтінком замилювання і *Нехай спить!* – наказ і т. д. Однак структурно-семантична подібність між окличними реченнями й комунікативними типами речень не свідчить про їх ідентичні значення. Своєрідність цих одиниць виявляється на комунікативно-прагматичному рівні, де диференціювальну роль, окрім інтонації, відіграє комунікативна настанова, що корелює з функцією.

Окличні речення, що виконують обидві функції, у структурному й семантичному плані є варіантами розповідних, питальних, спонукальних і бажальних речень. Здебільшого вони не мають спеціальних лексичних і граматичних (сегментних) засобів вираження емоцій. Основним маркером вираження емотивної функції в них є такий супрасегментний засіб, як інтонація, що увиразнює повідомлення, питання, накази й прохання.

Зважаючи на **біфункціональність**, ці речення треба

характеризувати як розповідно-окличні, питально-окличні, спонукально-окличні й бажально-окличні, де емоційний компонент є конотативним. Напр.: *При щирості між людьми, при глибокій і міцній симпатії ніякий ризик не страшний!* (Леся Українка); – *Нащо мені знаходити, – відповів весело Остап, – коли я вже її найшов!* (А.Чайковський); *Забирайтеся звідси!* (Ірина Вільде); *Коли б хоч ти була щасливіша од мене!* (І. Нечуй-Левицький).

Варто зазначити, що такі різновиди окличних речень, як вигуківні, вокативні, нечленовані, метакомунікативні й обірвані, не в усіх випадках структурно співвідносяться з неокличними. У них емотивна функція реалізується за допомогою різних сегментних мовних засобів (частки, займенникові та прислівникові слова, порядок слів й ін.), а інтонація лише підсилює емоції, передані цими засобами. Характерно, що всі засоби оформлення такого типу окличних речень насамперед виражають емоції, а вже потім інші «співзначення» (повідомлення, питання, прохання, спонукування тощо). Оскільки основною для цих речень є функція передачі емоцій, то вони належать до **власне-окличних**. Емоційне значення в них є основним, спеціальним значенням, воно є денотативним. Напр.: – *Оце видовище буде! Хай-но шаблюкою помагає на них!* (Ю.Клен); – *Як же тут гарно!* (Ірина Вільде).

Власне-окличні речення характеризуються моделями, які закріпилися за ними, і формальними показниками (частки, займенниково-прислівникові слова й ін.), тому здебільшого не мають потреби в контекстній мотивації: їхні значення «розпізнаються» автономно. Такі речення є не тільки фактом мовлення, але й певними моделями мови, бо мають специфічне оформлення.

Однак інколи без контексту чи ситуації спілкування не можна визначити тип окличного речення (біфункціональне воно чи власне-окличне). Йдеться про речення, оформлені за допомогою слів **як, що, хто, скільки, який, що за, невже, хіба**, які належать водночас і до словникового складу мови, і до засобів словотвору, і до граматики, і до засобів вираження модальності й емоційно-експресивних відношень. Основу їхньої семантики складає релятивне значення.

Отже, аналіз досліджуваного мовного матеріалу свідчить, що семантика окличного речення та його тип залежать від виконуваної функції та мовленнєвого наміру. Тому правильно й точно витлумачити його зміст можна тільки в контексті.

ПОЕТИКА НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ

Олена Олексенко

кандидат філологічних наук, професор кафедри
української мови Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

oleksenkoolena@gmail.com

Для дослідження обрана актуальна для поетичної граматики тема, якої лінгвісти торкалися побіжно в загальній парадигмі вивчення поетичного синтаксису. Її розкриття націлене на встановлення художньої енергетики номінативних речень у поетичному мовленні як сконцентрованого вияву предикації, пов'язаного з внутрішнім мовленням ліричного героя. Номінативні речення в мовленні поезії, зокрема лірики, виконують особливі художні функції, оскільки їхнє нечленоване предикативне значення вирізняється на тлі інших реченнєвих конструкцій як змістовно згущене, семантично містке.

Такі речення не тільки інформують номінативними знаками про світ реальності чи про внутрішній світ ліричного героя і вказують на сюжетні виміри «тут і зараз», наприклад: *Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік* (В. Стус, Тагіл. Зима...) а й перебирають на себе характеризувальні: *Озер осінніх сонні небеса* (М. Вінграновський, Щуче), оцінні функції: *Таксі, автобуси, авто, / і мотоцикли, і кибитки*. І далі: *Маршрути горя і безчесть* (Л. Костенко, Машини, шини...), викликають широке коло асоціацій, сприяють виникненню емпатії в читача: *І дощ, і сніг, і віхола, і вітер./ Високівольтна лінія Голгоф* (Л. Костенко І дощ, і сніг, і віхола, і вітер).

Окрему увагу привертає лексичне забезпечення цих синтаксичних одиниць і зв'язок семантики слів з характером виконуваних реченнями функцій.

Як структурний елемент тексту вони беруть участь у створенні його композиції, часто займаючи сильну позицію початку твору і тим самим визначаючи хронотопні ознаки сюжету вірша, чи слугують рамковим обрамленням, можуть виявлятися і як елементи «стрічки» подій і фактів, що динамічно

розвиваються чи навпаки їхній хід притишується, тобто брати участь у створенні кінематографічності тексту.

Номінативні речення є активним чинником у творенні стилістичних прийомів і фігур, зокрема композиційного кільця (рондо), наприклад, початок вірша: *Дванадцять рублів пенсії, коза, / Синенька хата на одну кімнату* і завершення: *Дванадцять рублів пенсії і хата* (М. Вінграновський, Баба Марта), гендіадису: *О ніч німа, пустельна і совина! / Цей холод, ця тілесна печія...* (Ю. Андрухович, Сумнів), полісиндетону, анафоричного повтору, антитези тощо.

Дослідження художньої спроможності номінативних речень дає підстави для висновку про те, що вони посідають особливе місце в поетичному синтаксисі, слугуючи цілісному вираженню форми і змісту твору, образно презентуючи картини життя.

Список використаної літератури

1. Бистрова О. Домінантний образ і поетичний синтаксис. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. № 35. С. 49–59.
2. Вихованець І. Р. *Грамматика української мови. Синтаксис*: підручник. Київ: Либідь, 1993.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ: Наукова думка, 1987.
4. Ковтунова И. И. *Поэтический синтаксис*. Москва: Наука, 1986.
5. Николина Н. А. Номинативные предложения в композиции поэтического текста. *Поэтическая грамматика*. Т. 2. Москва: ООО Издательский центр «Азбуковник», 2013. С. 38–56.

ФУНКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ ЯК ДИСКУРСИВНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ

Неля Павлик

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри української мови та славістики

Бердянського державного педагогічного університету

pavliknelya80@gmail.com

Епістолярний дискурс – це багатопараметризована структура, що має форму зв'язного тексту, покликаного виконувати комунікативну функцію, містить прагматичний чинник, соціальний контекст, який відтворює уявлення про учасників спілкувального процесу, часовий та просторовий параметри тощо. Лист визначаємо як цільнооформлений, орієнтований на конкретного адресата зв'язний текст зі специфічними усталеними частинами початку і кінця, розрахований на передачу інформації в часі і просторі. Епістолярний текст структурно наповнений дискурсивними одиницями, котрі в дослідженні потрактуємо як будь-яку мовну/текстову одиницю, що набуває комунікативно-прагматичного значення у соціально параметризованій ситуації спілкування. За функційними і структурними особливостями дискурсивні одиниці розмежовуємо на загальнотекстові, котрі актуалізуються не лише в епістолярних, а й в інших класах текстів, та специфічні – композиційні елементи листа, що репрезентують його як цілісне жанрове утворення.

З-поміж виокремлених типів дискурсивних одиниць, які є складниками досліджуваних епістолярних текстів, чільне місце посідають питальні речення, що виконують роль одного із засобів отримання необхідної інформації. Прямі питальні конструкції мають чітку позицію у структурі тексту, перебувають на початку або в кінці листа, виступають основними засобами вираження питання, не містять якого-небудь підтексту, факультативних елементів. Предикативний член, як правило, виражається формою дійсного способу дієслова, рідше – умовним способом, аналітичною формою наказового способу, інфінітивом.

Питальні речення можуть виконувати контактоутворювальну функцію, тобто сприяти продовженню спілкування, стимулюючи лист-відповідь.

Крім прямих питальних речень, котрі вимагають конкретних відповідей, трапляються риторичні питальні форми, що відрізняються своєрідним змістом, метою та емоційно-експресивним забарвленням. Їхнє застосування дозволяє посилити емоційне враження про душевний стан автора і надати тексту експресивної сили.

С. Шабат-Савка звертає увагу на здатність питальних форм реалізовувати «усю гаму емоційно-оцінних та суб'єктивно-модальних значень з високим ступенем експресії. Однак вираження всіх цих значень залежить від мовця, його позитивного чи негативного ставлення до об'єкта оцінки, а також і від адресата мовлення» [218, с. 303]. Дослідниця переконує, що оцінні запитання можна поділити на дві семантичні групи: з позитивною оцінкою (в проаналізованому епістолярії трапляються досить рідко) та з негативною оцінкою.

Питальні конструкції характеризуються певними структурними й інтонаційними (розділовими знаками на письмі) особливостями, за допомогою яких автор намагається привернути увагу адресата. Ці речення сприяють вирішенню конкретних прагматичних завдань, акцентують увагу на предметі мовлення. До того ж, питання несуть емоційно-оцінне навантаження, надаючи текстам більшої динаміки, увиразнюють думку, створюють відповідний настрій, враження бесіди.

Отже, у структурі різних типів епістолярної комунікації особливий акцент припадає на питальні речення, що виконують роль одного із засобів отримання необхідної інформації і сприяють успішній та оптимально ефективній комунікації.

Список використаної літератури

1. Шабат-Савка С. Категорія питальності в аспекті оцінної модальності. Південний архів. Філологічні науки. Херсон: Айлант, 2002. Вип. XIV. С. 302–305.

ВІРШОВЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЕЗІЇ ІОНА МІНУЛЕСКУ

Крістінія Паладян

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
румунської та класичної філології Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

c.paladyan@chnu.edu.ua

У румунській літературі початку ХХ століття Іон Мінулеску вважається поетом нового покоління, реформатором і новатором у царині художніх форм та засобів їх творення. У своїх творах він «сценічно представляв літературну революцію» [4, с. 200], демонстративно пропагував прагнення до індивідуалізації та відмову від канонів. Його поезія характеризується асиметричністю та неупорядкованим характером, у ній простежується «показовість новизни, звуковий парад та свобода ритмів» [4, с. 201]. Такі ознаки спонукали літературознавців охарактеризувати його вірші як верлібр.

Віршовий аналіз творів І. Мінулеску показав, що його твори побудовані за допомогою техніки типографічного роздрібнення класичного вірша. У них простежується розбіжність між інтонаційно-фразовим членуванням у вірші та метричним членуванням, що суперечить визначенню верлібру як «нульової» або «мінус» системи віршування, основною рисою якої є поділ поетичного мовлення на синтаксично завершені рядки. Для створення новизни та підкреслення інтонаційної наповненості твору, поет використовує віршове перенесення.

Перенесення, енжамбеман (фр. enjambement) – це прийом віршування, заснований на невідповідності між синтаксисом і метром вірша, який полягає у перенесенні частини слова або фрази з одного рядка у другий, зумовлений розбіжністю ритмічної паузи із смисловою [1, с. 127].

У поезії І. Мінулеску енжамбеман посідає особливе місце, він використовує цей прийом віршування як акт поетичної свободи, який дає можливість створювати твори з підвищеною емоційністю та виразно-смісловим навантаженням. Енжамбеман І. Мінулеску виконує експресивні та формотворчі функції і є

одним з найефективніших поетичних засобів, який «розкриває» всі можливості художньої мови та підкреслює індивідуальний стиль письменника.

Як елемент експресивної забарвленості тексту, енжамбеман підвищує роль інтонаційної наповненості вірша, наближаючи його до наспівного та надаючи віршеві специфічного ритму, який виникає завдяки реалізації поетичної інтонації у віршовому синтаксисі через графічне виокремлення частини фрази або слова. Всупереч правилам віршування, згідно з якими численні переноси у творі створюють прозову інтонацію, характерну для побутової, довірливо-інтимної розмови, енжамбеман І. Мінулеску надає віршеві романсну інтонацію, піднесений характер, риторичність та грандіозність.

Енжамбеман у творчості І. Мінулеску виконує формотворчу функцію. Прагнучи отримати нові, досконаліші та більш ускладнені форми, поет використовує енжамбеман для створення неупорядкованих вольних розмірів нетрадиційного типу. Такі твори створені технікою роздрібнення класичного вірша на окремі короткі рядки, іноді додаючи склади чи рядок. Серед них виділяємо структури, побудовані на основі певного розміру, в яких відчувається ритмічна інерція тексту, а рядки, здебільшого, можна переписати ізометрично, та власне вольні розміри із необмеженим діапазоном стопності, в яких ритмічна скандовка втрачається, а чергування різностопових рядків не підпорядковане ніяким закономірностям [3, с. 9-10]. Таким чином, віршотворча техніка І. Мінулеску, з одного боку, спрямована на розхитування канонів традиційного віршування, з іншого, – націлена на створення нових, експериментальних способів віршування.

Список використаних джерел

1. Mazaleyrat J. *Eléments de métrique française*. Paris: Armand Colin, 2016. 240 p.
2. Minulescu I. *Românțe pentru mai târziu*. București: Litera. 2009. 100 p.
3. Paladian K. *Disordered Verse vs Early Romanian Verse* Libre. *Philobiblon. Transylvanian Journal Of Multidisciplinary Research in the Humanities*. Cluj-Napoca. 2021. XXVI (1). P. 3–19.
4. Streinu V. *Versificația modernă*. București : Eminescu, 1991. 346 p.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТИПОЛОГІЙНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Ірина Попова

*доктор філологічних наук, професор, декан факультету
української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*
popova.iryana57@gmail.com

У сучасній новітній лінгвістиці беззаперечним є те, що лише в синтаксисі всі засоби мови набувають своєї функційної спеціалізації, стаючи фактом мовлення.

Системне осмислення найвищого мовного рівня можливе, на нашу думку, за умови його опису в категорійних вимірах з урахуванням того, що фундаментальними категоріями метамови українського синтаксису є **синтаксична одиниця, синтаксичний зв'язок та синтаксична модель** [2, с. 21].

Незважаючи на те, що такий складник цієї тріади, як синтаксичні одиниці описані досить докладно [1; 3; 4 та ін.], усе ж у синтаксичній теорії наявні різночитання у витлумаченні їхньої сутності та специфіки. З опертям на такі поняття, як мовленнєвий ланцюг, граматичне впорядкування його елементів та функційне маркування, синтаксичну одиницю можна визначити як функційно маркований і граматично впорядкований мовленнєвий ланцюг, що є довільною, змістово значущою послідовністю словоформ, навіть й окремою словоформою [2, с. 100].

Концептуально в синтаксичних дослідженнях формують, мотивують і трактують ту чи ту систему синтаксичних одиниць. Ці системи нерідко далекі одна від одної, переважно в діапазоні від одного компонента до чотирьох і понад, ще й з різним наповненням (словоформа, слово, конструкція, мінімальна синтаксична одиниця, словосполучення, речення, просте речення, складне речення, текст). Традиційно системою синтаксичних одиниць уважають лише **основні** синтаксичні одиниці і наповнюють її в різних варіаціях названими конструктами.

Утім, можна констатувати, що основні синтаксичні одиниці становлять лише окрему підмножину в загальній ієрархії,

утворюючись на **базових** (слово, конструкція) та деталізуючись **похідними, аналітичними й аналітико-пошуковими**.

Відповідно до п'яти параметрів будь-якої синтаксичної побудови, а саме: адекватність граматичному ладові української мови, функційне детермінування, максимально можливе узагальнення в межах виконуваних функцій, повнота і самодостатність, зв'язність з іншими одиницями – систему основних синтаксичних одиниць можна наповнити такими компонентами, як словоформа, словосполучення, словоз'єднання, речення, текст та надфразна єдність, окремі з яких потребують певних зауважень. Постає, зокрема, питання про витлумачення синтаксичних одиниць у системі основних на докомунікативному рівні. Традиційно конструкції цього рівня кваліфікують як словосполучення. Утім, охопити всі конструкції цим терміном неможливо хоч би тому, що компоненти словосполучення пов'язані між собою підрядним зв'язком, а отже, для конструкцій з якимись іншими семантико-граматичними відношеннями (сурядний зв'язок, аранжування, смислове прилягання тощо) потрібен інший термін. На нашу думку, це може бути термін **словоз'єднання** – поєднання словоформ і словосполучень на основі якихось інших семантико-граматичних відношень і із ширшими, ніж номінативна, функціями [2, с. 114]. З огляду на це будь-яку конструкцію як структурне синтаксичне утворення можна кваліфікувати на докомунікативному рівні або як словосполучення, або як словоз'єднання. Наприклад, у фрагменті *Задоволений своїм успіхом, він працював щодня багато й результативно* словоз'єднанням будуть предикативна основа *він працював*, а також конструкції *задоволений він, багато й результативно*.

Список використаної літератури

1. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонДУ, 2001. 662 с.
2. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
3. Слинко І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Academia, 2004. 356 с.

**ПІДМЕТ З КІЛЬКІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі повісті Ольги Кобилянської «Земля»)**

Наталія Попович

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
n.popovych@chnu.edu.ua*

Речення в цілому і його члени зокрема посідають центральне місце в синтаксичній системі української мови. Вагоме місце в українському мовознавстві посідає головний член речення – підмет. Питання про різні граматичні форми вираження підмета, зокрема сполуками слів, в українському синтаксисі висвітлено частково, тому воно ще потребує докладнішого вивчення. В історії мовознавства питання про головні члени речення дискусійне, що пов'язано з визначенням їх статусу. Більшість сучасних лінгвістів головним компонентом речення вважають присудок [3, с. 67].

Відносно інших синтаксичних компонентів речення підмет вважають одним із головних. Значне місце у випрацюванні теорії підмета посідають праці українських мовознавців І.Р. Вихованця, Н.Л. Іваницької, К.Г. Городенської та ін. І.Р. Вихованець розглядає підмет як головний член двоскладного речення, який посідає одну з центральних позицій у реченні і складає разом з присудком його граматичну основу [2, с. 42].

Однією з найвиразніших диференційних ознак підмета є спосіб його вираження. З цього погляду підмет буває простим і складеним. Простий підмет виражається синтетично, а складений – аналітично. Роль простого підмета можуть виконувати передусім іменники, а також інші субстантивовані частини мови, зокрема числівники (власне кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні тощо). Для нашого дослідження ми обрали підмет з кількісним значенням у повісті видатної української письменниці Ольги Кобилянської «Земля».

Кількісні числівники без іменника, лише субстантивуючись, можуть займати позицію підмета, набуваючи властивостей іменника і функціонуючи інакше, ніж у сполучі «числівник + іменник».

Часто у позиції субстантивованого підмета виступають збірні, власне кількісні та порядкові числівники, напр.: *Обоє сиділи в однім куті на лаві й сумували* (1, с. 22); *Оба* були його рідні-ріднесенські діти (1, с. 85); ...*Обі* сиділи на призьбі й лупили кукурудзу (1, с. 15); *Так, сей один* зміг би засватати її Парасинку, а з бесід і натякань старого Івоніки, батька Михайлового, визирало те саме бажання (1, с. 13); *З тих один* був злодій і при одній крадіжці коней утопився, а *другий*, ідіот із уродження, сидів при батькові дома (1, с. 54).

У сучасній українській мові вживається чимало стійких сполук слів, які стали настільки тісними і синтаксично нерозкладними, що почали виконувати функції складених підметів. У ролі складеного підмета нерідко вживаються сполуки числівників з іменниками, а саме власне-кількісні, збірні, неозначено-кількісні, напр.: *В душі мінялися, мов напередєрми, два образи на сірому тлі* (1, с. 130); *Відтак вийшли всі троє* з бурдея (1, с. 102); *Кілька крапельок* поту виступало на чолі батька (1, с. 117); *Півгодини пізніше* виринуло коло *вісімнадцять мужчин і кілька жінок* із пропінації і звернулися на широкий гостинець, що вів до самої залізничної станції (1, с. 108).

Отже, найчастіше в позиції субстантивованого підмета виступають збірні, власне-кількісні, порядкові та неозначено-кількісні числівники, а у ролі складених підметів – власне-кількісні, збірні та неозначено-кількісні числівники. Дробових числівників у ролі підмета не зафіксовано.

Список використаної літератури

1. Кобилянська О. Земля. К.: Школа, 2006. 368 с.
2. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1972. 512 с.
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 408 с.

СИНТАКСИЧНІ СТРУКТУРИ-АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лада Прийма

*аспірант кафедри української мови Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*
lada993@ukr.net

Активізація процесу лексичних запозичень з англійської мови та зміцнення їхніх позицій у складі лексичної системи української мови спричинені інтенсивними змінами у всіх сферах життя суспільства, процесами глобалізації, розвитком світового ринку, інформаційних технологій тощо. Ця суспільно-лінгвістична тенденція зумовлює, з одного боку, трансформацію варіантів мовних норм у межах усього лексико-семантичного корпусу української мови, а з іншого – породжує відчутне розхитування утрадиційнених синтаксичних норм. Проблема неусталеності функціонування англійських лексем в українському синтаксисі належить до винятково актуальних. Об'єктом пропонованої наукової розвідки є синтаксичні структури-англіцизми, а предметом – особливості їхньої граматичної адаптації синтаксичним ладом української мови.

До найпоширеніших синтаксичних структур-англіцизмів належать ад'єктивні сполуки, які є кальками відповідних англійських прикметникових словосполучень [1, с.76], наприклад: *гугл-аналітика, б'юті-портфоліо, бізнес-школа, піар-кампанія, флеш-сервіс, флеш-агентство, Інтернет-кафе, медіа-діва*. Для цих одиниць типове вживання без дефісу в англійській мові, пор.: *Google analytics, beauty portfolio, business school, PR campaign, flash service, flash agency, Internet cafe, media diva*. Українська мова засвоює аналізовані конструкції як складні субстантивні лексеми, значну частину яких зафіксовано в лексикографічних джерелах.

Проблемним питанням є трансформування граматичних норм української мови, детермінованих власне англійським способом репрезентації атрибутивності. Для англійської мови як аналітичної специфічний порядок слів – характерний засіб

експлікування відношень атрибутивності. Будь-яка уналежнена в англійській мові до іменних частин мови лексема ад'єктивується в препозиції до іменника, пор.: *chocolate milk* – *шоколадне молоко*, *milk chocolate* – *молочний шоколад*. Проте для історично синтетичної мови вирізнений спосіб реалізації відношень атрибутивності є неприйнятним, оскільки він обмежує функціонування власне прикметникових граматичних парадигм. На нашу думку, доречнішими еквівалентами компонентів *бізнес-*, *піар-*, *інтернет-*, *медіа-* є українські прикметники *бізнесовий*, *піарний*, *інтернетний*, *медійний* тощо.

Синтаксичні структури-англіцизми розглядуваного вірця зосереджені головно в текстах рекламного та масмедійного дискурсів. Їхнє основне призначення – употужнення змістовної ємності з використанням мінімальних мовних ресурсів, наприклад: *Її б'юті-портфоліо свідчить про те, що синя підводка для очей знову в моді*. Тяжіння їх до власне англійських ад'єктивних сполук можна пояснити також прагненням створити специфічний стилістичний ефект – «крутий», престижний, модний в очах реципієнта.

Вплив англійської мови на сферу українського синтаксису є досить відчутним. Ідеться передусім про трансформацію в ділянці чинних граматичних норм української мови, зокрема у сфері експлікування атрибутивних зв'язків із притаманним їм спектром поліфункційності.

Список використаної літератури

1. Прийма Л. Ю. Граматичне освоєння англіцизмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies: зб. наук. праць* / Донецький національний університет імені Василя Стуса; гол. ред. Ж. Краснобаєва-Чорна. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. Вип. 40: У 2-х т. Т. 2. С. 71–80.

СИНТАКСИЧНІ ФІГУРИ ТА ЇХНІ КОНСТРУКЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО (НА ОСНОВІ ПОЕТИЧНОЇ ЗБІРКИ «РОЗСИПАНІ ПЕРЛИ»)

Наталія Реуцька

аспірантка кафедри української літератури Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
reutska.nataliia@chnu.edu.ua

Синтаксичні фігури та їхні конструкції є важливими прийомами у творчості Василя Пачовського раннього періоду. Автор стилізує свою поезію під український фольклор.

Психологічний (образний) паралелізм підсилює емоційний фон ліричного героя. Зокрема, у поезії «На дворі вітер дув холодний» поет порівнює стан ліричного героя з глухим осіннім вечором, а період піднесення – з днем [2, с. 66]. Також образний паралелізм підсилює заперечні порівняльні звороти: «*Не лебідка пити просить, // то Гануся так голосить*» [2, с. 146], «*не сонце стрівув я в глушині, // а райдужну царівну*» [2, с. 128], «*не яре колосся, а круче волосся*» [2, с. 60], «*Не зазулька надлетіла // Сіла, пала й відлетіла, // Так крикнула: куку!!! То Маруся проходила*» [2, с. 116], «*не колюче горем терня, // а гадюче в ньому зерня*» [2, с. 137].

Стилістичні фігури повторення часто трапляються у фольклорі. До них ми відносимо анафори («*ти забудеш мене може, // ти забудеш, а я ні*» [2, с. 43]), епіфори («*жалосте моя*» [2, с. 49], «*в кривім танцю до вінця*» [2, с. 53]), поєднання анафори з епіфорою. Зокрема автор вдається до безсистемних повторів («*моя Дзюню, моя зоре, // моє щастя, моє горе, // моя мрія навесні*» [2, с. 43]), підхоплення («*і приніс тобі, Ользюню, // на весні тобі приніс*» [2, с. 31]), епімон («*чую, чую через пташку*» [2, с. 86], «*хочу спати, спати*» [2, с. 151]). У поезії «Сон» подвійне звертання «тату» виступає водночас у ролі анафори та епімони [2, с. 152].

До стилістичних фігур повторення вналежнуємо і пароніми («*люба, любиш цвіт*» [2, с. 36]). У римуванні знаходимо метатичний різновид паронімів (переставляння приголосних та голосних): «*море – горе*» [2, с. 30], «*ній – вій*» [2, с. 33], «*моря – зоря*»

[2, с. 95], «чує – кує» [2, с. 128], «малина – калина» [2, с. 133], «терня – зерня» [2, с. 137].

Частина повторів належить до фігур накопичення. Серед них ми виділяємо тавтологію («*нахмариться хмара*» [2, с. 55], «*озвіздять зорі*» [2, с. 56], «*труби трублять*» [2, с. 50], «*цвітом зацвіте*» [2, с. 92], «*вольну волю*» [2, с. 102], «*курилися курно*» [2, с. 67]), плеоназм («*розповідж-но, розкажи-но*» [2, с. 43]), а також градацію («*я полину у чужину, // на чужині марно згину, // а не згину, вістку дай*» [2, с. 43]).

До фігур іншого виду накопичення відносимо полісиндетон (багатосполучниковість). У поезії «*В ярім лісі від доріжки*» сполучник «ні» виступає єднальною ланкою для створення різнобічності характеристики («*Ні Гануся, ні Маруся, // Ні Олюся навіть ні! // Ні чорнява гейби галка, // ні рожева як русалка, // Ані тая білявенька, // Мов лелія на весні*» [2, с. 34]).

Протилежною до полісиндетону є фігура уникнення (асиндетон). Відсутність сполучника робить поезію динамічною і насиченою («*Банда грає ідеально, // Всі танцюють капітально, // Всі уклони разом шлються, // Сукні в'ються, фраки гнутья, // Елегантний лянсіє!*» [2, с. 73]).

Отже, поетична творчість Василя Пачовського раннього періоду відзначається наявністю різноманітних синтаксичних фігур.

Список використаної літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
2. Пачовський В. Розсипані перли. *Пачовський В. Зібрані твори*. Т.1. Філадельфія, Нью Йорк, Торонто, 1984.
3. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

СТРУКТУРА НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У ЗАГОЛОВКАХ ПРОГНОЗІВ ПОГОДИ

Алла Романченко

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови*

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
apromanchenko@ukr.net

Відомо, що будь-який заголовок – важлива комунікативна одиниця, яка сприяє встановленню контакту між автором і читачем, репрезентує позицію автора стосовно повідомлюваного та актуалізує його основний зміст. Він відбиває задум, ідею й концепцію автора в цілому. Ю. Карпенко наголошує, що заголовок є власним іменем, а «відношення між назвою й твором у принципі такі ж, як відношення між іменем і людиною або між топонімом і географічним об'єктом» [1, с. 29]. У художніх та медійних текстах заголовки студіюють у різних аспектах: семантичному (І. Андріанов, Н. Вахтель), структурному й текстотвірному (Ю. Карпенко, Т. Пермінова, С. Потапенко), функційному (Р. Барт, Л. Коробова, М. Кожина, Ю. Пешкова), стилістичному (Т. Желтоногова, О. Немировська), комунікативно-прагматичному (А. Долгірева, В. Ревенко, С. Форманова та М. Мельник), впливовому (І. Лакомська, А. Сафонов, Д. Сергєєва), синтаксичному (Д. Баранник, А. Ісаєва, А. Попов та ін.).

Метою нашого дослідження є вивчення структурної специфіки номінативних речень у заголовках. **Джерельною базою** для розвідки послуговували заголовки прогнозів погоди, репрезентовані на фейсбук-сторінці начальника Черкаського обласного центру з гідрометеорології В. С. Постриганя. **Фактичну базу** становлять 92 номінативних речення з-поміж зафіксованих 300 заголовків (з 12 серпня 2019 до 31 січня 2022 року).

Як зауважує Ю. Карпенко, назва твору як його елемент входить до структури, до мовної тканини твору, тобто є одиницею синтаксичного рівня. Назва, на його думку, часто є номінативним реченням [1, с. 30]. Зі 119 односкладних речень-заголовків 92 виявилися номінативними реченнями. У їхніх

межах, слідом за З. З. Коржак [2, с. 176], за інтонацією, семантико-функційними особливостями розрізняємо розповідно-констатувальні (97 %) й оклично-констатувальні (3 %). Оклична інтонація відтворює емоційне ствердження буття предмета або явища. Напр.: *Випробування морозами!* Розповідно-констатувальні речення є буттєвими номінативними конструкціями, бо повідомляють про наявність називаного, напр.: *Погода «мільйон на мільйон»; Комфортна субота і тиждень дощів.*

Серед досліджуваних речень не зафіксовано однослівних заголовків зі структурою N_1 , як це спостерігаємо в поетичному мовленні. Нечастотними є й речення, де іменник поширено одним препозитивним означенням: *Морозний удар; Комфортні вихідні; Примхливий квітень.* Їхню структуру репрезентовано такою схемою: $Adj N_1$. У складі речення може бути два (*Благодатні осінні дощі; Осінній погожий нон-стоп; Туманні осінні вихідні*) чи навіть три узгоджених означення (*Останні теплі осінні дні*), схема яких $Adj^2 N_1$ та $Adj^3 N_1$. Поширені більш ніж одним словом номінативні речення більшою мірою актуалізують враження автора про дійсність, фіксують перебіг подій, виділяють окрему деталь погоди [3, с. 241]. Інші поширювачі іменника в називному відмінку (як означення, так і іменники) досить різноманітні й потребують детального вивчення, що становить *перспективу* досліджень. Залучені для аналізу номінативні речення у складі заголовків прогнозів погоди реалізують буттєву номінацію.

Список використаної літератури

1. Карпенко Ю.О. Назва твору як об'єкт ономастики. *Літературна ономастика*: зб. статей. Одеса: Астропринт, 2008. С. 29–37.
2. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. Київ; Івано-Франківськ; Варшава, 2010. 408 с.
3. Романченко А. П., Піль М. І. Комуникативно-прагматичний аспект номінативних речень у художньому мовленні В. Стуса. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». Херсон: ХДУ, 2020. Вип. 1. С. 239–244.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ / ІРРЕАЛЬНОСТІ В ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

Світлана Рошко

кандидат філологічних наук, доцент
факультету міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
svitlana.roshko@uzhnu.edu.ua

Проблема семантико-синтаксичної категорії порівняння та пов'язаних з нею порівняльних синтаксичних одиниць – порівняльних синтаксем, порівняльних зворотів та підрядних порівняльних речень, попри активне вивчення цих явищ в україністиці (пор. студії М. С. Заборної [1], Н. П. Шаповалової [5], Л. В. Прокопчук [2]), залишається актуальною і дотепер.

Метою розвідки є дослідження засобів вираження реальності / ірреальності порівняльної семантики в порівняльних конструкціях. Тенденцію до поділу структурних та функціональних типів порівнянь на реальні та ірреальні простежуємо в працях багатьох сучасних мовознавців [1, с. 7–13, 15–16; 5, с. 9, 11; 4, с. 578]. Безперечно, реальність та ірреальність порівняння як мовного явища виявляється насамперед на семантико-синтаксичному рівні, адже реальність та ірреальність дії, процесу, явища, зображених порівнянням, обумовлюється і лексико-семантичним навантаженням модально-порівняльних часток та порівняльних декон'юнктивів, що виражають порівняльну семантику [3, с. 204]. Засобом вираження реального порівняння виступає порівняльний елемент **як** (у функції порівняльної частки, декон'юнктива чи порівняльного сполучника або сполучного слова у складнопідрядних порівняльних реченнях), наприклад: *Латинське і троянське плем'я Було як близькая рідня* (І. Котляревський); *Я плакав, як дитина...* (О. Кобилянська). В українській мові фіксуємо випадки, коли модально-порівняльна частка **як** надає синтаксемі відтінку ірреальності, зокрема, якщо морфологічним засобом вираження предикатної синтаксеми виступає дієслово доконаного виду минулого часу, як напр.: *Ниви, поля – як завмерли* (Ф. Потушняк); *З того часу поле як причарувало його* [Чіпку] (Панас Мирний). Правда, таке семантичне навантаження ірреальності

порівняльного елемента **як** слід розглядати швидше як виняток, а не закономірність. Ірреальність порівняння в цих випадках обумовлюється ірреальністю відношень між явищами дійсності.

Засобами вираження ірреального порівняння, як правило, виступають аналітичні синтаксичні морфеми – порівняльні частки та декон'юнктиви **мов, немов, наче, неначе** та **мовби, начеб, неначеб, ніби, нібито, гейби** і под., у яких формант **би** вказує на цілковиту ірреальність порівняння, наприклад: *Панське подвір'я дрімало, сонне й порожнє. Там **наче нікого** (ірреальна субстанціальна синтаксема) не було* (М. Коцюбинський); ***Неначе з подиву** (ірреальна причинова синтаксема), зіниці Розкрились широко, як ніч...* (М. Рильський); *Його [Мазепи] **голос зразу лагідний, ніби журливий** (ірреальна атрибутивна синтаксема), кріпшав з кожним віршем...* (Б. Лепкий); *І було воно для нього всього **немовби вчора** (ірреальна часова синтаксема)* (І. Чендей); *Корнелія Казимирівна **мовби з висоти** (ірреальна локативна синтаксема) оглядала... будинок...* (І. Чендей).

Отже, в семантико-синтаксичній структурі речення порівняльні конструкції є носіями як реального, так і ірреального порівняльного смислу висловлювання, характеризуються своєрідним колом граматичних засобів вираження і певним набором синтаксичних функцій.

Список використаної літератури

1. Заоборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 1997. 18 с.
2. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: дис....канд. філол. наук: 10.02.01.Вінниця, 2000. 197 с.
3. Рошко С. Порівняльна синтаксема у семантико-синтаксичній структурі простого речення. *Типологія та функції мовних одиниць*: науковий журнал. Луцьк: Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2015. № 1 (3) С. 200-210.
4. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навчальний посібник. К.: Вища школа, 1994. 670 с.
5. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 1998. 16 с.

ВИСЛОВЛЕННЯ-ПОБАЖАННЯ В ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ БУКОВИНСЬКИХ ГОВІРОК

Наталія Руснак

*доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*
n.rusnak@chnu.edu.ua

До діалектних текстів буковинських говірок входять висловлення-побажання – сталі мовленнєві штампи побажання добра, здоров'я, достатку, які увиразнюють ментальність нації. Висловлення-побажання зазвичай починаються спонукальними частками: *а'би, ко'би, шоб*. Пор.: *'Майстри прих'одили 'досв'іта / до сх'іт 'сонца поч'і'нати ро'боту // 'перший рас с'тарший 'майстер мо'ліу'си і про'сиу' благосло'вен'е у' 'Бога на ро'боту // ви'так зач'і'нау' приготоу'л'ети к'із'ли та під'валин'е // мо'лоди і 'майстри підпома'гали с'таршому / ни сва'рилиси / а у' вуг'ли к'лали зб'іж'і / г'рош'і / м'ід / шерс'к' ху'доби і при'казували за'рубуйуч'і / а'би в 'хак'і вод'но 'було 'ш'ес'к'е// (с. Киселиці Путильського р-ну). А ти'пер 'добре 'жити / ко'би здо'роу'л'е // (с. Кам'янка Глибоцького р-ну).*

До висловлень-побажань нерідко входить слово *Бог*. Побажання може існувати в синкретичній єдності із застереженням: *То так би во'ни ти'пер так би це 'л'уди то'т'і ш'е шо 'жили / шо це ро'били би це ти'пер у'з'ели це жи'т'е / то най Бог св'і'тий бо'рони // то во'ни би су'б'і ни мог'ли прис'тавити // (с. Мамаївці Кіцманського р-ну).*

Побажання з опорним словом *Бог* відтворюють релігійність нації, мають усталену початкову частину: *шоб Бог по'м'іг..., би Бог дау'...* і можуть бути продовженими різноманітними синтаксичними конструкціями, які містять «зміст» побажання: *Ко'ли 'май'и са'диту хл'іп у' н'іч / ди'виси / шоб н'іх'то ни в'іткри'вау' д'вер'і// би'ру ло'пату і кла'ду на 'н'у хл'іп / х'рис'т'у іе'го/ шоб Бог по'м'іг 'файний 'в'ійшоу' і 'саж'у'ю у' са'мий к'і'нец 'печи // (с. Замостя Вижницького р-ну). Зас'новували 'хату/ зас'новували 'хату і к'лали на вуг'ли / там к'лали г'рош'і / ко'н'іки*

/ там / вс'о / вс'о ка'зали / **це на бо'гацтво / це на здо'роў'е**
л'у'дини / **це на вес'і'л'е / а'бис 'було вс'о на 'кожному / а'ди / би**
Бог даў 'кожному йім ўс'о 'добре // (с. Берегомет Вижницького
р-ну).

Побажання може мати «скорочену», редуковану форму. Про те, що висловлення становить побажання, свідчать лише спонукальні частка *а'би, ко'би*: *Но а ти'пер ўже по и'накшому / но а'би так 'було* // *хто йо'го з'наіе йак 'може 'бути* // (с. Мамаївці Кіцманського р-ну). *То вс'о наба'гато 'лехіе* // *а 'зари 'д'екувати 'Богу / ко'би так 'дал'і* // (м. Заставна).

У цих побажаннях відчувається смиренність нації. Націю віками пригноблювали, покоління людей зазнавали бідності, безправності на своїй землі, ці негативні чинники викристалізували смиренність, намагання задовольнитися тим, що є. Ця риса національного характеру зумовлює побажання *а'би так 'було, а'би ни 'г'ірше, ко'би так 'дал'і*.

Побажання як своєрідний мовний інваріант може мати мовленнєві варіанти. Такі мовленнєві побажання супроводжують діалектоносіїв упродовж усього життя. Зазвичай варіативні форми побажань стосуються господарської діяльності. Різноманітність (варіативність) побажань свідчать про добру вдачу – одну з рис національного характеру буковинців, позитивну налаштованість діалектоносіїв. Так, розповідаючи про народження телятка, діалектоносії завершує розповідь побажанням *най жи'йе*, яке становить дієслово з екзистенційним значенням у формі 3-ої ос. одн. наказового способу: *То'ди 'тел'етко би'реси до ко'рови / а'би во'на йо'го поли'зала т'рохи / в'ідоб'рали на'зад / 'дали п'ід ко'рову а'би во'но по'с:ало / на д'ругий т'ретий ден' 'дали 'соску і / най жи'йе* // (с. Берегомет Вижницького р-ну).

Побажання може стосуватися самого мовця, напр., *а'би йак си поро'бити*. До побажання входить спонукальна частка *а'би* прислівник *йак* зі значенням способу дії та дієслово у формі інфінітива, тобто побажання має форму безособового висловлення: *Ко'лис ш'е т'раба 'було ро'бити і в кол'хоз'і / ни лиш 'коло 'хати / а ти'пер лиш 'коло 'хати / то а'би йак си поро'бити* // (с. Репуженці Заставнівського р-ну).

Отож, висловлення-побажання відтворюють особливості ментальності нації.

ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ГУМОРЕСЦІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ВІН І ВОНА»

Юлія Руснак

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету
yuliyarusnak@bsmu.edu.ua

У перший період творчості О. Кобилянська написала опти-містичний за характером художній твір «Він і вона», визначивши його за жанром як гумореску. Художній твір побудований за принципом розгорнутої антитези. Контраст формують дві сюжетні лінії – чоловік і жінка. Гумореска «Він і вона» насичена окличними реченнями, які виражають різноманітні емоції героїв. Так, окличне речення увиразнює експліцитно виражений психологічний стан героїв – сум, нудьгу. Напр.: **Як сумно, що люди в чутті такі неінтелігентні! А найбільше вже ті «освічені»** (1, с. 147). **Ох, яка нудьга і порожнеча! Яка смутна я смертельним смутком! І я – нудна** (1, с. 153).

Окличність супроводжує лайливі слова, оформлені як одно-складні номінативні речення. Пор.: **О, той мастодонт! Поганий варвар той москаль! Він з нею в грубій приятні, – оповідала мені вчора стара Мінерва** (1, с. 160). **Але на другий раз потисну її в палець так, що не з'явиться мені більше перед очі. Така ідіотка, жидівська баба!** (1, с. 147). Часто вигуки, еквіваленти речень, – окличні речення. Пор.: **Сього я не можу стерпіти і не стерплю! Ха-ха! Лікар не може жити без пацієнтки, а вона?** (1, с. 164). **О! цілу днину і цілу ніч і знов днину і ніч був би я говорив з нею, прислухувався їй і не відвертав очей своїх від уст і личка її!** (1, с. 156).

У художньому дискурсі О. Кобилянської, як і в народному мовленні, інтер'єктивуються слово *Бог* та вирази з ключовим словом *Бог* (у риторичі цей феномен має назву *десзис* – заклик вищих сил у свідки або висловлення побажання, яке можливо виконати в ім'я вищих сил. Пор.: **Боже мій, Боже! Що то, власне, люди, не повірять чоловікові ніколи!** (1, с.153). **Ох, Боже, Боже! Не бути більше! бути забутою** (1, с. 150). Герой твору,

німець за національністю, нерідко звертається до Бога рідною мовою: *Щодо того, то той сатана Ніцше – Заратустра той, правду каже, коли впевняє, що то велична річ бути завжди вдвох. Herr Gott!* (1, с. 148). Така Софія Перовська, – *Боже, змилуйся! се чистий сатана, а не жєницина! Herr Gott!* (1, с. 161).

У гуморесці «Він і вона», як і в інших творах буковинської письменниці, окличність супроводжує варваризми різного походження та структури. Пор.: *Але вона й горда, – den Kuckuck auch noch einmal!* *За нею треба йти, вона не оглядається* (1, с. 157). *Перед кількома днями удалася мені одна операція, на котру не один був би гордий, а нині я літаю... o, satis sapientiae!..* (1, с. 154).

Окличне речення може актуалізувати думку оповідача. Нерідко окличне речення починає репліку персонажа: *Я обиджена до живого! Ні, се нечувана річ: слідити так за мною! Властиво, не повинна я собі з того нічого робити, але мое нещастя, що я нервова* (1, с. 148–149). *Яке ж погане все, а люди – які ж нудні! Мною заволодів якийсь дух отяжілості, а до того мучать і томлять мене страшенно пацієнти* (1, с. 160).

У художньому дискурсі О. Кобилянської спостерігаємо повтор речень, окличних за інтонацією, у такий спосіб підкреслюється думка. Пор.: *Не можу до нього йти. Я люблю його; я того свідома. Боюся з ним стрічатися, бо... ха-ха! найшла причину, чому мішаюся при нім. Я люблю його! Ах! Тепер знаю сама по собі, що можна – як каже німець у прегарній пісні – належати до таких, що гинуть, коли люблять!..* (1, с. 165).

Фіксуємо у художньому тексті письменниці низку окличних речень. Напр.: *Вона була, вона була, там була! Herr Gott! Ах, як вона подобалася мені, та й яка вона!..* (1, с. 155). *Скільки чистого, непорочного чуття! Я при ній немов змінююся... Такий ангел! Ну, я вже кажу: просто з неба злетівий ангел, і навіть – не німкєня!* (1, с. 162). Отже, окличність (інтонаційне виділення) у художньому дискурсі О. Кобилянської виконує дві основні функції – супроводу та актуалізації.

Список використаної літератури

1. Кобилянська О. Ю. Зібрання творів: у 10 т.: Новели. Оповідання. Поезії в прозі / за ред. В. І. Антофійчук [голова], С. Д. Кирилук та ін. Чернівці: Букрек, 2013. Т.1. 476 с.

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ: ДОСВІД ЗАКРІПЛЕННЯ СТЕРЕОТИПНИХ ОЗНАК

Тетяна Семашко

*доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри
журналістики та мовної комунікації Національного
університету біоресурсів і природокористування України
semashko.tat@ukr.net*

Сформований на межі тисячоліть новий напрям дослідження мови як засобу прилучення мовної особистості до безперервної культурної традиції певного народу робить особливо вартісними наукові пошуки, спрямовані на нове осмислення актів повідомлення як через систему мовних та мовленнєвих образних засобів, так і знань про світ, тобто шляхом національного пізнання світу. Відтак, предметом уваги дослідників стають національні особливості мови, які знаходять втілення в одиницях різних мовних рівнів. Наочно і яскраво цей аспект наукових пошуків представлений синтаксично-зв'язаними словосполученнями – компаративними фразеологічними одиницями (далі КФО), соціокультурне маркування, стандартизованість, емоційність і висока стійкість яких обумовлює спроможність останніх виступати в ролі еталонних етностереотипів-порівнянь.

Порівняння, як основа компаративних КФО, постає самостійною та продуктивною моделлю творення образу, що окреслює подібність між розчленованими суб'єктом осмислення й об'єктом співставлення та являє собою співфункціонування розрізнених (у межах сучасної картини світу) об'єктів, які уподібнюються на основі загальної для них, уже відомої, ознаки з метою виявити в об'єкті порівняння нових властивостей [1, с. 131-132]. Предметом нашої уваги стали компаративні фразеологізми зорового модусу сприйняття, сформовані за ознакою 'пігментація шкіри' представника українського етносу.

Пігментація шкіри є типовим еталонним показником зовнішності українця/українки, де семи 'білий', 'чорний', 'червоний' є носіями визначальної ознаки. У позиції об'єкта зіставлення до предмета дескрипції «шкіра» представлені як усталені (етнічні) об'єкти порівняння: *стіна, крейда, полотно, сорочка,*

хустка, сніг, буряк, віск, жовток, земля, ніч, так і неусталені: смерть, довбня, маска, шмат губи, слонова кістка, тісто, шитво, бубон, пуп, халява, чобіт, рак, перчиця, кавун, циган тощо, де останні містять яскраво виражені та відомі українському етносу ознаки, які для нього є характерними в певних умовах або взагалі, й як наслідок, використовуються для характеристики пізнаваного – суб'єкта порівняння, яким є колір обличчя (червоний, як буряк; червоний, як перчиця; чорне, як той чобіт, лице; білий, як шитво на колінах; обличчя біле, як крейда; обличчя, як стіна, біле; личком біленька, як чумацька сорочка; жовтий, як віск; чорний, як земля тощо.

Результатом суміщення у фразеологічних одиницях елементів образності та символічної значущості є ряди сполучень, об'єднаних у синонімічні ряди зі спільною семою 'гарний'/ 'негарний'. Зафіксовані образи: *личко красне, як роженька; червоний, як калина, вид; лице червоне, як півонія; червона, як жар; рум'янецька, як зоренька; червоні, як калина, губи; красна, як з кров'ю молоко та ін.)* є виключно позитивними, що пов'язується у «наївній» мовній картині світу зі здоров'ям і позитивними емоціями. Отже, у «наївній» свідомості відбулася еталонізація здоров'я, гарного настрою і прототипового кольору зони їхньої локалізації як таких, що відповідають нормі.

Природний колір шкіри може змінюватись через різні фактори, що актуалізує ознаку 'негарний', вербалізовану колоративними сенсорами (*чорний, синій, червоний, жовтий, зелений, білий та ін.*), що у структурі компаративних образів мотивують нетиповий колір обличчя (як і шкіри загалом), та, переосмислюючись, розвивають значення 'блідий', 'хворий', 'переляканий', 'схвилюваний', 'втомлений': *біле, аж синє, тіло; синій, як пуп; побілів, як крейда; побілів, як полотно; побілів, як сніг; побілів, як стіна та ін.*

Принагідно зауважимо, що парадигматичний ряд об'єктів порівняння об'єднує й уніфікує за ознакою 'колір шкіри' такі, які потенційно можуть бути забарвлені іншими кольорами (*як хустка, як шитво, як маска, як халява, як чобіт тощо*). При цьому, текстові матеріали, що належать до сучасних форм перегравання світу, презентують принципово розчленовані суб'єкт і об'єкт переосмислення. Порівняння дозволяють визначити етнічну

специфіку пофарбування шкіри і на рівні об'єкта зіставлення (обличчя червоне як печений (варений) рак, як буряк, як перчиця, як жар; обличчя біле як стіна, як крейда, як полотно, як сорочка, як хустка, як сніг, як шитво та ін.), і на рівні мотиву – «оберненого значення» – у переосмисленні *рак, перчиця, бубон, халява, пуп, віск, смерть, довбня, маска, шмат габі* означає 'негарне'.

Отже, компаративні фразеологізми, об'єктивовані сенсорною ознакою, зреалізованою за критерієм 'пігментація шкіри', засвідчують існування стійкого образного портрета представника української етнічної спільноти. Останні є носіями лінгвокультурних знань, у яких закодована інформація про навколишній світ, спроможні передавати в конкретно-чуттєвій формі складний зміст і значимі в аспекті ступеня закріплення стереотипних ознак шляхом виявлення частотності їх експлікації.

Список використаної літератури

1. Семашко Т. Ф. Мовні стереотипи із сенсорним компонентом в українській лінгвокультурі: монографія. Київ : 2016. 480 с.

СИНТАКСИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВЕРНЕНОГО МОВЛЕННЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Мар'ян Скаб

*доктор філологічних наук, професор кафедри історії та
культури української мови Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*
ms.skab@chnu.edu.ua

У цій розвідці ми аналізуємо найважливіші закономірності та тенденції формування сучасних наукових уявлень про звернене мовлення, спираючись передусім на праці, зафіксовані у виданому нами 2020 року покажчику «Мовні засоби і способи найменування та позначення адресата мовлення» (у квадратних дужках вказуємо позицію джерела в цьому покажчику).

Від кінця XIX та впродовж XX століття сформувався два основних підходи до синтаксичного тлумачення українського зверненого мовлення. Хронологічно першим є поширений в академічних описах української мови XX ст., навчальних посібниках та підручниках для вишів і шкіл традиційний, оснований на структурно-граматичному тлумаченні погляд, який окреслюємо як ізоляціоністський, адже засадничою тезою є тлумачення звертання як елемента, ніяк не пов'язаного з реченням. Від зауважень О. Потебні поступово витворюється другий, системний, антропозорієнтований функційний підхід, підтриманий та розвинений багатьма українськими лінгвістами (С. Бевзенко, І. Вихованець; І. Кучеренко; М. Плющ, Є. Тимченко та ін.). Цей підхід представлено нами як цілісну концепцію в дисертації «Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматики, прагматика, стилістика), де у функційній граматиці української мови пропонуємо виокремлювати граматику апеляції, вирізняти її морфологічні й синтаксичні категорії та складники, зокрема специфічний підмет апеляції у формі вокатива та двоскладні (імперативні) та односкладні (вокативні) речення апеляції, вилучаючи із синтаксичного опису категорію звертання.

Свідченням важливості й злободенності проблематики

зверненості є захищені українцями дисертації (лише з початку ХХІ ст.): докторські – І. Шкітської «Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові», 2013; Л. Коваль «Головний компонент односкладного речення в між'ярусних співвідношеннях», 2016; та кандидатські – Е. Ветрової «Семантика і функціонально-комунікативний аспект етикетних одиниць в епістолярній спадщині українських письменників ХІХ ст.», 2004; О. Даскалюк «Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови», 2006; М. Телекі «Соціальні категорії модусу в сучасній українській мові», 2006; Н. Вітрук «Односкладні іменні речення в сучасній українській літературній мові: структура і функціонування», 2012; І. Стрілець «Комунікативна детермінованість особливої семантики у зверненому мовленні українців» 2012; О. Мокляк «Лінгвопрагматичні характеристики українських афектонімів», 2015; І. Бойко «Функціональна сфера апелятивності у сучасному українському розмовному дискурсі», 2017; А. Болотнікової «Грамматичні індикатори вираження категорії ввічливості», 2018; М. Голіченко «Комунікативно-прагматичні функції вокативних речень в українському художньому та політичному дискурсах», 2018; В. Олійникова «Структура та функції категорії звертання в сучасній українській літературній мові (на матеріалі текстів акафістів)» 2020. У ХХІ ст. проблеми зверненого мовлення з функційних позицій активно вивчають провідні українські граматики К. Городенська, А. Загнітко, Н. Костусяк, О. Межов та ін.

Вважаємо, що вузько синтаксична інтерпретація зверненого мовлення практично вичерпала себе, а закладені підвалини антропозорієнтованого системного функційного його вивчення знайдуть подальший розвиток у царині лінгвістичної прагматики, функційної та комунікаційної лінгвістик, лінгвістичного аналізу тексту, теорії та практики перекладу й лінгводидактики.

Список використаної літератури

Мовні засоби і способи найменування та позначення адресата мовлення: навчально-методичний посібник для студентів-філологів / упор. М. С. Скаб. Чернівці: Технодрук, 2020. 206 с.

СЕМАНТИЧНА Й ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ПОЛІФУНКЦІЙНІСТЬ НОВІТНІХ ПУБЛІЦИСТИЧНО-ПОЛІТИЧНИХ ПЕРИФРАЗ

Микола Степаненко

*доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
myk_ivan@ukr.net*

Високим ступенем продуктивності в публіцистично-політичному дискурсі наділені перифрастичні звороти. Їм притаманна семантична та формально-граматична поліфункційність, виразна конотативна маркованість. За типом інваріантної семантики описові структури об'єднано у два великі розряди, які відповідно до вирізняваних у їхньому складі видових сем зазнають внутрішнього членування на вужчі значеннєві сегменти. Перший, продуктивніший, розряд – «Людина» – репрезентують вторинні номінування, які характеризують політиків, державних, громадських, партійних діячів, усе, що пов'язане з їхньою діяльністю. До другого розряду – «Суспільний розвиток» – увійшли вторинні назви, що стосуються законодавчої, виконавчої, судової гілки влади, партійної системи, економічної, політичної, ідеологічної, фінансової, релігійної, освітньої, культурно-мистецької, внутрішньодержавної, міжнародної та інших видів діяльності, знакових подій, дат тощо (пор.: керівник Офісу Президента України Андрій Богдан → *одна із ключових фігур української політики; шеф канцелярії Президента; Андрій Бліжайший; Андрій внутрішніх справ; архітектор моделі керування державою; архітектор перемоги на виборах [Президента України Володимира Зеленського]; архітектор режиму Зеленського; тінь Зеленського; голос за стиною Зеленського; герой різного ґатунку скандалів; головний руйнівник сакральності влади; зелений кардинал; ідеолог «турборежиму»; непорушний стовп Зе!команди; фактично єдиний член Зе!команди, який має серйозний політичний досвід; нестриманий хам; фігура, яка не здатна об'єднувати; колишній Зеленського; найближча особа одіозного експрем'єра Миколи Азарова; права рука Коломойського й Генеральна прокуратура*

України → *відомство-хижак*; *кишенькова структура для зведення політичних рахунків та заробляння дешевих піар-дивідендів*; *пам'ятник епохи Пшонки*; *інструмент політичного впливу, заробляння грошей, тиску на бізнес*).

Значеннева детермінованість за семним родо-видовим принципом на перифрастичному рівні послідовно корелює із семасіологічним підходом до диференціювання за різними критеріями одиниць лексичного рівня. Ця лексемно-перифрастична залежність – закономірний процес, оскільки слова й посталі на їхній базі описові звороти різної формально-граматичної будови органічно пов'язані між собою властивими їм іманентними характеристиками й водночас протиставлені обсягом номінативності – її нерозчленованістю / розчленованістю, тобто згорнутістю / розгорнутістю назви (пор.: місто Рівне → *буриштинова республіка*; Росія → *визнаний «майстер» привласнень чужих територій*).

Для досліджуваних вторинних найменувань типовою є пейоративна конотація, що зумовлено екстралігвальними чинниками – суперечностями політичного життя, антиукраїнською зорієнтованістю окремих політиків, високопосадовців і навіть пересічних громадян, та адекватна їй вербалізація на аксіологічній шкалі перифрастичності (Віктор Янукович → *двічі судимий карний злочинець*; *донбасівський Хам*; *убивця Небесної Сотні, який закликав у нашу країну російські війська*).

Обсяг семантики, репрезентований описовими зворотами як субституатами назв людей, предметів, явищ, подій тощо за різними ономасіологічними сутностями, перебуває у прямій залежності від їхньої компонентної структури: чим вона ширша, тим складнішим є денотативно-конотативний план описуваних одиниць (пор.: Росія → *ворог України і екзистенційний довічний ворог України*; *вічний історичний ворог України*; *воєнні дії на Сході України (2014–2022 рр.)* → *агресія проти України*; *варварська агресія проти України*; *агресія Московії проти України*; *гібридна військова агресія Росії проти України*; *російська гібридна агресія проти України*; *агресія путінської Росії проти України на Донбасі*). До найтипівіших формально-граматичних репрезентантів публіцистично-політичних перифраз належать прості та складні субстантивно-ад'єктивні й субстантивно-

субстантивні словосполучення Властива перифрастичній сфері іменниковість послідовно віддзеркалює логіку суспільного буття й присутності в ньому людини, предметності в широкому розумінні цього слова, подієвості тощо. Усе це вимагає антропоцентричного підходу – дослідження вторинних номінувань у тісному зв'язкові з окремою особистістю і з людською спільнотою, з їхньою здатністю пізнавати та перетворювати навколишній світ.

За зразком простих словосполучень конституюються семантично прозорі перифрази, які традиційно зараховують до загальнономовних (Президент → *гарант Конституції*; політика → *річ брудна*). Цей розряд доповнюють упізнавані багатьма реципієнтами без залучення додаткових мовних інвестицій вторинні найменування (Віктор Ющенко → *головний пасічник*; Віктор Янукович → *президент-утікач*; Петро Порошенко → *шоколадний король*; Олег Ляшко → *нардеп із вилами*; Юлія Тимошенко → *дама з косою, газова принцеса, помаранчева принцеса*; російська мова → *мова агресора*, так звана «ДНР» / «ЛНР» → *маріонеткова республіка, самопроголошена республіка, псевдодержавне утворення*). Окрему групу становлять структури, побудовані за взірцем антропонімної формули, один із компонентів якої – пропріатив-суб'єкт, за яким закріплено роль основного семантичного маркера (В'ячеслав Піховшек → *В'ячеслав Бреховшек*; Леонід Кравчук → *Леонід Перший*; Петро Порошенко → *Петя Гловайський*). Virізнені конструкції входять до розряду лексичних, або синтаксично напіввільних, словосполучень. Поширена в публіцистично-політичному дискурсі онімна контамінація як один із можливих вербалізаторів найпослідовніше закріплена в перифрастичному полі «Президент держави» (Володимир Зеленський → *Віктор Андрійович Зеленський, Володимир Олександрович Ленін*). Найтиповішим об'єктом порівняння в таких синтаксичних структурах є відомі, одіозні вітчизняні та світові лідери, державні діячі, диктатори сьогодення й минулого.

Для контекстуальних і полісемантичних перифраз, що вимагають додаткових засобів ідентифікування, регулярною є багатокомпонентна структура, яку формують поєднані двома чи трьома типами підрядного синтаксичного зв'язку окремі повнозначні лексеми або утворювані за їхньою безпосередньою

участю лексичні та фразеологічні сполуки (Любомир Гузар → *духовний батько греко-католиків та українців*; Юрій Луценко → *особа без юридичної освіти на посаді Генпрокурора*; Вадим Колесніченко → *горезвісний блазень Путіна з українським суфіксом-ідентифікатором -енко*; Сергій Власенко → *права рука Юлії Тимошенко*; Олександр Єфремов, Ігор Плотницький → *хрещений батько війни на Луганщині, ватажок луганських бойовиків*; народні депутати → *справжні народні ледарі, зятяті кнопкодави у Верховній Раді*). Значний відсоток у досліджуваному дискурсі займають глибоко індивідуальні перифрази, зміст яких потребує невербалізованих у тексті знань, урахування попереднього досвіду, що передбачає актуалізацію цілої ланки асоціативних образів (Борис Джонсон → *щасливий володар васильківського півника*: мисткиня з Харкова Валерія Полянськова подарувала прем'єр-міністрові Великої Британії глиняного півника авторства Прокопа Бідасюка + ця фігурка вціліла на шафі у зруйнованому будинкові в Бородянці + вона стала одним із символів перемоги, стійкості українського народу під час повномасштабної війни в Україні 2022 року + її продано на аукціоні в Лондоні для надання гуманітарної допомоги Україні).

У структурі складних словосполучень роль семантичних індикаторів виконують різні компоненти. Основним експлікатором інформації є носій валентності. Своїм планом змісту він програмує лексико-семантичну модель перифрази. Об'єднуючись довкола інтегральної семи, детерміновані субстантиви на рівні того або того перифрастичного поля неоднаково корелюють між собою і цим самим різнобічно характеризують денотат [перифрастичне поле «Воєнні дії на Сході України (2014–2022 рр.)»] поряд з іменником *війна*, що реалізує значення «організована збройна боротьба» і є визнаною номінацією події, маніфестують такі субстантиви-хронікери немирної події, як *іспит, сигнал, ситуація, операція, виклик, кара, помста, сварка, загроза, злочин, конфлікт, агресія, вторгнення, битва, ескалація, інтервенція, війна, кровопролиття, кровопускання*). Важливими конститутивними властивостями наділені атрибутивні модифікатори, серед яких високим ступенем продуктивності вирізняються прикметники на позначення користі, шкоди, потреби, емоційно-психічного, фізичного стану людини, загальної позитивної або

негативної оцінки та ін. [Олександр Лукашенко → *жалюгідний старий диктатор*; *нерозумна мавпа з величезною кількістю страхів*; воєнні дії на Сході України (2014–2022 рр.) → *брутальна загарбницька війна агресивної Московії проти незалежного волелюбного українського народу*].

Самостійний розряд складних словосполучень утворюють ті, які мають ускладнену будову. Ідеться передусім про синтаксичні структури з однорідними та відокремленими членами речення (Любомир Гузар → *один із **найвищих і пошанованих авторитетів в останніх десятиліттях українського народу***; Ігор Плотницький → *«народний вождь», **обраний людьми Луганська***; Україна → *держава **українців, а не національних меншин***). Аналізованим конструкціям властива значеннева багатоплановість, вони характеризують денотат не за одним параметром із можливим спектром його конкретизацій чи без них, а за різними, що є промовистим свідченням здатності вторинних номінувань описуваної формально-граматичної організації трансформуватися в окремі пропозиції.

Ще одну групу становлять перифрастичні звороти, утворені за взірцем складнопідрядного речення. Немає підстав вважати ці конструкції комунікативними одиницями, оскільки вони не виявляють усіх ознак речення, зокрема інтонаційної завершеності, а лише входять до його структури на правах семантично і граматично підпорядкованих предикативних частин. Перифрази, що мають формально-граматичну будову складнопідрядного речення нерозчленованої структури, у якому підрядна частина пояснює, уточнює, конкретизує окремий член у головній частині, виражений іменником із співвідносним словом чи без нього або займенниковим іменником, повідомляють не про фрагмент об'єктивної дійсності, а про окремих особистостей, об'єднання людей за етнічними, партійними, ідеологічними, родинними, виробничими чи будь-якими іншими ознаками, про суспільні події, явища, факти тощо, тобто постають їхньою єдиною розчленованою зазвичай конотативно маркованою назвою (Леонід Кучма → *правитель, який завів український державний корабель на небезпечне зближення з Росією > проросійський Президент*). Процес семантичного ідентифікування здебільшого не виходить за межі контексту, тобто він не вимагає

залучення додаткового комунікативного ресурсу. Конкретними формально-граматичними репрезентантами розглядуваних вторинних найменувань є 1) присубстантивно-атрибутивні та 2) займенниково-співвідносні предикативні частини складнопідрядного речення (Курченко Сергій → *кремлівська рукавиця, що підгрибає «націоналізовані» підприємства в окремих районах Донецької й Луганської областей*; Леонід Кучма → *той, хто «топив за Віктора Януковича у 2004 році*; державна мова → *елементарна частина ДНК, що не повинна видозмінюватися залежно від окремих примх окремих етноспільнот*). Що ж до слів у головній частині, які детермінують підрядну частину, то вони семантично неоднорідні. Серед них зафіксовано інформативно достатні й інформативно недостатні іменники. Останні програмують обов'язкові поширювачі, які забезпечують переведення їх до сфери автосемантичності. Функційне ядро становить суспільно-політична лексика.

Непоширений тип утворюють перифрази, оформлені за моделлю простого речення або частини підрядного речення, для яких комунікативна функція є чисто номінальною, а номінативна в розгорненому представленні – реальною. Вони вказують на експліцитний суб'єкт, якому приписується дія або ознака, але не називають і не характеризують їх, тобто мають загальний семантичний опис (Юлія Тимошенко → *Вона працює*, Тому (тому) *що жінка*; Віктор Янукович → *Тому (тому) що послідовний*). Ці синтаксичні конструкції активно тиражовані в дискурсах на виборчу тематику, вони входять до розряду синхронно прецедентних висловлень. Без фонових знань аналізовані вторинні назви є синсемантичними одиницями, зміст яких потребує декодування – застосування попередніх знань, що вможливають адекватне сприймання їх.

Отже, активно використовуваним у публіцистично-політичному дискурсі перифразам притаманна широта семантики, експліцитна конотативність, спрямована у бік пейоративності, поліфункційність формально-граматичної будови. За типом реалізованого значення, ідентифікованого за допомогою родо-видової семної залежності, описові звороти об'єднано в підпорядковані один одному семантичні угруповання з притаманною їм внутрішньою ієрархією. Домінувальним формально-

граматичним засобом реалізації вторинних номінувань є прості або складні іменниково-прикметникові та іменниково-іменникові словосполучення, допоміжним – синтаксичні структури, оформлені за моделлю простих речень, а також складнопідрядних із присубстантивно-атрибутивними й займенниково-співвідносними предикативними частинами. Просту будову мають загальномовні та легко впізнавані перифрастичні структури, а складну – ті, що потребують ідентифікування – контекстуального декодування, використання комунікативного тла або навіть фонових знань.

Джерельна база дослідження

Європейська правда. URL: <https://www.euointegration.com.ua> (дата звернення: 2003–2022 рр.).

Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/> (дата звернення: 2003–2022 рр.).

Степаненко М. Динаміка українського політичного лексикону: 2018-2019 рр. Полтава : Аструя, 2020. 408 с.

Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік. Полтава: Аструя, 2020. 250 с.

Степаненко М. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон. Харків: Іванченко І. С., 2017. 616 с.

Степаненко М. Публіцистично-політичні перифрази в українській мові: 2017 рік. Полтава : Дивосвіт, 2018. 588 с.

Україна молода. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua> (дата звернення: 2003–2022 рр.).

Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 2003–2022 рр.).

Укрінформ: інформаційне агентство. URL: https://www.ukrinform.ua/info/about_agency.html (дата звернення: 2003–2022 рр.).

ГЕНІТИВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ПРОСТОРОВОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРИЧНОГО СИНТАКСИСУ І. І. СЛИНЬКА

Ніна Степаненко

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової
освіти, природничих і математичних дисциплін
та методик їх викладання Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка
mykivan@ukr.net*

В історії українського мовознавства виняткове місце відведено історичним студіям І. І. Слинька, зокрема тим, у яких системно проаналізовані безприйменникові просторові звороти з родовим, знахідним, орудним відмінками та прийменникові сполучення, що позначають місце дії, просторову близькість, вихідний і кінцевий пункт руху. З-поміж цих конструкцій і ті, що мають у своїй структурі складні прийменники [1].

Об'єктом дослідження цієї праці є родовий безприйменниковий відмінок зі значення локативності. З усіх безприйменникових словоформ, що реалізують різні типи просторових відношень у сучасній українській мові, генітив має найнижчу частоту вживання. Як зауважував І. І. Слинько, конструкції з родовим відмінком були малопродуктивними в давньоукраїнський період, до того ж траплялися, «головним чином, при дієсловах з префіксом *до-*» (*доходить, дійти, досягнути, доступити, достигнути, допасти, доткнутися*) [1, с. 35]. До типових репрезентантів генітива уналежнено назви, що «мають певне значення місця: то сей грады оставль ... *горы достигает...*» (І. Виш., 213)» [там само]. Суцільна вибірка, здійснена на матеріалі тексту обсягом 800 тисяч знаків (усього зафіксовано 4129 просторових конструкцій), засвідчує, що на сучасному етапі розвитку української мови родовий локативний зберігає колишню лексико-семантичну й синтагматичну тенденцію: його регулярно детермінують такі дієслова, як *дійти, доходити, добігти, дістатися, добитися*. Місце придієслівного поширювача заповнюють іменники на позначення населених пунктів (*Диканька, Полтава, містечко, хутір*), адміністративних і

географічних регіонів (*Забужжя, Черкащина, Далекий Схід*), більш або менш чітко обмежених просторів (*галявина, узлісся, межа*), акваторій (*річка, Дніпро*): *Вирішено було ... сягнути самої Каховки* (О. Гончар); ... *Бейкався довго, аж поки досягнув узлісся* (Ю. Збанацький); *стежка добігла межі* (Ю. Мушкетик).

І. І. Слинько закцентовував на тому, що звороти з родовим відмінком можуть утворювати іменники—назви конкретних речей або осіб. В аналізованих конструкціях, наголошував учений, «просторове значення дещо послаблюється, бо на нього нашаровується відтінок об'єктного значення, тобто звороти з дієсловами *досягнути, доходити* і подібними починають означати досягання не стільки певного просторового пункту, скільки речі чи особи» [1, с.36]. У сучасній мові описувані синтаксичні структури зберегли свою синкретичну (об'єктно-просторову) природу, але практично вийшли з ужитку: *Він ... досягнув столу* (Б. Лепкий).

Автор монографії «Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XVI–XVIII ст.» установив взаємозв'язок між первісним значенням префікса **до-** в дієсловах на взірць *доходити, досягнути* і його кореляцію з прийменниками **до**, унаслідок чого «безприйменникові звороти стали замінятися зворотами з прийменником **до**». Це послідовно фіксують пам'ятки XVI–XVII ст., але навіть у XVIII ст. «розвиток прийменникових зворотів ... був не такий прямолінійний, як могло здатися на перший погляд» [1, с. 36–37]. Загальний висновок такий: «Основним засобом для передачі просторового віддалення в давньоруській мові став зворот з прийменником **оть**. З таким значенням він почав вживатися ще в пам'ятках XIV–XVI ст., а далі набув масового поширення» [1, с. 40].

У сучасній українській мові локативні конструкції з прийменником **до** й родовим відмінком становлять досить продуктивний тип. Вони реалізують локативну семантику «вказівка на наближення чи спрямовану дію до кого-, чогонебудь» за участю дієслів цілеспрямованої дії та переміщення (*йти, повзти, під'їжджати, нести, вести*) й іменників на позначення населених пунктів (*село, Хорол*), більш або менш чітко обмежених просторів, функційних територій (*площа, майдан, провулок, вигін, куток, ліс, степ, водопій, пасіка*), акваторій (*став, Ташань*), людей (*дядько, сусіди*), груп людей чи

тварин (*гурт, стадо*), частин тіла людини або тварини (*рука, спина, роги*), будівель та їх частин (*хата, вітальня*), різних предметів, пов'язаних із життєдіяльністю людини (*стіл, ніч, кошик*): *Ой піду я до Дунаю* (Українська народна пісня); *Та ненависть...повзла і до його подвір'я* (М.Стельмах); *До виконкому під'їжджали підводи* (І.Микитенко); *Настечка засвічує каганчик і, прикривши рукою, несе до столу* (М. Стельмах). У сучасній українській мові корпус детермінованих компонентів, які програмують родовий відмінок із прийменником **до**, розширили дієслова конкретної фізичної дії, що асоціюється з рухом (*тягтися, кинутися, сісти, трусити, знати*): *Хтось гнав биків до водою* (Г. Тютюнник); *Кинулись німці до печі* (О. Довженко); *Він... сів до столу* (В. Малик); *...Й зорі падають до ніг* (В. Сосюра).

Синтаксична концепція І.І. Слинька про особливості розвитку місцево-просторових зворотів у давньоукраїнській мові є надійним підґрунтям для дослідження процесу становлення системи репрезентантів локативності в українській мові, яка охоплює безприйменникові та прийменниково-відмінкові форми з погляду їхньої конкурентності, ізофункційності, варіантності, синонімічності, обмеженості / розширеності дистрибутивних можливостей тощо.

Список використаної літератури

1. Слинько І. І. Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XVI–XVIII ст. (місцево-просторові звороти). Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. 111 с.

СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕПЛІК-ЗАПЕРЕЧЕНЬ У ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Іванна Струк

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
iv.struk@chnu.edu.ua*

Важливим способом репрезентації спілкування в драматичному тексті є діалог – основна форма, через яку здійснюється комунікативна функція мови. Основними рисами діалогічного мовлення є: 1) використання разом з вербальними засобами невербальних – міміки, жестів; 2) обмін репліками співбесідників; 3) яскрава емоційна забарвленість, виражена за допомогою інтонації; 4) невимушеність діалогічних реплік. Усі ці особливості діалогу характеризують його як різновид живого, розмовного мовлення, як художню форму відображення реального життя.

Основною одиницею діалогічного мовлення, на нашу думку, є діалогічна єдність – одна або кілька реплік, об'єднаних спільною темою та змістом. Репліка – це мінімальна структурна одиниця комунікативної діяльності мовця, що є стимулом чи реакцією на чуже висловлювання і пов'язана з ним за змістом і тематично. Репліку співвідносимо з різновидом речення, для якого характерна структурно-семантична завершеність, вираження певної позиції суб'єкта мовлення та відтворення відповідної комунікативної ситуації.

У діалогічних єдностях творів буковинських письменників (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського) виділяємо репліки початкової, центральної та завершальної фаз. Репліки основної (центральної) фази спілкування найбільш різноманітні й залежать від об'єктивних та суб'єктивних факторів комунікативної ситуації. З поміж-них на увагу заслуговують репліки-заперечення повідомлення, що виступають з семантикою прямого заперечення на поставлене запитання та репрезентовані здебільшого заперечним синтаксично нечленованим реченням *Ні*. Напр.:

ЗАМАШИСТИЙ. *Перепрошаю того добродія за дверима. Я думав, що ті драби, котрі перед хвилию втекли, оббивши мене.* П ГОЛОС ЗА СЦЕНОЮ. **Ні!** (Ярич., с. 242). Заперечне нечленоване речення *Ні* виступає як емоційно-нейтральне, проте воно може набувати модально-експресивних відтінків. У текстах творів Ю. Федьковича йому відповідає діалектно-просторічний варіант *Не*. Напр.: СЕКРЕТАР. *Сьогодні, то зараз?* ДОВБУШ. **Не!** (Федьк., с. 256).

У складі реплік, що виражають експресивне заперечення, фіксуємо службові слова: *Але ж ні; Та ні; Ще ні; Ба ні; О ні; Ой ні; Майже ні* та ін. Напр.: ПРАКСЕДА. *Що тут сталося? Боже мій! Певно щось страшного!* ОЛЯ (сміється). **Але ж ні, мамцю! Нічогосінько страшного!** (Ярич., с. 275). У ролі репліки-заперечення виступає й емоційне вигукове слово-речення *Борони Боже:* ЯРОСЛАВ. *А ви вже коли банкрутували, Шмулю? Га? ШМУЛЬ. Я? Борони Боже! А чи я грошей маю, як полови або як пороху, щоб я банкрутував?* (Ярич., с. 251). Заперечні слова-речення здебільшого є окремими самодостатніми репліками в розмові двох чи більше осіб: ЗАМАШИСТИЙ. *Ви його свояк, стрийко, вуйко чи, може, мамця?* І ГОЛОС ЗА СЦЕНОЮ. **Ні, Ні!** (Ярич., с. 241). Рідше вони вживаються у складі повнозначних речень для підсилення висловлення, як-от: МИКИТА. *Вертайся, Семене! Вернися, бо марне пропадеши, зла пригодонька тебе спіткає!* СЕМЕН. *Ні, ніколи!* (Федьк., с. 308). Підсилює заперечну думку мовця репліка з повтором: МАРІЙКА. *Навчу я його жінки слухати! Цілісінький день коло маржини, а в суботу щоб хоч завчасу прийшов!* **Ні, та й ні!** (Воробк., с. 314).

Семантичне навантаження та синтаксична організація реплік у драматичному тексті залежить від комунікативної ситуації, її учасників, їхніх вікових, соціальних чи національних характеристик, комунікативного наміру мовця та змісту висловлювання.

Список використаних джерел

- Воробк.** – Воробкевич С. І. Твори. Ужгород: Карпати, 1986. 562 с.
- Федьк.** – Федькович Ю. А. Твори в 2-х т. Т. 2. Київ: Дніпро, 1984. 463 с.
- Ярич.** – Яричевський С. Твори у 2-х т. Т. 2. Бухарест: Критеріон, 1978. 503 с.

ВАЛЕНТНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ

Олеся Сулима

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
olesiasulyma@gmail.com*

Валентнісні характеристики дієслів лінгвісти розглядають незалежно від контексту, обираючи перше словникове значення конкретного дієслова. Однак, як доводить анкетування респондентів (студентів НПУ імені М. П. Драгоманова), є значні розходження між відкритими залежними позиціями дієслова поза контекстом та в контексті, оскільки, наприклад, уживання дієслова з суб'єктом специфічної семантики вікликало в опитаних різні асоціації, а відповідно й різні рефлексії потракування валентності окремих дієслів. На встановлення відкритих для заміщення позицій впливає також стиль мовлення (у художньому, особливо метафоризованому тексті дієслово з мінімальною валентністю може розширювати свої сполучувальні можливості), втрата семи акціональності, часткова делексикалізація тощо.

Немає єдиної класифікації дієслівної лексики, проте більшість учених виділяє акціональні та деміактивні дієслова. Акціональними є лексеми, що мають сему активного діяча, тобто в реченні з таким дієсловом завжди наявний агенс, а деміактивними – ті, що позначають дію, яка відбувається поза волею мовця. Межа між цими групами не чітка, адже в мовленні дієслово може виходити за межі акціональної семантики (зокрема втрачаючи перехідність та здатність керувати залежним об'єктом), переходячи до групи стану або до групи процесу. Труднощі покласифікування дієслів за валентними особливостями ще й у тому, що дієслова переважно багатозначні, причому останні значення можуть бути абсолютно віддаленими від першого, при цьому саме вони виникають у мисленні мовців, а тому насправді виділять валентність потрібно не в слові, а в його лексико-семантичному варіанті.

Для анкетування було обрано дієслова різних лексико-

тематичних груп та з різними граматичними характеристиками, причому респондентам було запропоновано лексему та контекст, що складався з предикативного центру.

Одновалентною лексемою *колоти* визначили 33% учасників, на думку більшості яких суб'єкт є обов'язковим – 86% (14% – локатив). Так само 33% респондентів виділили *колоти* як двовалентну (облігаторні суб'єкт дії – 70% – та об'єкт – 90%). Проте в граматичному центрі *Коле* одновалентною дієслівну словоформу визначили 52% анкетованих, при цьому облігаторним компонентом назвали локатив – 55%, а обов'язкова об'єктна словоформа – лише 45%. Безособові конструкції маніфестують у мовців передусім значення так званого проміжного стану-процесу (Чейф 1975), що вимагає вказівки на локалізацію цього стану. Безособовість дієслова спричинила зменшення думок щодо двовалентності дієслова майже вдвічі: 17%, а облігаторними компонентами було визначено об'єкт (71%), локатив та каузатив (по 57%).

На відкриття валентних позицій дієслова впливає велика кількість чинників, зокрема наявність / відсутність суб'єкта, втрата семи акціональності, семантика суб'єкта (істота-неістота) тощо.

Список використаної літератури

1. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. Москва 1972.
2. Чейф У. Л. Значение и структура языка. Москва 1975.

СИНТАКСИЧНА КАТЕГОРІЯ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЯК АКТУАЛІЗАТОР АД'ЕКТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Галина Тесліцька

кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
g.teslitska@chnu.edu.ua

Потреба в актуалізації компонентів семантико-синтаксичної структури речення зумовила функціонування синтаксичних конструкцій, основна мета яких – увиразнення інформативної значущості повідомлюваних явищ дійсності. До їх кола належать різноманітні ускладнювальні компоненти, що порушують лінійну цілісність реченневої структури, – вставлення, відокремлення, однорідність тощо.

У плані змісту відокремлення – спосіб трансформації розгорнутої пропозиції в напівзгорнуту, що виражає додаткове повідомлення, доповнює предикацію у фразі, репрезентує вторинну предикацію. У плані вираження відокремленню притаманне порушення «зв'язного» синтаксису, яке передусім виявляє інтонація (паузи, зміна тону й темпу).

Ведучи мову про відокремлення як синтаксичне явище, дослідники сходяться на думці, що це багатоаспектний мовний феномен, вияв «внутрішньореченевого аналітизму». У функційно-стилістичному аспекті відокремлення розглядають як виразне стилістичне явище вербальної комунікації, засіб актуалізації комунікативно значущої інформації, мовної економії, посилення експресивності та виразності висловлення.

Слова чи словоформи в українській мові мають потенційну здатність трансформуватися в предикативний член, а службові частини мови, інтонація, відокремлення, порядок слів тощо увиразнюють семантику потенційних предикатів щодо основних або вторинних синтаксем, спільно виформовуючи згорнуту пропозицію.

Відокремленому ад'єктивному компоненту притаманні ознаки, що унаочнюють специфіку синтаксичної позиції в реченні та синтаксичного значення відокремленого компонента.

Зокрема, прикметники й віддієслівні деривати (дієприслівники, дієприкметники), будучи наслідком позиційних переміщень предикатів дії в межах речення, частково нейтралізують вихідну семантику дії і спричиняють значеннєві нашарування інших частин мови. Це дає підстави для дослідження відокремлених компонентів, які створюють потенційну предикативну ситуацію, не як процесу виокремлення другорядних членів у відокремлення, а як уведення певного компонента до базового речення, у якому він виконує іншу функцію, ніж традиційні другорядні члени. Тобто мова йде про один чинник – здатність відокремлених конструкцій «нарошувати глибину речення, створюючи перспективу його розгортання», а також збагачувати речення додатковим логіко-синтаксичним значенням причини, мети, умови, допусту, часу дії, наповнювати просте ускладнене речення певним стилістичним (функційним) забарвленням. Наприклад: *Нащо стежки, заплутані й нерівні?* (В. Васкан) // *Нащо стежки, якщо вони заплутані й нерівні?*; *Птиця якась, приваблена світлом, пустилася летіти до вікна* (Б. Лепкий) // *Птиця якась пустилася летіти до вікна, бо світло привабило її*; *Магда, тоді ще зовсім юна, хотіла переметнутися в село на Подністров'ї* (В. Китайгородська) // *Коли Магда була ще зовсім юною, хотіла переметнутися в село на Подністров'ї* тощо.

Отже, відокремлення – це не ізоляція, не відмежування від ядерної структури, а спосіб установлення специфічного (напів-предикативного) зв'язку з нею. Актуалізаційну функцію відокремленої конструкції можна розкрити лише за умови розгляду змістових і структурних (внутрішніх і зовнішніх) синтаксичних зв'язків між компонентами простого ускладненого речення.

ЗОБРАЖАЛЬНО-ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ В СИНТАКСИЧНІЙ ПАЛІТРИ ПОЕТИЧНОГО МОВОСВІТУ АНАТОЛІЯ ПЕРЕРВИ

Олеся Телєжкіна

доктор філологічних наук, професор
кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології
Харківського національного університету міського
господарства імені О. М. Бекетова
[o tele_o@ukr.net](mailto:ole_tele_o@ukr.net)

Стилістико-синтаксична організація поетичного твору викликає неабиякий дослідницький інтерес, оскільки «поетичний синтаксис становить особливу царину художньо-інтелектуальної творчості митця» [1, с. 526]. Цікаві з цього погляду і вірші харківського майстра красного слова Анатолія Перерви.

У творах, що увійшли до збірки «Небесна ясність», спостерігаємо дивовижне «плетиво» стилістичних фігур синтаксичної природи, за допомогою яких автор створив неповторний поетичний мовосвіт. Як найбільш частотні зареєстровані фігури повтору, зокрема подвоєння: *Нікого немає тут, навіть мене, / Лише навучок опустився зі стелі. / Свою павутинку **пряде і пряде**, / І я їй чомусь безнідставно радію* [2, с. 29]; *Немов під церквою старча, / Моя душа – голодна й гола. / Мені тебе **не вистача** / І вже **не вистачить ніколи!*** [2, с. 141], просаподосис: *А можливо, й післязавтра, / Це вже значення не має. / **Віднімаю** страх від зайця, / Сон від ночі **віднімаю*** [2, с. 21], строфічна анафора: ***Найдорожчих поховали** / І забули, де кого, / Пам'яті глухі завали: / Хто – під кригу, / хто – в огонь. // **Поховали найдорожчих** / В небо сіро-голубе. / Накрапає дрібен дощик, – / Мов оплакує тебе...* [2, с. 139] – єдинопочаток першої і другої строф утворюють компоненти хіазмічної побудови (граматичний хіазм) та епіфора, втілена повторенням останніх двох рядків першої і фінальної строф: *Хто на роду нам написав / Стократ збивати цю оскому? / **Течуть ліси і небеса** / **Скляними водами Осколу**. / <> / *Влітають птахи в тихий сад, / Як дітлахи – в порожню школу... / **Течуть ліси і небеса** / **Скляними водами Осколу*** [2, с. 140]. Мовно-художні засоби, засновані на повторюванні елементів, виконують важливі смислотвірну і структуротвірну функції, акцентуючи на значущих для ліричного героя сутнісних*

конструктах і виступаючи осердям розгортання поетичних сенсів.

Високою активністю вживання відзначаються фігури додавання, що ґрунтуються на лексико-граматичному повторі основ слів, що утворюють самостійну сполуку, як-от: поліптотон: *Не писать – погана риса. / Затупивсь духовний меч. / Вибачайте, творча криза, / Порожнеча з порожнеч* [2, с. 14]; *Жарти жартами, братове, / А без газу нам труба* [2, с. 23]; анномінація: *З крапельниці крапля крапле, / Ось доп'ю і – доспіваю* [2, с. 21]; *Під крижаними вітрами / Вірою вірмо твердою...* [2, с. 32], а також гомеотелевт, основу якого становлять однакові повторювані форманти (префікс, суфікс, препозитивна чи постпозитивна основа, флексія), їхня звукова виразність й однорідність компонентів, у яких наявні ці форманти: *А мені ж іще порати сад, / Вимітати сміття із етеру, / Де ніяк моссовіт і моссад / Не поділять площини і сфери* [2, с. 25]; *Усе відступило – небесне й земне* [2, с. 29]. Такі стилістичні конструкції сприяють увиразненню художньо-поетичної оповіді, урізноманітненню художньо-образної орнаментики, виробленню своєрідної ритмомелодійної гармонії.

Значною представленістю характеризуються фігури накопичення, зосібна градація: *Мабуть, не pomoже заштрик, / Ні пігулки, ані трави. / А прощатись будем завтра – / Я не виняток із правил* [2, с. 21]; *Перше травня ненароком / Настає, а я – не годен... / З кожним віком, з кожним роком / Сподіваюсь я на орден* [2, с. 31] та зевґма: *Жни, що змолоду посіяв: / Хата, яблуна, сини... / Вкоротити б вік пенсійний / Влітку або восени* [2, с. 26].

За допомогою названих зображально-виражальних засобів синтаксичного походження митець створює особливу емоційну тональність поетичної оповіді, увиразнює зображуване, упорядковує своєрідний ритмомелодійний малюнок і рельєфний контур віршового полотна, а отже, досягає найбільш виразного стилістичного ефекту в оприявленні індивідуально-авторського світобачення.

Список використаної літератури

1. Беценко Т. Особливості синтаксично-стилістичної організації поетичного доробку Лесі Українки як самобутнє явище в історії української художньої думки. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 2016. Випуск 22. С. 526–538.

2. Перерва А. А. Небесна ясність: Поезії. Харків: Майдан, 2013. 164 с.

ПРАЦІ ПРОФЕСОРА І. І. СЛИНЬКА З ІСТОРИЧНОГО СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НОСІЙ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ

Ткач Людмила

доктор філологічних наук,

*професор кафедри сучасної української мови Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича*

lo.tkach@gmail.com

Розвиток сучасної гуманітаристики характеризується особливою увагою до вивчення культурного спадку, до формування дискурсу культурної пам'яті та осмислення в сучасному контексті її джерел та носіїв. Саме культурна пам'ять ідентифікує особистість у її зв'язках з минулим та «забезпечує зв'язок між поколіннями певної спільноти через численні засоби збереження інформації про свій минулий досвід, що їх використовує суспільство» [2, с. 18]. Носіями культурної пам'яті можуть бути люди та їхні спогади, артефакти певної доби, а вужче – й тексти будь-яких стилів та жанрів, що осмислюються в актуальних професійних та соціокультурних обставинах. З такого погляду культурно ціннісною може бути історія життя навіть однієї людини та тих фактів, що їх вона сконцентрувала довкола себе завдяки своїй професійній діяльності.

Особистість Іларіона Іларіоновича Слинька та його професійний досвід ученого-україніста залишили по собі саме таке інформаційне поле й такі тексти, що їх можна розглядати як носії культурної пам'яті – про українську філологію та про покоління українських мовознавців, що досягли професійної зрілості на середину 1950-их–1960-і роки. Їхній внесок у збереження української національної ідентичності ще й досі мало вивчений. Брак зацікавленості до постатей цього покоління українських мовознавців можна пояснити, на мій погляд, кількома причинами. По-перше, за віком вони були значно старші за яскраве, поетичне, талановите покоління шістдесятників, адже навіть в енциклопедичних виданнях про шістдесятників так і пишуть: «молоде покоління

митців 60-х ХХ ст, сформоване в період тимчасової «відлиги» радянського режиму, засудження сталінізму та часткової реабілітації деяких представників «розстріляного відродження» [6, с. 587], що прийшло в літературу й образотворче мистецтво з новими художніми формами й усвідомленням «спадкоємності національних цінностей» [6, с. 587]. Праця мовознавців, надто таких, що досліджували історичні пам'ятки, залишилася в тіні – в тіні яскравої творчості й драматичних життєвих доль поетів, акторів, режисерів. По-друге, мовознавці покоління проф. І. І. Слинька справді були набагато старші: вони народилися ще на початку ХХ ст. або ж у 1920-і, пройшли через фронти Другої світової війни, а в 1960-і були вже авторами ґрунтовних наукових публікацій [1; 4; 5; 7]. За показчиком В. Власенка, саме в цей час вийшли ті праці І. І. Слинька, що згодом стали основою його докторської дисертації: у 1968 р. – «Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (Місцево-просторові звороти)»; «Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (Часові звороти)»; «Історія просторових зворотів із складними прийменниками в українській мові»; у 1969 р. – «Історія об'єктних зворотів в українській мові» [3, с. 111–112]. По-третє, з формального боку кар'єра багатьох мовознавців зовні виглядала як цілком успішна, вони викладали на кафедрах української мови в закладах вищої освіти УРСР і до опозиціонерів не належали. Втім, саме такі вчені, як проф. І. І. Слинько, у свій спосіб реалізували головний імператив шістдесятників – зберігати українську національну ідентичність, тяглість культурної традиції та зв'язок з попередніми поколіннями українських інтелектуалів. Беззаперечним підтвердженням цієї тези є навчальний посібник «Історичний синтаксис української мови» [8], у якому послідовно, об'єктивно, в зіставленні з польською та російською мовами, проте без ідеологічних штампів про «благотворний вплив братньої російської», розкрита специфіка формування синтаксичних конструкцій в українській мові (предикативних; присвійних; з об'єктним значенням). Культурно ціннісною є й джерельна база дослідження, в якій дібрано найважливіші, доступні на той час, видання грамот, літописів, Литовського статуту, церковної літератури, покрайніх записів у церковних книгах, авторських художніх творів, фольклору, діаріушів тощо.

Саме в доборі джерельної бази та бібліографічного апарату виявилася беззастережна сумлінність І. І. Слинька як лінгвіста та його шана, як українця, до репресованого покоління мовознавців 1920-х років. Зіставлення списку літератури, поданого в кінці посібника, з тими бібліографічними покликаннями, які є в самому тексті, показало чималі розбіжності між ними. В основній частині посібника І. І. Слинько цитує праці багатьох замовчуваних у той час мовознавців – З. Веселовської, О. Курило, М. Наконечного, О. Синявського, В. Сімовича, М. Сулими; рясно покликається на праці діалектологів – І. Верхратського, В. Ващенко, Ф. Жилка, щоб показати зв'язки давньої книжної мови та народнорозмовного мовлення.

Отже, навіть на початку лиховісних для української культури 1970-х років І. І. Слинько знайшов спосіб писати наукову працю так, щоб не минати «ані титли, ніже тії коми».

Список використаної літератури

1. Безпалько О. П. Нариси з історичного синтаксису української мови. Київ: Рад. шк., 1960. 236 с.
2. Вербицька П. Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 5, No. 1, 2018. С. 15–22.
3. Власенко В. В. Сучасна українська літературна мова: Бібліографічний покажчик. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 508 с.
4. Зарудняк О. А. Із спостережень над керуванням знахідним відмінком в пам'ятках ділового письменства XIV – XVII ст. *Наукові записки Ізмаїльського педагогічного інституту*. Вип. 2. 1961.
5. Колодяжний А. С. Прийменник: матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. Харків, 1960. 166 с.
6. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
7. Петличний І. З. Синтаксичні особливості мови Літопису Самовидця. *Доповіді та повідомлення Львівського університету*. Вип. 6. Ч. 1. 1955.
8. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови. Київ: Вища школа, 1973. 216 с.

ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЯ ДУПЛЕКСИВІВ

Людмила Томусяк

кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені

Юрія Федьковича

l.tomusyak@chnu.edu.ua

Мова є своєрідним кодом, що формує світосприйняття кожної людини, кодом, призначеним для фіксації всіх видів її діяльності, у тому числі й психічної. Інтелектуальний та емоційний плани мови взаємопов'язані, це тісно переплетені складники кожного висловлення, суб'єкт якого сам творить дійсність, обирає мовні засоби, які, на його думку, є найкращою можливістю для втілення його задуму. Естетична інформація, семантична сміливість детермінують експресивно-образну організацію висловлення. Експресивність як прагматична категорія орієнтована на адресата, основна її функція – цілеспрямований вплив на читача (чи слухача) з погляду образної виразності. Експресивізація на рівні синтаксису – це підсилювальна функція синтаксичної конструкції, яка повинна «справляти враження» на адресата, актуалізувати той чи той зміст, посилити прагматичний потенціал висловлення. Загальновідомо, що особливу виразну силу мають різні пунктуаційні засоби і прийоми, зокрема вживання тире, членування речення-висловлення на окремі сегменти тощо. Безперечно, це стосується і синтаксичних структур із дуплексивами.

Найбільш поширеним знаком, що вживається для відокремлення дуплексивів, є, звичайно, кома. Однак досить часто використовується і тире, якому надається перевага перед комою, очевидно, тому, що воно здатне виражати більш різноманітні семантичні відношення в реченні. Напр.: *Батько сидів з веслом на кормі – веселий і дужий* (О.Довженко); *Степан... утер горілчані сльози й заснув, як був, – у чоботях, празниковому галіфе та шовковій сорочці*; (Г.Тютюнник); *Зарицький згадав постать Письменника – зсутуленого, старого, з темними трагічними очима...* (Р.Іванчук); *Султан полюбив її – уярмлену,*

понижену, пригнічену (П.Загребельний). Вживання тире у таких випадках є, на нашу думку, стилістично маркованим, авторським пунктуаційним знаком, що підкреслює експресивність висловлення.

Дуплексивні компоненти при особливій їх актуалізації можуть парцелюватися, тобто виділятися в окрему самостійну частину, яка, однак, не пориває семантичного і структурного зв'язку з реченням. Залишаючись смисловим і граматично організованим цілим, речення наче поділяється на кілька окремих частин, відмінних інтонаційно, як-от: *Пан вийшов до нас. Сердитий, лютий* (Панас Мирний); *Бронко мав би велику охоту вийти з кімнати. Розчарований* (І.Вільде). Такі парцельовані компоненти набувають більшої змістової й емоційної виразності, сприяють експресивному виділенню думки, а читачеві легше сприйняти думку, яка подається в декілька мовленнєвих тактів. Унаслідок членування речення синтаксично залежні парцеляти стають відносно самостійними, оскільки зміст парцелята, як правило, стає зрозумілим лише тоді, коли його розглядати разом з попередньою частиною речення. Зміст такого контексту складає синтаксична і смислова єдність, отримана від складання змісту базового речення і парцелята. В інтонаційній характеристиці цієї моделі виражається її основна функційна і психолінгвістична ознака – повідомлення додаткових відомостей.

В окремих випадках при парцеляції сурядного ряду дуплексивних компонентів кожен з них виділяється окремо, що надає їм особливої комунікативної ваги: *Стояли і дивились. Неголені... Забрюхані... З хворобливо запаленими очима...* (І.Багряний); *Селянине на вільній ниві! Восени пригадай, як пішли у гніві по майбутнє твої сини! Драні... Темні... Голодні... Босі...* (Є. Плужник). Таким нанизуванням компонентів досягається особливий ефект градації у художньому мовленні. Парцелят, що здійснює комунікативну послідовність між реченнєвими структурами, можна назвати темо-рематичним центром висловлення, що характеризується тісними семантико-граматичними зв'язками з базовим реченням.

Отже, у різний спосіб актуалізовані дуплексиви увиразнюють висловлення, фокусують увагу читача, надають висловленню експресивності.

ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАСКРІЗНЕ СИНТАКСИЧНЕ ПОНЯТТЯ

Ольга Турко

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних
дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського
національного педагогічного університету*

імені Володимира Гнатюка

o.turko@tnpu.edu.ua

Питання про порядок слів у реченні української мови постало в руслі формально-граматичного підходу, згодом стало домінантною категорією комунікативного синтаксису. Панівним в українському мовознавстві є трактування порядку слів у реченні як вільного, що є, на нашу думку, некоректним та потребує глибшого аналізу, оскільки розташування компонентів речення зумовлено певними синтаксичними зв'язками, відношеннями, комунікативним наміром мовця тощо.

До перших спроб граматичного опису порядку слів в українській мові належить праця німецького мовознавця-славіста Е. Бернекера «Die Wortfolge in den slawischen Sprachen» (1900) [3, с. 155–16]. На початку ХХ ст. в слов'янському мовознавстві формується східнослов'янська (О. Потебня, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, В. Сімович та ін.) та західнослов'янська (В. Матезіус, Є. Курилович, Ф. Данеш, Я. Фірбас, Й. Містрік та ін.) лінгвістичні школи, котрі зробили значний внесок у теорію формально-граматичної парадигми. Зокрема, безперечними надбаннями цього підходу щодо аналізованого поняття є такі:

- виявлення порядку слів у реченні як синтаксичного явища;
- встановлення різновидів порядку слів – фіксованого та вільного, прямого та інверсійного (чітке трактування цих різновидів є актуальним і в сучасному мовознавстві);
- розгляд інтонації як засобу словопорядку, відтак стилістичного пояснення інверсії, а ще згодом розгляду порядку слів у комунікативному синтаксисі;
- часткове обґрунтування зв'язку членів речення із позицією в структурі речення, а не частиномовною функцією (дієслово – присудок, іменник – підмет тощо); розмежування проблеми порядку слів у слов'янських мовах від проблеми

синтаксичних функцій членів речення (В. Матезіус);

– введення в науковий обіг поняття «інверсія» на позначення незвичного розташування слів у реченні зі стилістичною метою; встановлення зв'язку інверсії та звичного порядку слів із смисловою структурою висловлювання;

– встановлення зв'язку між порядком слів та синтагматичним членуванням речення (О. Мельничук);

– обґрунтування поняття «синтагма» у площині закономірностей порядку слів у реченні

Функційний підхід актуалізує роль порядку слів у реченні як засобу вираження модального значення [2].

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства порядок слів у реченні актуалізується в комунікативному аспекті (І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, І. Слинько, А. Загнітко, О. Кульбабська та ін.):

– порядок слів та інтонація (місце розташування фразового наголосу) є основними засобами вираження актуального членування речення;

– виокремлення об'єктивного та суб'єктивного порядку слів;

– окреслення інтенції мовця шляхом граматичного моделювання речення;

– темо-ремне членування мовного потоку з урахуванням позицій синтаксичних компонентів.

Отже, лінгвістичний аналіз мовних одиниць, понять, категорій прямо або опосередковано торкається питання порядку слів у реченні української мови, відтак теорія порядку слів проливає світло на їхню синтаксичну сутність.

Список використаної літератури

1. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наукова думка, 1966. 324 с.

2. Турко О. В. Порядок слів у реченні української мови як засіб вираження модальності (на матеріалі художніх текстів). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського* Серія: Філологія. Журналістика / гол. ред. Казарін В. П. 2021. Том 32 (71). № 1. Частина 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 111–115.

3. Berneker E. Die Wortfolge in den slawischen Sprachen. Berlin, 1900. 162 s.

ПОВІСТЬ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Марія Федурко

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
філологічних дисциплін та методики їх викладання
у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
mfedurko@ukr.net*

Форма і зміст взаємопов'язані й взаємовизначувані. Одне з підтверджень цьому – синтаксична структура повісті «Поза межами болю», твору про страшні випробування Першої світової війни, які випали і на долю її автора, галицького письменника й педагога Осипа Турянського. Проте написана вона з метою життєствердною: щоб ясна ідея, що «промінням блискає <...> з безмежного болю й божевільля людей», розгорілася полум'ям у душі молодих українців і вивела їх «на сонячний шлях волі і щастя <...> до вселюдського братерства й любові» [1, с. 43], яких, як показує нинішнє лихоліття на нашій землі, ой як не просто домогтися!

Назвавши повість поемою, О. Турянський виокремив її також із погляду форми: вона написана уривчасто, суворо, а водночас – і пісенно-поетично, бо письменник не міг «по свіжих слідах, писати розлого, довго, рани його ще були свіжі, ще люто боліла душа, ще кожне слово, думка, спогад були схожі на шрапнель, на розривну кулю, на холодне лезо багнета [1, с. 10].

Найперше, що впадає в вічі, – це розчленованість, до того ж непропорційна (часом виокремлене одне речення чи навіть одне слово) континууму тексту крапковою лінією, де однією (найчастіше), де двома, а то й трьома чи чотирма. Кожна така лінія віддзеркалює велику внутрішню напругу оповідача чи персонажів, коли несила говорити, коли душа нап'ята, мов струна, і от-от вибухне зойком:

.....
.....

Не буди його болю, що спить.

Це був би злочин... злочин... (с. 75).

.....
.....

Наведений приклад вказує, побіч того, на такі синтаксичні особливості аналізованого тексту: а) у ньому доволі частотні паузи й повтори слів, словосполучень, речень; б) переважна більшість речень (простих – неускладнених і ускладнених, складних) формує окремих абзац; в) серед них не бракує окличних і питальних одиниць, пор.:

Мряка з моїх очей розвівається...

Дружина й син дивляться у вікно, під котрим стою...

Боже!..

Невже вони обоє побачили й пізнають мене?

Як мене тягне до них, як тягне...

Там моє життя, там моє сонце, там усе моє!.. (с. 89).

Важливо акцентувати й на тому, що в тексті домінують висловлення, побудовані за моделями простих речень – односкладних і двоскладних:

Десь далеко чути глухо понурий шум.

Буря йде...

Буде боротьба між небом і горами.

Між життям і смертю (с. 44).

Останній фрагмент демонструє ще одну особливість мови О. Турянського: багатство парцельованих структур. Виокремлений відрізок, не пориваючи зв'язків з базовою частиною висловлення, допомагає аранжувати смисли, відтворювати мовленнєву експресію: ***Ні, це людські істоти. Бо тільки людина так тяжко страждає*** (с. 92).

До специфічних ознак ідіостилію письменника належить віднести також синтаксичний паралелізм: *Затремтіло небо, задрижали гори* (с. 121), ампліфікацію: *Світло бере мене на свої промінні крила, голубить, колише, леліє мене* (с. 125), звукопис: *Ухопив кріс змірив і стрілив* (с. 111), конструкції з порівнянням: ***Мов смертельно ранена звірюка, вихор кидався на них, в дикім шалі розшарпував хмари, гонив по безоднях і шумів, як розхвильоване море*** <...> (с. 121).

Список використаної літератури

1. Турянський О. В. Поза межами болю; Повість-поема; Син землі: Роман; Оповідання / Вступ. слово Р. Федоріва; Упоряд., передм. та підготовка текстів С. П. Пінчука. Київ: Дніпро, 1989. 335 с.

ПРИСЛІВНИКИ НА -О (-Е) У ВТОРИННОПРЕДИКАТНІЙ ФУНКЦІЇ

Оксана Федурко

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
fedurko19@gmail.com*

Дослідження семантико-синтаксичної структури простого ускладненого речення належать до важливих проблем сучасного мовознавства. Складність цієї проблеми пов'язана з тим, що синтаксичний рівень становить завершальну ланку мовної структури, сформовану внаслідок тісного переплетення лексичної й морфологічної семантики з семантикою синтаксичного зв'язку в межах словосполучення та речення. Її, щоправда, на різних теоретичних засадах досліджували І. І. Слинько, І. Р. Вихованець, Л. О. Кадомцева, В. І. Кононенко, І. К. Кучеренко.

Семантично неелементарне просте речення утворюють два або більше вихідних елементарних простих речення, одне з яких зберігає свою семантико-синтаксичну будову, тобто стає основним, а інше / інші зазнають різних синтаксичних трансформацій («синтаксична конденсація» похідних одиниць щодо вихідних [1, с. 173]), що призводить до згортання реченнєвих конструкцій і встановлення синтаксичних і семантичних зв'язків, відмінних від тих, що властиві простому і складному реченням. З цього погляду семантично неелементарні прості речення протиставлені як простим реченням, так і складним [2, с. 28].

Семантику неелементарних простих речень, що постали внаслідок згортання ситуацій, формують, укупі зі значенням кожної з елементарних структур, також і семантико-синтаксичні відношення між основною та згорнутою пропозиціями. Можливі такі їх різновиди.

1. Однорядні (сурядні) відношення. Вони маркують ті конструкції, у яких ситуації, презентовані основною та згорнутою предикативними структурами, збігаються в часі: *Гетьман <...> молився **щиро*** (Ю. Мушкетик) або передують одна одній:

Тимко <...> *оглядався розгублено* (Ю. Мушкетик).

2. Порівняльні. У них прислівникова синтаксема кореферентна предикату підрядної частини зі значенням порівняння: *Він запитав це якомсь глузуливо* (Б. Харчук) ← Він запитав це якомсь так, **мовби** глузував.

3. Міри і способу дії: *Теофіла <...> боляче сіпнула Анну за оголений лікоть* (М. Матіос) ← Теофіла [так] сіпнула Анну за оголений лікоть, що аж заболіло.

4. Зумовленості. Фактичний матеріал засвідчує, що прислівники на **-о (-е)** можуть уживатися в каузативній функції, пор.: *Турок здивовано вирячив очі <...>* (Ю. Мушкетик) ← Турок був здивований // від здивування + Турок вирячив очі. Конструкції, що їх містять, можна розгорнути у складнопідрядні речення з підрядною частиною причини: Турок вирячив очі, **бо** здивувався; умови: *Смисленому провідцеві не годилося б отак бездумно кидатись на ворожі сили* (Р. Іванченко) ← Смисленому провідцеві не годилося б отак, **якщо** не подумав, кидатись на ворожі сили; мети: *[Стах] заспокійливо поклав їй великі руки на плечі* (М. Стельмах) ← [Стах] поклав їй великі руки на плечі, **щоб** заспокоїти; допустовості: *Горе непрохано відчинило двері до його хати* (К. Мотрич) ← **Хоч і** не прохав, але горе відчинило двері до його хати; г) наслідку: *Попельниченко саркастично скривив уста і посміхнувся* (Б. Антоненко-Давидович) ← Попельниченко сповнився сарказму, **так що** скривив уста і посміхнувся.

Можна, отже, зробити висновок, що реченнєві побудови з прислівниками на **-о (-е)** у функції формально-синтаксичного атрибута до класу дієслівних предикатів відзначаються складністю семантичної структури, позаяк прислівник у них перебуває в парадигматичних відношеннях з предикатом глибинної структури і є в реальному реченні-висловленні знаком не лише ускладненої чи згорнутої / згорнутих пропозицій, а й виразником різноманітних відношень між нею / ними та основною пропозицією.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наукова думка, 1992. 285 с.

2. Кононенко В. І. Синтаксичні зв'язки в ускладненому реченні. *Українська мова і література в школі*. 1980. №1. С. 27–34.

СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОПОВІДНИЦЬКОГО ТЕКСТУ

Оксана Ципердюк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
oksana.tsyperdiuk@pnu.edu.ua*

Християнська проповідь усе більше привертає увагу сучасних українських мовознавців (О. Петришиної, О. Зелінської, С. Кота, О. Кравцової, З. Куньч, О. Матушек, Ю. Олешко, М. Смирнової, Л. Халезової та ін.), які досліджують її в різних вимірах: історико-лінгвістичному, стилістичному, комунікативному, когнітивному, теолінгвістичному тощо. Мета нашої розвідки – дослідити найбільш виразні синтаксичні особливості проповідницьких текстів на матеріалі богословської праці «Парафіяльна місія» єпископа Української греко-католицької церкви Григорія Хомишина [2].

О. Петришина виокремила такі синтаксичні ознаки церковної проповіді як підстилю релігійного стилю: «значна кількість риторичних запитань і вигуків, поєднання речень способом нанизування, інверсійний порядок слів, неповні та перервані речення, усталені звертання, особливості інтонування та ритмомелодики» [1, с. 8]. Ці риси загалом властиві й синтаксисові аналізованих проповідницьких текстів Г. Хомишина.

Мовлення проповідника звернене до вірян, тому Г. Хомишин зчаста використовує різнотипні звертання (*Знай, жінко, що твій чоловік є тобі головою; **Всі підлегли, виконуйте послух для влади, але з розуму, з віри та совісті; Ей, сину, донько! Схаменися...*** [2, с. 146, 345, 143]) та питальні речення (*Що треба робити, щоб успішно здійснити ці три справи?* [2, с. 53]), які активізують увагу слухачів, допомагають підтримувати зв'язок з аудиторією. Водночас звертання можуть ускладнювати питальні речення («***Діти наші, сини і доньки, чому ви такі тверді серцем?***» [2, с. 370]), а останні – нанизуватися (*Для чого той бучок? Чи то потрібно для важності шлюбу?* [2, с. 147]). Нерідко після нанизування запитань подано як відповідь окличні слова-речення, властиві розмовному мовленню: «*Що мають робити? Чи злосититися, опустити руки і повернутися до давнього життя та далі грішити? Ні!*» [2, с. 447].

Використання питальних конструкцій на зразок *Діти наші, сини і доньки, чому ви такі тверді серцем?* [2, с. 370] замість наказових допомагають проповідникам пом'якшити повчальність викладу, налагодити зв'язок із вірними. На наш погляд, питальні речення є своєрідною рисою мовостиліу місійних проповідей Г. Хомишина, зумовленою їхньою жанровою специфікою, впливом катехитичних текстів, де виклад у формі «питання – відповідь» є типовим і продуктивним: *Якою повинна бути сповідь? Найперше – повною* [2, с. 171].

Привертають увагу численні молитовні звертання до Бога, інших святих осіб, зчаста підсилені вигуками або частками, як от: *О, наш найдорожчий Ісусе, ми припадаємо до твоїх стіп...;...благаємо Тебе, Пресвята, ...* [2, с. 401, 35–36]. Оклічні речення, у складі яких зчаста є вигуки та частки, надають мовленню емоційності, урочистости, підкреслюють ту чи ту важливу тезу: *І жиди стерегли дім пароха перед нападом християн! Чи це не скандал, чи це не ганьба! Ні, так не можу бути!; Так упокоритися міг Ісус Христос, Богочоловік!; О, справді, страшною є душа у стані гріха, жахливі наслідки і плоди отруєння душі гріхом!; Що за біль дошкуляє Ісусові!* [2, с. 437, 315, 106, 401]. Широко використовуються спонукальні речення, зокрема оклічні: *Св. Йоане, Предтечо і Хрестителю Господній, заступися за нас; Померлі, вставайте на суд!* [2, с. 397, 124].

Експресію та емоційно-інтелектуальний вплив на слухачів посилюють речення з прямою мовою (*Один із сусідів вибіг на дорогу та й каже до нього: «Іване, не кричіть, бо ксьондз стоїть на подвір'ї та все чує!»* [2, с. 107]), у тому числі алюзії (*Голос совісті завжди волав: «Каїне, де брат твій Авель?!»* [2, с. 107]) та цитати зі Святого Письма: *«Це сприятливий час, це нині день спасіння», – каже св. Ап. Павло (II Кор. 2)* [2, с. 53].

Отже, синтаксична організація проповідей великою мірою зумовлена усною формою їхнього функціонування (і відповідно впливом розмовного стилю) та жанрово-стильовими особливостями, що демонструють і тексти Г. Хомишина.

Список використаної літератури

1. Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
2. Хомишин Г. Парафіяльна місія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 472 с.

ЕЛІПТИЧНІ НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ В МОВОТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

Марія Цуркан

*доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри
суспільних наук та українознавства*

Буковинського державного медичного університету

maria-ts77@ukr.net

Одним із актуальних напрямів сучасної лінгвістики є дослідження мови прози крізь призму стилізації розмовності, адже розмовні одиниці – явище культури й відображають «розмовний образ світу» [5]. С. Бибик розглядає явище розмовності як наслідок тісної взаємодії усної та писемної літературної практики, як результат актуалізації усталених в усній спонтанній побутовій мові мовомисленневих структур, зокрема мовознавець зазначає, що «розмовність підтримується у побутово-ужитковій сфері, повсякденно-побутовій культурі та координується повсякденно-практичною мовною свідомістю, вона засоційована з неофіційністю, буденністю, конкретністю ситуативних стереотипів, наповнених лексико-фразеологічними та синтаксичними усталеними констукціями» [1, с. 182].

Яскравим засобом стилізації розмовності в художній оповіді М. Матіос є еліптичні неповні речення, у яких неназваний член не визначається з контексту чи ситуації мовлення, а зумовлений компонентним складом і семантикою самого речення. Особливістю структури еліптичних речень вважають найчастіше відсутність дієслівного присудка, який не узгоджується в контексті, тобто у смисловому плані не є обов'язковим для передачі повного повідомлення. Відсутні й ті присудки, що не потребують відновлення, однак беруть участь у формуванні будови цих речень, оскільки в них наявні поширювачі, які входять до складу присудка. Пропуск присудків в еліптичних структурах виконує стилістичну роль, зокрема забезпечує стисле вираження думки, посилює емоційність висловлення й увиразнює його. Можливість встановлення значення відсутнього

присудка забезпечується декількома факторами: 1) наявністю членів речення, синтаксично пов'язаних із пропущеним компонентом; 2) лексичним і граматичним значенням слів, залежних від пропущеного члена речення; 3) однотипністю конструкцій еліптичних речень, обмеженістю їх семантичних груп, мовною традицією [2, с. 33].

У художньому мовленні М. Матіос встановлено такі різновиди еліптичних неповних речень: 1. Речення з еліпсом присудка, що має значення дієслова руху, пересування в просторі: *Спершу два кроки вліво, тоді два кроки вправо – і знову вліво, і знову вправо...* (4, с. 88). *Матронка до Марії, Михайло поза Марію стайню...* (4, с. 147). 2. Речення з еліпсом присудка зі значенням наказу, прохання: *Тепер твоя черга, газдо* (4, с. 163). *Ой, нуж дочко моя гірка...* (3, с. 42). 3. Речення з еліпсом присудка, що має значення буттєвого дієслова: *Руба жінці в сні – до дитини* (3, с. 32). *У мене також діти* (4, с. 178). У межах цього виду речень виокремлено такі групи: а) наявності, існування: *Мені скоро п'ятдесятка* (4, с. 72); б) розташування: *Хата при дорозі – люди не глухі* (3, с. 73); в) настання дії в часі: *Але Введення – після другої Богородиці* (3, с. 57); д) буття явищ природи: *Зима на носі* (3, с. 45). 4. Речення з еліпсом присудка, що узвичаїлися як виразники запитання: *Який Курик? Де Курик?* (4, с. 130). *Дома газди?* (4, с. 97).

Отже, еліптичні неповні речення, зафіксовані у мовотворчості М. Матіос, є одним із засобів стилізації розмовності художньої оповіді, що репрезентують особливості усної побутової сфери спілкування з її широким спектром емоційності та експресивності, сконденсованої стереотипізованої образності.

Список використаної літератури

1. Бибик С. Українська усна літературна мова в культурі повсякдення : монографія. Ніжин: Аспектполіграф, 2013. 589 с.
2. Гуйванюк Н. та ін. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2007. 100 с.
3. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Видання друге. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. 176 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. 188 с.
5. Współczesny język polski / pod. red. J. Bartmińskiego. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin, 2010. 659 s.

ЛІНГВОКРЕАТИВНІСТЬ У СИНТАКСИСІ: КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ КОНТЕКСТ

Світлана Шабат-Савка

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
s.shabat-savka@chnu.edu.ua

У багатовекторному просторі сучасного синтаксису домінує його комунікативно-дискурсивний напрям, спрямований на вивчення синтаксичних одиниць у динамічному інтенційно детермінованому континуумі адресантно-адресатної взаємодії, спроектований на врахування низки екстралінгвальних чинників, що впливають на породження висловлень, правильне витлумачення їх у тих або тих дискурсивно-стильових формах української мови. Акцентування присутньої ролі людини в мовленнєвій діяльності, у творенні слів та синтаксичних конструкцій, урахування прагматичної компетентності, фонових знань та лінгвокреативності мовця вияскравлює не тільки антропоцентризм синтактики ХХІ ст., а і її синергію з різними мовними рівнями, з науковими дослідженнями в галузі філософії, соціології, етнокультури та психології.

Термінообшир поняття «лінгвокреативність» розлогий, проте для мовознавчих студій важливим є розуміння його як властивості мови, як характеристики та важливого складника мовної особистості, яка в процесі своєї мовленнєвої діяльності актуалізує новий прагматичний потенціал синтаксичної конструкції, створює граматичні метафори, працює над образністю мовомислення, демонструє оригінальність світосприйняття, прагне відмовитися від стереотипних висловлень, формуючи вишуканість та елітарність комунікації. Цей творчий процес пов'язаний із нетривіальним підходом у використанні знань про мову, із спланованим прагненням мовця / автора створити відповідний експресивно-стилістичний ефект в ракурсі вербалізації конкретної інтенційної програми, що загалом забезпечує успішність продукування креативних синтаксичних одиниць.

Висловлення як найменша комунікативна «одиниця живої мови» вирізняється гнучкістю структури, своїми функційними та валентнісними можливостями реалізувати комунікативні інтенції, вивисувати суб'єкта комунікації в контексті його мовотворчості, у ракурсі вербалізації емоцій, почуттів, оцінок, у формуванні оригінальної мовленнєвої поведінки.

У синтаксисі лінгвокреативність виявляється: 1) на рівні потенційної можливості реченнєвої конструкції (синтаксичних експресем, непрямих висловлень, нечленованих комунікатив) слугувати засобом експресивності та актуалізації; 2) у контексті дискурсивно-жанрових форм української мови, у тих або тих комунікативних контекстах, що вияскравлюють інтенційну домінанту висловлення, нестандартність його оформлення та гнучкість відповідно до авторських інтенцій: поезія / проза / драматургія; ораторське мистецтво / повсякденний дискурс; текстова комунікація / телерадіокомунікація / онлайн-дискурс; високохудожні / каламбурно-ігрові тексти; 3) у зв'язку з письменницьким мовостилем, з прагненням автора створити оригінальність та небуденність своїх художніх текстів з опертям не тільки на словотвірні інновації, а й на синтаксичні okazіоналізми; 4) у використанні прецедентних висловлень, афоризмів, прислів'їв, що засвідчує елітарність мовної особистості, її вміння не тільки правильно використовувати синтаксичні конструкції, демонструючи ерудованість і фаховість, а й маніпулювати цими конструкціями задля створення перлокутивного ефекту комунікації.

Синтаксичний формально-граматичний рівень репрезентує предикативний мінімум, який може слугувати реченням, але тільки у взаємодії з конкретною мовленнєвою ситуацією, з урахуванням комунікативного контексту, динамічного розгортання поліжанрових інтеракцій формується реальне висловлення – релевантний засіб вербалізації інтенцій мовця, маркер його мовомислення та лінгвокреативності.

ФУНКЦІЙНИЙ ОБШИР ЕТИКЕТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ФАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Світлана Шабат-Савка

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*
s.shabat-savka@chnu.edu.ua

Андрій Капаци

*студент III курсу філологічного факультету Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича*
kapatsy.andriy@chnu.edu.ua

Метакомунікативні інтенції, що «супроводжують перебіг основної комунікації і відображають мовленнєву поведінку в ситуаціях етикетного спілкування, у процесі налагодження, ініціювання та припинення контакту між комунікантами» [3, с. 356], експлікуються в дискурсі фатичної комунікації. До їхніх спеціалізованих синтаксичних репрезентантів належать етикетні висловлення, які в українськомовній комунікації відіграють посутню роль у реалізації поважливого ставлення до співрозмовника, у вербалізації інтенцій привітання, прощання, дякування, знайомства, побажання, вибачення, люб'язності. Саме інтенційний діапазон етикетних конструкцій детермінує їхню фатичну функцію – слугувати релевантним засобом формування толерантної комунікації.

Безперечно, категорія ввічливості детермінує функційні особливості етикетних конструкцій, що реалізують комунікативні потреби мовця в ритуально-етикетному спілкуванні, а шанобливе, поштивне ставлення до співрозмовника, люб'язне звертання до нього, зичливість, прихильність та щирість є релевантними ознаками дискурсу фатичної комунікації загалом. Напр.: – *Добридень, паноченьку! Поздоровляю вас з весіллям вашої дочки. Дай, Боже, вам і вашій дочці щастя й здоров'я* (І. Нечуй-Левицький); – *З Різдом Христовим будьмо здорові і за всіх здоров'я! – Будьмо здорові* (М. Вінграновський).

У дискурсі фатичної комунікації етикетні висловлення не тільки виявляють низку інтенцій соціально-регулятивного характеру (привітання, побажання, дякування, прощання тощо), а й відображають принцип комунікативної кооперації, співробітництва, який вирізняється, за словами О. Селіванової, «узгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, симетричними відношеннями між ними, балансом комунікативних статусів, ефективністю й оптимальністю» [2, с. 603]. Пор.: – *Як ся маєш? – Хвалити бога* (М. Стельмах); – *Доброго ранку, пані. – Доброго ранку* (В. Шкляр); – *Вітаємо тебе, наш дорогий Гордію Васильовичу, святим хлібом. Поздоровляємо зі святом обжинків!* (І. Цюпа). Зрозуміло, що тільки ввічливий мовець може провадити толерантну комунікацію, не вдаючись до агресії, на створюючи конфліктності.

Українськомовний фатичний дискурс перебуває у безпосередній залежності від національного характеру українців, ментальності, способу мислення та світосприйняття, що репрезентовано фативами побажання – емоційно-експресивними конструкціями: – *Хай тобі, дитино, завжди добре буде поміж людьми* (М. Стельмах); – *Най Господь воздасть за щедрість* (М. Івасюк).

Функційний обшир етикетних висловлень передбачає реалізацію фатичної, контактної-регулятивної, емоційно-експресивної функцій, що спрямовані на створення толерантної рамки комунікації, на формування ввічливого, культурного та шляхетного мовця як основного суб'єкта фатичного дискурсу.

Список використаної літератури

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
3. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

КОНСТРУКЦІЇ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО ПАРАЛЕЛІЗМУ В МОВНО-ОБРАЗНІЙ СИСТЕМІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ

Наталія Шатілова

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
n.shatilova@chnu.edu.ua*

Семантико-синтаксичний паралелізм – один з релевантних мовностилістичних маркерів і композиційних прийомів українського фольклорно-пісенного дискурсу (Т. Беценко, Ф. Буслаєв, О. Веселовський, Н. Гуйванюк, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, В. Жирмунський, О. Квятковський, Л. Мацько, О. Хроленко, В. Чабаненко та ін.). Утім, конструкції, побудовані на повторі схожих синтаксичних структур з тотожною модальністю (розповідною, спонукальною чи питальною), однаковим порядком слів, ідентичним інтонаційним малюнком та внутрішньою асоціативно-символічною подібністю образів поширені й в поезії представників національної літератури як форма вираження символічних образів, що динамізує, естетизує й експресивізує поетичний текст.

Семантична ознака паралелізму – зіставлення образних ситуацій зі сфер природи і людського життя через синтаксичну однотипність рядків: синонімічних або антонімічних, пор.: *Виріс в лісі дуб хороший, рівний, кучерявий, а у ньеньки хлопець гарний, рум'яний, білявий* (С. Воробкевич); *Зелені знов калина, в цвіти вбирається; а дівчина-сиротина слізьми умивається* (С. Воробкевич). У поетичних текстах такі конструкції увиразнюють тенденцію народнопісенної мови до протиставлення понять та образів, відображаючи зв'язок людини з навколишньою природою: *На горбочку березонька униз похилилась; в ньеньки гарна дівчинонька тяжко засмутилась* (С. Воробкевич); *При потоці явір, явір зелененький, а у вдови хлопець, хлопець молоденький* (С. Воробкевич). Паралелізм розгортається на мовних символах – усталених традиційних образах з виразним фольклорним забарвленням.

Синтаксична особливість паралелізму – його особлива побудова за принципом симетрії та повтору (однакова будова структурних компонентів, подібний порядок актуалізованих членів речення, однотипність зв'язків та граматичних форм вираження, можливий єдинопочаток зіставляваних частин, використання антонімів і синонімів), пор.: *Там над рікою та під скалою білая **рожа** красно цвіте – в старій неньки в хатці маленькій гожа, хороша **доня** росте* (С. Воробкевич). ***Перестала** моя рожа цвісти біло, красно; **перестали** мої очі та сяяти ясно* (С. Воробкевич). Попри відсутність формальних засобів синтаксичного зв'язку – сполучників чи сполучних слів, у таких конструкціях особливої стильової ролі набувають порядок слів, інтонація, пісенна ритмомелодика.

Фольклорну традицію семантико-синтаксичних паралелізмів у поетичному дискурсі унаочнюють: однотипні заперечені порівняння-зіставлення: *У тій Руській Молдовиці над потоком у вдовиці **не зірниця** ясно сяє, **то дівчина** проживає* (С. Воробкевич); *Над Прутом у лузі **не місяць** зійшов, **то хлопець** до кралі-дівчини прийшов* (С. Воробкевич); паралельні синтаксичні структури, побудовані на образному запитанні та заперечній розширеній відповіді на нього: *Чи то вихри, чи то буря там полову так розносить? Чи вовчиця там в бараці за вовчатами голосить? Ні, то слава Запорожжя Татарина впень стинає, бунчук, ганджар, лук довжезний ворон-коня відбирає* (С. Воробкевич); традиційні для народнопісенного стилю зачини з вигуком *ой* у ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки, пор.: ***Ой** від бурі явір низько похилив ся, кучерявий хлопець тяжко зажурив ся* (С. Воробкевич).

Побудовані на основі синтаксичної однотипності та асоціативних зв'язків з явищами природи, такі структури містять символічні для українців фольклорні зіставлення (*дівчина – калина, береза, рожа, зірниця; хлопець – дуб, явір, місяць*), що експресивізують поетичний текст, наповнюють його драматичними інтонаціями, специфічним ритмічним ладом, маркуючи зближення художньої мови поета з фольклорною течією, відображаючи специфіку національного світобачення.

ОСОБЛИВІСТЬ МД-СТРУКТУР ЗІ З'ЯСУВАЛЬНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ УСКЛАДНЕНОЇ БУДОВИ

Василь Шинкарук

доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України
vashyn2010@ukr.net

У реченнєвій структурі модусно-диктумні відношення стосуються суто її мовленнєвого вияву, оскільки модальні компоненти постають спеціалізованими носіями окремих суб'єктивних значень речення. Такі компоненти посилюють тенденції внутрішньореченнєвого аналітизму, активізуючи відцентрові внутрішньореченнєві синтаксичні зв'язки. Тому подібного типу модусно-диктумні відношення слід розглядати в аспекті комунікативного статусу реченнєвих одиниць та їх окремих компонентів [1].

За характером синтаксичного зв'язку з пояснюваним членом модусної частини з'ясувальна диктумна частина виступає здебільшого у постпозиції щодо пояснюваного члена. Лише тоді, коли з'ясувальна диктумна частина залежить від дієприслівника в ролі обставини, вона вклинюється в середину модусної частини модусно-диктумної структури (МД-структури), щоб зайняти місце після цього дієприслівника. В абсолютній більшості МД-структур з'ясувальна диктумна частина виступає безпосередньо після пояснюваного члена модусної частини. Лише зрідка МД-структура буває побудована так, що з'ясувальна диктумна частина відтісняється другорядним або вставним чи вставленим компонентом на певну відстань від пояснюваного слова.

Особливістю МД-структур зі з'ясувальними відношеннями ускладненої будови є те, що неускладнена МД-структура зі з'ясувальними відношеннями з однією простою модусною та однією простою диктумною частиною розвивається в ускладнену унаслідок додавання однорідних з'ясувальних частин. Здебільшого вживається дві однорідних з'ясувальних частини із диктумним значенням, що пов'язані між собою безсполучнико-

вим зв'язком, а з пояснюваним членом – тим самим повторюваним сполучником, напр.: *Він повчав себе, що мріяти – це дурниця, що треба діяти, невтомно переборюючи всі перепони на шляху, зосереджуючи всі сили на черговій відповідній точці* (В. Підмогильний). Модусно-диктумна схема цього речення: М-Д₁-Д₂.

Однорідні з'ясувальні диктумні частини іноді пов'язуються між собою також сурядним зв'язком – єднальним або протиставним, напр.: *Я хотів, щоб у мене була така мати... і щоб у мене була колись дівчина, чимось схожа на неї* (П. Загребельний). Модусно-диктумна схема цього речення: М-Д₁-Д₂.

Дві з'ясувальних диктумних частини можуть перебувати в послідовному підрядному зв'язку, напр.: *Шукаю, шукаю, щоб чим похвалитись, що й я таки жив* (Т. Шевченко). Часто на другому ступені підрядного зв'язку вживається вже не з'ясувальний, а якийсь інший диктум – відносний, часовий, мети тощо, напр.: *Скажи мені правду, мій добрий козаче, що діяти серцю, коли заболить?* (Нар. тв.).

З'ясувальний диктум, маючи внутрішню будову часової, умовної, допустової чи іншої МД-структури, розпочинається своїм сполучником. У такому разі виникає збіг двох сполучників – з'ясувального (здебільшого – *що*) та власного сполучника МД-структури, що стала з'ясувальною диктумною частиною, напр.: *А хто того не спостерігав, що коли з інтересом працюєш, менше стомлюєшся* (О. Гончар).

Отже, МД-структури зі з'ясувальними відношеннями постають у системі своїх модальних різновидів, що утворилися взаємодією семантики пояснюваного члена модусної частини з певною модальністю диктумної частини та значенням з'ясувального сполучника.

Список використаної літератури

1. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення: Монографія. Чернівці. 2002. 272 с.

РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТАМИ СТАНУ / СТАВЛЕННЯ СУБ'ЄКТА ЯК МАРКЕРИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ: ПРАГМАРЕЛЕВАНТНИЙ ВИМІР

Руслана Шрамко

кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
shramen1atk02006@gmail.com

Національна мовна картина світу українського народу інтегрує значний арсенал лінгвальних маркерів, що вияскравлюють специфіку переживання мовцем свого внутрішнього стану (та ставлення до об'єктивної реальності) чи допомагають усеохопно пізнати такий стан співрозмовника під час спілкування. Предикати фізичного, фізіологічного, психоемоційного й інтелектуального стану / ставлення носія слугують передовсім вербалізаторами емоційних концептів на рівні мовної картини світу, а синтаксичні структури зі статальними вербативами, ад'єктивами / вербоїдами й адвербативами емоційно «насичують» мовлення як реальних комунікаторів, так і породжених авторською інтенцією персонажів художнього дискурсу. Наділені потужним комунікативно-прагматичним потенціалом в українській мові, такі речення інтимізують авторський посил, розкриваючи перед читачем усю гаму переживань письменника, його внутрішній простір та ставлення до соціуму (ідеться про двобічний суб'єкт-суб'єктний зв'язок «автор – читач» [3]). Зауважимо однак, що потенціал структур такого типу дає унікальну змогу простежити 1) ставлення митця до персонажа твору (мовиться про одnobічнозорієнтований зв'язок «автор – персонаж») шляхом опису душевних порухів останнього, усталення його індивідуальної системи життєвих цінностей / морального розвитку, усвідомлення і прийняття суспільної моралі, переживання та проживання власних вчинків і слів, звернених до інших дійових осіб, розуміння сили їхнього впливу на душу іншої істоти тощо; 2) віддзеркалення у внутрішньому світі персонажа, його психічній діяльності душі самого автора – настрою, реакції на

події реального буття та ін. Усе це неспростовно potwierджує той факт, що синтаксичні структури з предикатами стану / ставлення експерієнсива конституують «комунікативний паспорт» персонажа твору, характеризуючи 1) соціальне середовище, у якому зростає герой (героїня), локації та місцеві говірки, зміну соціуму та супровідні психологічні трансформації; 2) моральний розвиток, емоційний діапазон, рівень психічного розвитку; 3) взаємозв'язок між гендерною належністю та «мовною стійкістю» / внутрішнім опором героя (героїні) середовищу комунікування. Не менш важливою видається роль речень такого зразка у формуванні й репрезентації мовного портрета / досьє як компонента лінгвокультурного типажу [2] на українськомовному зрізі – їхній прагматичний потенціал, навпаки, прислужиться під час каталогізування всього обшину типажів на базі українських реалій сучася. Це так само відкриє подальшу перспективу в дослідженні лінгвокультурного коду українців з опертям на наявний мовний матеріал.

Уособлення в межах художньої матриці часточки душі митця в певному героєві – його настроєві, відчуттях і почуттях – засобами цих синтаксичних конструкцій употужнює їхній функційний потенціал, трансформуючи у своєрідні маркери мовної особистості самого письменника, чутливі маніфестанти його власного мовно-психологічного портрета / досьє. Внутрішній світ Ольги Кобилянської, мисткині психологічної прози, насичений чуттєвістю, адже письменниця глибоко переживала й пропускала крізь себе всі вагомні соціально-політичні події краю та України загалом, уболівала за долю різних верств суспільства, боролася за покращення ставлення до жінки в тогочасному ладі. Саме тому герої / ні її творів наділені надзвичайно тонкою душею, виявляють емпатію до чужого горя або несправедливості, демонструють душевну стійкість та відданість слову чи принципів, чутливі до недоліків інших: *Мені ...о те чоло без тої пов'язки лячно...* [1]; *...я журуюся тим, що ви його любите!* [1]; *Лорден ...задорісний...* [1]; *...сумувала я через розлуку з Орядином...* [1]. Саме тому синтаксичні структури з предикатами стану / ставлення носія займають чільне місце у формально-граматичному вимірі організації її творів: *Ет, Павлінко, ти мені чогось надто огірчена* [1]; *...я подекуди ...боязлива...* [1]; *Мені соромно й*

смішно, Богдане... [1]; Мені видиться, Олено, – додала по хвилі, – що він інтересується тобою [1]; Богдан ...цікавиться нею [1]; ...сама дивуюся своїй веселості... [1] та ін. Речення з одиницями цього взірця, зважаючи на вказане вище, цілком справедливо сигналізують про душевний мікрокосм авторки, багатство емоційного діапазону, конкретизуючи й деталізуючи її мовний портрет.

Отже, конструкції з предикатами стану / ставлення суб'єкта репрезентують могутнє прагматико-комунікативне навантаження, функціуючи як маркери мовної постаті письменника, засіб для творення лінгвокультурного типуажу й водночас слугуючи містком емоційного взаєморозуміння на вертикальній осі «автор – персонаж – читач».

Список використаної літератури

1. Зворушене серце: твори Ольги Кобилянської: навч. посібник: у 2 кн. / [упоряд. А. А. Чічановський; передм. Л. С. Дем'янівської; ред. В. Зелінська; худ. П. Ткаченко]. К.: Грамота, 2003. Кн. 1. Людина: повість з жіночого життя; Царівна; «В неділю рано зілля копала...»: повісті / [кор. О. Цимбал]. 464 с.; Кн. 2. Через кладку: повість; Вовчиха: новела з народного життя; Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки: оповідання; Сниться: воєнний нарис; Нариси / [кор. Л. Хільченко]. 384 с.

2. Сукаленко Т. М. Лінгвокультурні типажі в українській художній літературі ХІХ ст. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2018. 676 с.

3. Шрамко Р. Г. Прагмарелевантні засоби реалізації внутрішнього стану персонажа в українськомовному перекладі поттеріани Дж. К. Ролінг. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 17. Том 1. С. 204–210. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-1.40>.

КАТЕГОРІЙНИЙ СЛОВОТВІР У КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ ПРЕДИКАТНИХ / НЕПРЕДИКАТНИХ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР

Лариса Шутак

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету*
larisa3110@ukr.net

Галина Навчук

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри суспільних наук та українознавства
Буковинського державного медичного університету,*
navchuk.galina@bsmu.edu.ua

Категорійний підхід до вивчення граматичної структури, який активно використовують в останні роки в українському мовознавстві, зумовив новий аспект аналізу словотворчих суфіксів та префіксів – як засобів категоризації значень непередикатних і передикатних компонентів базових синтаксичних структур. Його уможливив поділ граматичної системи на три підсистеми – синтаксис, морфологію та словотвір, яким властиві свої одиниці та категорії. Це посприяло вирізненню категорійного синтаксису, категорійної морфології та категорійного словотвору. На протигагу традиційному словотворові, що вибудував свою систему, яка об'єднувала словотвірні типи в межах різних способів словотворення, категорійний словотвір ґрунтується на синтаксичних засадах і являє собою сукупність категорій трьох рангів: 1) непередикатного типу; 2) основної передикатності; 3) супровідної передикатності.

Словотвірні категорії непередикатного характеру утворюються в основних семантико-синтаксичних позиціях непередикатних компонентів – суб'єктній, інструментальній та локативній. Суть цього процесу полягає в тому, що базове семантично елементарне речення у вихідній семантико-синтаксичній позиції розчленується на два компоненти: означуване й означення. Далі означальний компонент або один із членів групи означення зазнає акцентування, унаслідок чого він формує кореневу морфему деривата, функцію означуваного компонента, що збігається із

семантично-синтаксичною функцією відповідної синтаксеми в реченні, втілює суфікс чи префікс або префіксально-суфіксальну словотворчу пару.

Словотвірні категорії супровідно-предикатного типу визначають характер значення супровідного предиката базового словосполучення, що згортається в реальне слово в будь-якій позиції речення. Ці словосполучення становлять особливу двоконпонентну одиницю, нерозкладний синтаксичний компонент, що є перехідною структурою між словосполученням і словом. Опорний суб'єктивний компонент таких словосполучень стає кореневою морфемою іменникового деривата, а залежний, виражений переважно прикметником із квантитативним значенням, реалізують здебільшого словотворчі суфікси й зрідка – словотворчі префікси.

Формування словотвірних категорій основної предикатності пов'язане з уживанням базового семантично елементарного речення, зокрема його предикатного компонента зі значенням дії або якісного стану, у комунікативній позиції теми, а відтак, у формально-синтаксичній позиції підмета наступного речення, що спричиняє перетворення дієслівного предиката базового речення на відпредикатний іменник, що відбувається за допомогою словотворчих суфіксів, які нейтралізують визначальні дієслівні граматичні категорії і стають морфолого-словотвірними виразниками іменникових категорій.

Найскладнішою виявилася проблема розмежування словотвірних категорій супровідної предикатності, сформованих суфіксами іменників: їх кваліфіковано лише як засоби категоризації кількісного значення супровідних предикатів, що послужило підставою для виділення словотвірної категорії (надкатегорії) кількості, у межах якої вирізнено підкатегорії (категорії) зменшеності, збільшеності, збірності та одиничності, а також вмотивовано необхідність виокремлення словотвірної категорії експресивності. Щоправда, тут же вказано на синкретизм значень категорій зменшеності та збільшеності, бо вони тісно пов'язані з позитивним та негативним суб'єктивним оцінюванням мовцем кого-, чого-небудь. Зважаючи на ці значеннєві особливості, деякі дослідники вирізняли окремі функціонально-семантичні поля зменшеності та зменшеності-експресивності, а також функціонально-семантичне поле збільшеності-експресивності.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СЕМАНТИКОЮ СПОСОБУ ДІЇ У ГОВІРКАХ ЗАКАРПАТТЯ: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Олена Юсікова

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту української мови НАН України
korespondentcom@gmail.com

У сучасному мовознавстві актуальним є дослідження периферійних зон функціонально-семантичної категорії атрибутивності. Проблематика категорії атрибутивності була і продовжує залишатися предметом наукових зацікавлень лінгвістів. Нині учені розглядають категорію атрибутивності з позицій функціонально-семантичного синтаксису¹. За формальними атрибутивними відношеннями нерідко приховано різнотипні семантико-синтаксичні відношення. Функційна сутність атрибутива – називати ознаки, властивості предметів, дій, ситуацій об'єктивної дійсності.

Розглянемо групу атрибутивних синтаксем з адвербіальною семантикою [1]². У межах функційного поля орудного атрибутивного простежуємо широке коло відмінкових форм іменників у ролі адвербіативів з семантикою способу дії. До розряду назв способів виробничих процесів відносимо атрибутиви – прийменниково-відмінкові форми орудного. Значну частину одиниць у межах поля атрибутивного орудного становлять метафоризовані

¹ Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: монографія. Київ, 1988. 256 с.; Городенська К.Г. Дери́вація синтаксичних одиниць: монографія. Київ, 1991. 192 с.; Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. Київ, 1999. 207 с.; А.П. Прикметник в українській мові. Київ, 1978. 207 с.; Загнітко А.П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання. Донецьк, 2014. 464 с.; Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика. Підручник. Донецьк, 2006. 188 с.; Кульбабська О.В. Категорійна структура вторинної предикації: модульний курс: навч. посібник. Чернівці, 2010. 268 с.; Межов О.Г. Функціональні особливості атрибутивної мінімальної синтаксичної одиниці. : *Проблеми граматики і лексикології української мови*. Зб. наук. праць. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 10. Вип. 7. Київ, 2011. С. 215–219; Слободинська Т.С. Категорія атрибутивності в українській мові: особливі аспекти функціональної взаємодії. Вінниця, 2014. 249 с.

² Скорочення назв населених пунктів, з говірок яких наведено ілюстративний матеріал: Лкц – Ликицари, Ужгородський район; Дмш – Домашин, Ужгородський район; Рс – Росішка, Рахівський район; Бг – Богдан, Рахівський район; Тн – Торунь, Міжгірський район; Вн – Вонигове, Тячівський район.

словосполучення, що є результатом трансформації семантичних відношень: дія + знаряддя дії. Метафоризація словосполучень призводить до набуття синтаксевою з семантикою знаряддя додаткової функції обставини способу дії. У приказках, зокрема на матеріалі українських говірок Закарпаття, представлено чимало одиниць, що набули функції придієслівних атрибутивів способу дії шляхом метафоризації, наприклад: *Гаразд с'а чоловіка дёржит вóлосом, а бідá пóворозом; Не бозáр' тул'ко, а робí дíло, мéньше йазы́ком, а бу́льше рука́ми.* Лкц; *Кид'мы бы́ли при вас, тыгды́ бы́ло ни з йазы́ком бíти, ай з^с копачо́м.* Дмш; *Тра́ктором ора́ти, ни моти́кою маха́ти.* Рс. Розглянута група є невичерпним джерелом народної мудрості, народного світобачення. Чимало метафоризованих форм орудного атрибутивного ми простежуємо у структурі фразеологізмів, наприклад: **до горí дрíлом** 'про перевернуті колоди плоту при лісосплаві'. *Бу́ло шо й, до горí дрíлом йак дéрево, но алé вони оплáч'ували бо тот кúбик, так'í держав'í ўпóл'зу йшо́ў, вода́ принéсла, та л'удíн'í платíли та то́то, йо.* Бг; носом у гору 'бадьоро'. *Б'и́л'и на плéчах та́й уперéт но́сом у гору́.* Бг; **не́ сво́йим го́лосом** 'дуже голосно'. *Напúдив'а та закрича́в не́ сво́йим го́лосом; йак свин'á ли́хом* 'у швидкому темпі'. *Так мнов хлóпці віоштелінали (потрусили) в тáнци, йак свин'á ли́хом; іті блудéсником 'блукати'. Іді блудéсником, іді, бо т'а не хóчу від'іті.* Лкц; **біти піско́м** 'пастися, коли мало трави (про худобу)'. *По голéчу бíе пýском корóва.* Вн; **бітый міхо́м у го́лову** 'про розумово обмежену людину'; **біти собо́ў** 'сумувати, страждати за кимось, за чимось'. *Він раз ужé биў собо́ў биў, йак вода́ камíн'ом; Тот так реве́ за д'ідом, так собо́ў бíе.* Тн.

Отже, атрибутиви у формі орудного відмінка в досліджуваних говірках характеризують широкий спектр різноманітних дій, ситуацій і зберігають семантико-морфологічні зв'язки з вихідними словоформами, словосполученнями й реченнями. Чимало метафоризованих форм орудного атрибутивного ми простежуємо у структурі фразеологізмів. Перспективою дослідження є повний опис атрибутивних функцій орудного відмінка в межах поля атрибутивності на матеріалі різних діалектних систем української мови.

1. Грицак М. А. Матеріали до Словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1. А–Б. Київ, 2017. 380 с.

ЗАСОБИ СТИЛІСТИЧНОГО СИНТАКСИСУ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕКЛАМИ

Людмила Ткач

*доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної української мови Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича*
lo.tkach@gmail.com

Анна Закутня

*магістр української філології, старший викладач
кафедри соціально-гуманітарної та загальноекономічної
підготовки Хмельницького кооперативного торговельно-
економічного інституту*
anna.prokopowa@gmail.com

Тетяна Мойсюк

*здобувачка СВО «магістр» за спеціальністю 014 «Середня
освіта (Українська мова і література)», кафедра сучасної
української мови Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*
tetkosovan2198@gmail.com

На сучасному етапі розвитку української мовознавчої науки проблематика стилістичного синтаксису вийшла далеко за межі традиційної для цієї галузі джерельної бази – текстів передусім художнього стилю [2] – й може бути успішно поширена на вивчення стилістичних особливостей текстів інших стилів, зокрема – медійних [3] та власне рекламних. Рекламні тексти можуть послужити самодостатньою джерельною базою для вивчення засобів актуального членування речення та реалізації інтонаційних характеристик мовлення у друкованому тексті, що важливе для розкриття зв'язків синтаксису з іншими мовознавчими галузями – «навіть з таким далеким від нього розділом науки про мову, як фонетика» [4, с. 17]. Як показує аналіз української реклами першої половини ХХ ст., засоби стилістичного синтаксису служать для змістової організації рекламного повідомлення та виразного розташування тексту на площі друку, його

графічного оформлення як композиційної єдності вербальних та візуальних складників.

Гнучкість структури синтаксичних одиниць української мови, можливість змінювати порядок слів і синтагм забезпечила основу для такого «конструювання» друкованих рекламних текстів, при якому актуальне членування речення, виділення реми відбувалося не інтонаційно (як в усному мовленні чи радіо- або телерекламі), а порядком слів. Рекламні повідомлення та рекламні гасла нерідко формулюються як **інверсовані речення**, напр.:

«Діло», 1931

«Діло», 1935

«Діло», 1938

а їх синтагматична структура корелює з графічним розв'язком тексту, напр.:

«Діло», 1938

Властиві для художнього стилю «інверсовані другорядні члени речення в рематичній функції» [1, с. 79] набувають у рекламних текстах ознак стилістичної домінанти й посідають переважно ініціальну акцентну позицію, а завдяки спеціальному шрифтовому оформленню прочитуються також і як заголовки

рекламних текстів. Найчастіше в такій позиції перебувають прямі додатки – назви рекламованих товарів чи послуг, напр.:

«Діло», 1939

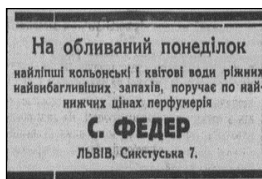

«Український Бескид», 1937

Утім, у функції таких рематичних заголовків можуть виступати також і обставини (допустові, мети, часу, способу дії), напр.:

«Діло», 1923

«Діло», 1933

«Діло», 1939

«Діло», 1938

«Діло», 1934

У наповненні рекламних текстів – і вербальному, і графічному – важливу роль відігравали **стилістичні фігури** – «особливі побудови, що відхиляються від звичайного синтаксичного типу й дають оригінальну форму для образного вираження думок і

почувань людей» [2, с. 357], проте з ширшим діапазоном функцій. Для рекламного повідомлення важливою була не так образність вираження, як оригінальність форми – у якій можна було б максимально реалізувати рекламну стратегію завдяки використанню вербальних, візуальних, композиційних, естетичних складників рекламного тексту тощо.

Повтор того самого слова чи одиниці синтагматичного типу – як засіб, що сприяє «стану збудження, підвищеного реагування на щось» [2, с. 358], – доволі часто використовувався в рекламі, напр., прикметник *чистий* у текстах про засоби гігієни; прикметник *український* у текстах, що не тільки рекламують певний товар, а й заохочують підтримувати українських підприємців:

«Діло», 1931

«Діло», 1931

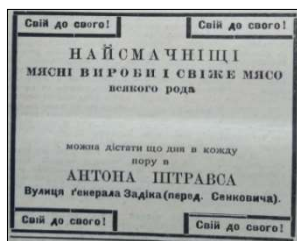

«Діло», 1939

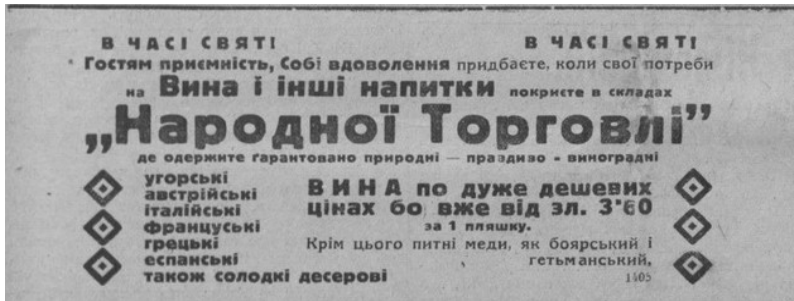
Типовими повторюваними компонентами були й назви товарів, і рекламні кліше, напр., «*Новість!*», «*Свій до свого!*», «*В часі свят!*» та багато інших, напр.:

«Буковина», 1905

«Час», 1928

«Діло», 1935

Іманентна властивість рекламних текстів першої половини ХХ ст., що впливала зі стратегії якомога повніше відобразити в змісті рекламного повідомлення чималий асортимент рекламованих товарів, зумовила широке застосування такого засобу стилістичного синтаксису, як **ампліфікація** – «поширення вислову однотипними мовними одиницями» [3, с. 364] (як-от у вищеподаній рекламі про вина в «Народній Торговлі» – *угорські, австрійські, італійські, французькі, грецькі, іспанські*) та в наступних прикладах – однорідні означення (відносні прикметники: *лимонний, овочевий, помаранчевий, шоколадовий, малиновий, ванілевий, румовий* [БУДИНЬ АРОЗА]) та однорідні іменні частини складеного іменного присудка (*дешеві, здорові, відживні* [Сирки і Сири «Малосоюзу»]):

«Діло», 1934

«Діло», 1934

Дуже запотребованим засобом рекламних текстів виявилася **анафора** – «утворювана спеціальним розташуванням повторюваних мовних елементів на початку суміжних мовних одиниць» [3, с. 366] – адже така стилістична фігура виконувала подвійну функ-

цію – повторювала ключовий компонент рекламного повідомлення та графічно впорядковувала і сам текст, і площу друку. Значно рідше, ніж анафора, використовувалася **епіфора** – «розташування повторюваних мовних елементів у кінці суміжних синтаксичних одиниць» [3, с. 368].

Найчастіше анафоричним компонентом тексту чи в епіфорі виступали товарні номени (як-от плин до уст «**Одоль**»), проте таким компонентом могло бути будь-яке інше слово (чи синтагма), що концентровано виражало головну ідею рекламного повідомлення: «**Приємно нам знати, що...**» (про Футра Михайла Туранського); «**як завсіди**» (про порошок до прання «**Лух**»); «**щадимо...**» (у значенні «заощаджуємо» – про фільтр «Електролюкс»):

ФУТРА
Михайла Туранського

- Приємно нам знати, що наш вибір шкряп **PERSIAN LAMB** є один з найкращих у Нью-Йорку.
- Приємно нам знати, що кожма шкряп **PERSIAN LAMB** є визначна за якістю і витривалістю – дібрана і доповнена спеціалістами.
- Приємно нам знати, що наші футра **PERSIAN LAMB** є вироблені у найновіших модах.
- Приємно нам знати, що наші ціни є такі дешеві, що кожма жіночка може у нас знайти футро приступне для її бюджету.
- Найприємніше є те, що у нас жіночки можуть футра з **ПОВНИМ ДОВІР'ЯМ**, що вони дістануть нову парість за кожній цент!

Michael Turansky
350 Seventh Avenue
Between 29 & 30 Sts., 16th Floor
New York City

ГОДИНИ: Отворено шо дні до 6. вечір.
В четвр до 6. вечір, в суботу до 5. вечір.

«Свобода», 1945

ОДОЛЬ – це сильно
СКОНДЕНЗОВАНИЙ
ПЛИН ДО УСТ.
ОТЖЕ ВИСТАНЕ
КІЛЬКА КАПЕЛЬ.

ОДОЛЬ є дуже
ошадний в уживанні.
ОДОЛЬ ЧЕРЕЗ ТЕ
ДЕШЕВИЙ.

«Діло», 1932

ЛУХ

Легідний
як завсіди

неохибний
як завсіди

першорядний
як завсіди

Do prania
delikatnych
materijalov

а однак дешевший!

«Діло», 1931

«Діло», 1929

Специфічно рекламним засобом стилістичного синтаксису можна вважати своєрідні контаміновані, синонімічні речення, розташовані в такий спосіб, що їх можна прочитати й у горизонтальній, й у вертикальній послідовності, напр.: **Жадайте тільки сирів «Маслосоюзу», бо вони найліпші!** або **Жадайте всюди тільки сирів виробу «Маслосоюзу» зі знаком М. С. , бо вони найліпші!** (див. ілюстрацію):

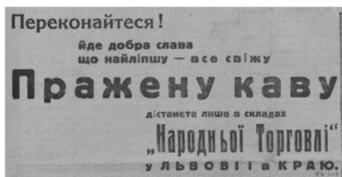

«Діло», 1932

У текстах української друкованої реклами першої половини ХХ ст. розкрилися й розвинулися практично необмежені виразові можливості синтаксичних конструкцій, з-поміж яких особливої стильової спеціалізації набули спонукальні й питальні речення, речення-кліше двоскладної структури, проте з узагальнено-особовим значенням (що виражається займенниками **кожний**, **всі** в позиції підмета) тощо, напр.:

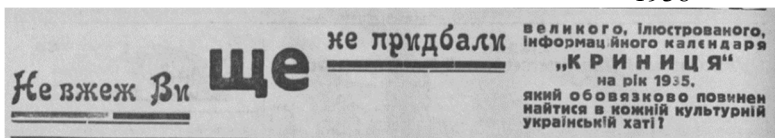
«Діло», 1931

«Діло», 1934

«Діло»,
1938

«Діло», 1934

Подальше дослідження рекламних текстів дасть змогу виявити специфіку використання в них традиційних засобів стилістичного синтаксису та виокремити такі з них, що їх можна кваліфікувати як особливі для рекламного стилю та комунікативних завдань саме цієї сфери вживання української мови.

Список використаної літератури

1. Арібжанова І. Інверсія як поняття комунікативної граматики. *Українське мовознавство*. № 1(49). 2019. С. 62–83.
2. Ващенко В. С. Стилістичний синтаксис: Фігури. *Сучасна українська літературна мова: Стилістика*. Київ. 1973. С. 356–369.
3. Мірошніченко І. Г. Прагматичні особливості стилістичних фігур у стислих текстах українського мас-медійного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13, т. 1. С. 83–87. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/11962>
4. Слинько І.І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.

ЗМІСТ

ПРОГРАМА Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька.....	3
Багатогранність наукового феномена професора Іларіона Слинька.....	22
Про вчителя і науковця добрим словом	28
Науковий доробок професора Іларіона Слинька	37
Тези доповідей учасників конференції	45
<i>Алексеева С.</i> Різноманітні сурядні компоненти як засіб створення дискурсу ворожості та її подолання в масмедійному просторі	46
<i>Антофійчук А.</i> Синтаксичні параметри щоденникового дискурсу Ольги Кобилянської	48
<i>Барчук В.</i> Про сполучення слів як фундаментальні синтаксичні одиниці	50
<i>Бичкова Т.</i> Основні аспекти вивчення простого двоскладного речення в курсі історичної граматики української мови	52
<i>Білоконенко Л.</i> Категорія соціативності у граматиці сербської мови	54
<i>Богатько В.</i> Функційні вияви еліптичних структур на сторінках вінницьких газет	56
<i>Бойко Н.</i> Проблеми експресивного синтаксису в лінгвістичній спадщині професора Н. Гуйванюк	58
<i>Брус М.</i> Історія безприймникових конструкцій української мови в дослідженнях професора І. Слинька	61
<i>Бунчук Б.</i> Різноманітність поетичного синтаксису у віршах Лесі Українки циклу «Ритми»	64
<i>Венжинович Н., Полюжин І.</i> Проблеми граматичних трансформацій при перекладі фразеологізованих синтаксичних конструкцій з української мови англійською	66
<i>Вітурок Н.</i> Синтаксичні особливості односкладних речень апеляції.....	68

Воробець О. Типологічні інтенції синкретичних поширювачів: модифікаційні проєкції	70
Вринчану Ф. Probleme ale sintaxei limbii române vorbite: topicalizarea .72	
Галас А. Вставні компоненти в усному діалектному дискурсі	74
Галів У. Лексико-синтаксичні засоби експресивності в публіцистичному дискурсі Оксани Пахльовської	76
Голтвеницька М. Синтаксична організація історичної поеми Івана Перепеляка «Остання любов гетьмана»	78
Городенська К. Проблема статусу складних речень із пояснювальними сполучниками	80
Гриценко П. Синтаксис діалектний і / чи синтактика говіркового мовлення?	83
Громко Т. Синтаксис в об'єктиві моноговіркового дослідження	91
Гуцуляк Т. Творчі інтенції мовця як важливий чинник формування мотиваційної структури образних дериватів	94
Даскалюк О. Агенс та реципієнт у реченнях різного комунікативного спрямування	96
Джочка І. Частки як виразники констатувальної модальності в романі В. Шкляра «Чорний ворон. Залишинець»	98
Дзісь Р. Особливості синтаксичних норм у правничому дискурсі	100
Дзісь Р., Бобилков В. Синтаксичні компоненти в інклюзивній комунікації	102
Дружинець М. Літературно-діалектна взаємодія в художньому дискурсі: синтаксеми зі стійкими виразами та зворотами	104
Завальнюк І. Синтаксичні засоби експресивізації мови українських газет сьогодення.....	107
Загітко А. Теорія синтаксису Івана Вихованця: функційно-семантичний вимір	110
Івасюта М. Синтаксичні анормативи в курсі «Літературного редагування»	113
Кемінь У. Окличні висловлення як засоби реалізації емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос	115
Кібак Д. Termenul de cămașă ca piesă de bază a costumului bărbătesc..	117

Коваленко Н., Коваленко Б. Уживання порівнянь у подільському діалектному мовленні	119
Коваль Л. Гармонійний комунікативний простір як передумова успішної життєдіяльності	121
Колеснік Л. До питання про граматичну варіантність у гуцульських говірках Північної Буковини	124
Колібаба Л., Фурса В. Національно марковані форми дієслівного керування.....	126
Колоїз Ж. Граматичний паралелізм як засіб синтаксичного зв'язку ..	129
Кондратенко Н. Трансформація мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу під час російсько-української війни	131
Конєєва О. Функційні параметри дієслів комунікативної взаємодії в масмедійному дискурсі періоду російської ворожої агресії	133
Корпало О. Способи реалізації означеності синтаксичної особи в польській мові	135
Котович В. Поезія Марії Матіос як експлікатор експресивного синтаксису	137
Кравцова О. Функційний потенціал переповідних конструкцій у художньому тексті	139
Кульбабська О. «Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько»: від концепції монографії до видання	141
Личук М. Колоквіалістика як наука й основні напрями дослідження	143
Максим'юк О. Аналітичні нерозкладні компоненти у світлі теорії синтаксичної номінації та кореферентності	145
Маркуляк Л. Експресивний синтаксис поезії Михайла Івасюка.....	147
Марчук Л. Екстралінгвістичні чинники створення надлишковості в сучасній українській мові на рівні складного багатокomпонентного речення: семантичний аспект	149
Мединський Д. Проблеми деталізації основних синтаксичних одиниць сучасної української літературної мови	151
Морараш Г. Синтаксичні параметри мовостилю Євгенії Ярошинської. 154	
Навчук Г., Шутак Л. Типи окличних речень у комунікативному аспекті.....	156

Олексенко О. Поетика номінативних речень.....	158
Павлик Н. Функційні можливості питальних речень як дискурсивних одиниць в українському епістолярії	160
Паладян К. Віршове перенесення як стилістичний елемент поезії Іона Мінулеску	162
Попова І. Деякі аспекти типологічної класифікації синтаксичних одиниць.....	164
Попович Н. Підмет з кількісним значенням в українській мові (на матеріалі повісті Ольги Кобилянської «Земля»)	166
Прийма Л. Синтаксичні структури-англіцизми в сучасній українській мові	168
Реуцька Н. Синтаксичні фігури та їхні конструкції у творчості Василя Пачовського (на основі поетичної збірки «Розсипані перли»).....	170
Романченко А. Структура номінативних речень у заголовках прогнозів погоди.....	172
Рошко С. Засоби вираження реальності / ірреальності в порівняльних конструкціях.....	174
Руснак Н. Висловлення-побажання в діалектних текстах буковинських говірок.....	176
Руснак Ю. Прагматичне навантаження окличних речень у гуморесці Ольги Кобилянської «Він і вона».....	178
Семашко Т. Компаративні фразеологічні одиниці: досвід закріплення стереотипних ознак	180
Скаб М. Синтаксична інтерпретація українського зверненого мовлення: здобутки та перспективи.....	183
Степаненко М. Семантична й формально-граматична поліфункційність новітніх публіцистично-політичних перифраз.....	185
Степаненко Н. Генітив зі значенням просторовості крізь призму досліджень з історичного синтаксису І. І. Слинька	192
Струк І. Синтаксична організація реплік-заперечень у драматичному тексті буковинських письменників	195
Сулима О. Валентність процесуальних дієслів у мові та мовленні.....	197

<i>Теслицька Г.</i> Синтаксична категорія відокремлення як актуалізатор ад'єктивних компонентів у структурі простого речення	199
<i>Телєжкіна О.</i> Зображально-виражальні засоби в синтаксичній палітрі поетичного мовосвіту анатолія перерви	201
<i>Ткач Л.</i> Праці професора І. І. Слинька з історичного синтаксису української мови як носій культурної пам'яті в українській філології....	203
<i>Томусяк Л.</i> Експресивізація дуплексивів	206
<i>Турко О.</i> Порядок слів у реченні української мови як наскрізне синтаксичне поняття.....	208
<i>Федурко М.</i> Повість Осипа Турянського «Поza межами болю» крізь призму її синтаксичної організації.....	207
<i>Федурко О.</i> Прислівники на -о (-е) у вториннопредикатній функції..	212
<i>Ципердюк О.</i> Синтаксична організація проповідницького тексту	214
<i>Цуркан М.</i> Еліптичні неповні речення як засіб стилізації розмовності в мовотворчості Марії Матіос	216
<i>Шабат-Савка С.</i> Лінгвокреативність у синтаксисі: комунікативно-дискурсивний контекст	218
<i>Шабат-Савка С., Капацї А.</i> Функційний обшїр етикетних висловлень в українськомовному фатичному дискурсі	220
<i>Шатїлова Н.</i> Конструкції семантико-синтаксичного паралелїзму в мовно-образній системї поетичного тексту.....	222
<i>Шинкарук В.</i> Особливїсть МД-структур зі з'ясувальними вїдношеннями ускладненої будови	224
<i>Шрамко Р.</i> Речення з предикатами стану / ставлення суб'єкта як маркери мовної особистостї Ольги Кобилянської: прагмарелевантний вимїр	226
<i>Шутак Л., Навчук Г.</i> Категорїйний словотвір у контекстї творення предикатних / непередикатних синтаксичних структур	229
<i>Юсікова О.</i> Фразеологїзми з семантикою способу дїї у говїрках Закарпаття: синтаксичний аспект дослїдження	231
<i>Ткач Л., Закутня А., Мойсюк Т.</i> Засоби стилїстичного синтаксису в текстах української реклами	233

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИСУ:
СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Матеріали Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 110-річчю від дня
народження професора Іларіона Слинька

16–17 червня 2022 р.

Відповідальна за випуск – *професор Світлана Шабат-Савка*

Технічний редактор *Струк Іванна*

Дизайн обкладинки *Цвіра А.В.*

Підписано до друку 01.06.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов.-друк. арк. 13,5.
Обл.-вид. арк. 14,5. Тираж 100. Зам. 3-002п.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.